

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

CUPRINSUL:

	Pag.
Virgil Șotropa: <i>Năsăudul de altă dată</i> 1. Aspecte și fapte 2. Din registrele bisericii unite. 3. Din trecutul și din registrele bisericii romano-catolice. 4. Cartea de Aur. 5. Casina română	1
Iuliu Moisil: <i>Viața exemplară a unui tânăr grănițer</i>	40
* * * <i>Ziarul sergentului Simion Domide</i>	54

COMUNICĂRI

Aurel A. Mureșianu: <i>In chestia familiei Mureșenilor</i>	73
Protopop Ioan Pop: <i>Din amintirile mele</i>	77
Ștefan Buzila: <i>O cerere în căsătorie dela 1847</i>	80
Ioan S. Pavelea: <i>Locuțiuni grănițerești</i>	82
Iosif Naghiu: <i>Pagini istorice-literare</i>	85

PAGINI SUPLIMENTARE

Julian Marțian: <i>Cucerirea Ardealului de către Unguri</i>	113
Iosif Naghiu: <i>Un discurs memorabil</i>	126

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

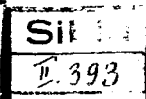
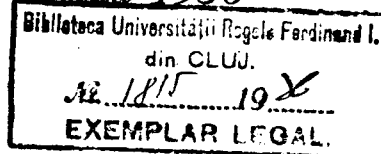
Iuliu Moisil: <i>Vicariul Ioan Marian</i>	135
<i>Vicariul și Prepozitul Macedon Pop</i>	158
<i>Vicariul Grigore Moisil</i>	190

BCU Cluj - Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29

Năsăud 1936

Năsăudul de altă dată

Virgil Șotropa

1. Aspecte și fapte

Dacă nu se păstrează documentele cari ne vorbesc despre vremurile de demult și dacă nu se înseamnă la timp toate cele auzite și văzute, cetite și povestite de bătrâni, atunci în scurt timp se dau uitării fapte și întâmplări cari, chiar și dacă unele dintre ele n'au importanță pentru cei ce sunt prinși de vârtoarea și goana vieții, pot să fie totuș de ceva interes pentru doritorii de a cunoaște trecutul în amănuntele lui.

Astăzi când orașelul nostru, Năsăudul istoric, trece prin prefaceri reclamate de spiritul timpului și necesitate de catastrofele pricinuite de foc și apă, cred că nu este fără folos și neavenit să se știe măcar în parte ce față a avut și ce viață a trăit pe vremuri acest mic dar important centru cultural din Nordul Ardealului.

În secolele cari au precedat înființării graniței militare terenul pe care se află Năsăudul pare să fi fost cam mlăștinos și probabil de aceea au ezitat organele militare în 1762 să plaseze îndată ștabul regimentului aci. Chiar și dacă în Năsăud între timp se clădeau edificii necesare militare și comandantul regimentului petrecea mai lung timp în această localitate, totuș numai după mai multe probe și schimbări de garnizoane s'a luat în sfârșit în 1778 hotărârea definitivă ca sediul ștabului și comandantului să fie în orașelul nostru.

Din unele documente aflătoare în arhivele bistrițene s'ar vădi că Năsăudul oarecând a fost așezare teutonă și conform tradițiilor păstrate încă de unii săteni bătrâni, străbunii acestora vorbeau de urmele viilor »plantate de Sași pe dealurile Cicera și Cisteț«.

Înainte de militarizarea Văiei Rodnei satul Năsăud se întindea dealungul Văiei Caselor, și dela confluența acestei văi cu Someșul, spre Vest paralel cu râul Someș; singuratice case erau apoi pe ulița morii din jos și pe ulița »din dos« (azi strada Vasile Nașcu). Bătrânii, pe cari i-am mai apucat, spuneau că la începutul secolului trecut piața era cu mult mai mică decât azi, fiind împrejmuită numai de case scunde țărănești. Aceste imediat dela podul ce ducea peste Valea Caselor se înșirau la stânga până la gardul vechii biserici clădite pe locul indicat azi prin crucea din piață, iar la dreapta până către intrarea la biserică de azi, unde pe atunci stătea școala sătească. Ulița mare care ieșea din piață în jos era mai îngustă ca și cum este azi. Dela Valea Caselor în sus, spre Est, au început a se clădi casele cari în cea mai mare parte au servit scopurilor militare. Vorbind despre Valea Caselor înțeleg albia ei veche care trecea în dosul bisericii și pe lângă casa vicarială de azi, pentru care și podul de peste vale se numea »podul vicarășului«.

Clădirile cari s'au ridicat în timpul existenței regimentului pentru trebuințe militare, conform actelor și documentelor rămase din timpul graniței, au fost în șir următoarele:

Casa comandantului care stătea la spatele edificiului de azi al Administrației Fondurilor. La 1841 s'a clădit apoi edificiul care stă și acum și al cărui etaj servea ca locuință pentru colonel, iar parterul pentru diferite birouri militare. După desființarea regimentului în 1851 casa a fost ocupată de șeful politic districtual, numit după 1861 »căpitan suprem«, precum și de cancelarii districtuale.

Biserica romano-catolică clădită în 1770.

Casa, din 1775, care a servit ca locuință locotenent-colonelului, mai apoi maiorului. După 1851 s'a instalat în ea școala primară așa zisă »normală« și cea preparandială, din 1863—1889 liceul grăniceresc, iar azi servește trebuințelor școlii normale pentru învățători.

Urmează șirul caselor aflătoare între strada ce duce azi la gară și între cea »Domnească«:

Incepând din colț unde azi se află școala secundară de fete vedem patru case de piatră zidite în 1800 după acelaș plan și servind în șir ca locuințe căpitanului companiei-Năsăud, medicului-șef al regimentului, auditorului (judecătorului militar) și căpitanului dela contabilitate.

Casa clădită în 1834 cu etaj, în care azi e instalată judecătoria, a fost locuința maiorului și mai apoi a locotenent-colonelului.

Urma locuința capelanului regimentului, o casă de lemn clădită în 1800, în locul căreia la începutul anilor 1890 s'a zidit noua casă parohială rom.-cat.

Acolo unde azi se află locuințe și birouri apartiitoare Direcțiunii silvice și temporar școlaei normale, erau două case de lemn: una locuința capelmaistrului, iar cea din colți a adiutantului regimentului.

Intre strada »domnească« și cea care duce la berărie stăteau mai întâiu două case de lemn, locuințe de ale furierilor (suboficierilor de contabilitate), apoi urma casa zidită în 1813 din piatră în care se afla măcelăria și locuința măcelarului, azi sunt locuințe particulare; pe urmă casa cu etaj clădită în 1814, în care azi se află casinoul și hotelul »Rahova« și care pe timpul graniței servea deasemenea ca ospătărie și hotel.

La colțul dintre strada principală și cea ce duce spre berărie stătuse până mai anii trecuți casa familiei Anton, o casă veche de piatră în care, conform tradiției, protopopul Anton primise la 1773 vizita împăratului Iosif II.

Urma casa de lemn, care stă și azi, unde sub graniță au fost cancelaria comunală și mai apoi un timp școala comunală; apoi casa meritosului judecător militar Iosif Șotel, care casă asemenea stă și azi.

Pe locul unde se afă azi liceul grăniceresc »George Coșbuc« și până la casa parohială steteau mai'nainte opt case de lemn, adică locuințele medicului-locotenent, medicului-sublocotenent, a moașei, a unui învățător și a sublocotenentului companiei-Năsăud, apoi școala de fete și locuința învățătoarei, cvartirul constructorului lemnar și al unui furier.

Pe laturea opusă a străzii principale dela colțul format cu strada Rahovei și până la casa de lemn ce stă și azi față în față

4

cu casa parohială gr.-cat, erau plasate în case de lemn cvartirele: unui furier, al unui învățător, ofițerului magaziner, altui furier, al constructorului zidar și al pădurarului.

Toate aceste case de lemn s'au construit între anii 1776—1826 tot după acelaș plan: la mijloc un antreu, iar spre stradă și grădină tot câte două camere. Dintre aceste case, prevăzute cu frontispiciu de scânduri, mai stau azi numai două: una lângă casa Șotel, spre est dela liceu, iar cealaltă, cum amintisem, vis-a-vis de locuința preotului gr.-cat.

Vestitul institut militar — incediat în 1849 de rebelii maghiari și lăsat ruinării, așa că azi nu se vede nici urma lui — stătea la colțul stradei ce duce spre gară, față'n față cu școala de fete de azi. Era un edificiu mare cu etaj, clădit în 1784. În aceeaș linie cu el, spre strada principală, se afla în ceva depărtare o magazie pentru recvizite clădită din lemn în 1807 și un șopron clădit în 1808, în care se păstrau două tunuri și unelte artileristice. Aceste clădiri stăteau în grădina pe care maiorul *Anghel Capșerment*, fiul popii George Capșerment din Năsăud, o dăruise regimentului pentru scopuri școlare.

Așa numita »șvardă«, care în anii trecuți servise ca dependență școalei normale și a școalei de meserii, pe timpul graniței avuse două etaje, cari însă deteriorându-se au fost demolate în 1815. În acest edificiu, clădit în 1770, erau plasate: gărzile, cancelaria judecătoriei militare, închisorile și arhiva regimentului.

Dela »șvardă« spe Est se întinde marea grădină în care grânicerii făceau exerciții și în care la front spre stradă era o mare clădire lungă și largă construită din grinzi și scânduri, care servise ca magazie pentru mondire (haine militare). În această »șandramauă« istorică, împodobită atunci cât se poate de pompos, s'au ținut în 1870 memorabilele serbări și ședințe ale »Asociațiunii Transilvane«, la cari — sub presidiul baronului *Ladislau Pop* — au luat parte foarte mulți fruntași români de pe vremuri: vicarul Mihail Pavel, secretarul mitrop. Dr. Victor Mihali, protop. I. Hanea, consilierii Ilie Măcelariu și Iacob Bologa, apoi *Axentie Severul*, Visarion Roman, Iosif Vulcan, *Dr. Ioan Raț*, George Pop de Băsești, Dr. Ioan Mihali, Alex. Roman, Ioan Aldulean, Dionizie Vaida etc. Scurtă vreme după acele serbări un orcan a nimicit întreaga construcție.

În partea estică a grădinii numită »Lagăr« a fost plantată în 1783 aleea constătătoare din 3 șiruri de carpeni, apoi s'a clădit la intrare, dinspre drum, casa în care făcea exerciții muzica regimentului, iar la capătul nordic al aleei, un zid gros în spre care grănicerii dela casă trăgeau la țintă cu armele. Aleea care azi din motive neînțelese zace părăsită și neîngrijită, pe timpul graniței și încă câtva timp după aceea era locul de plimbare și distracție pentru familiile ofițerilor, mai apoi pentru intelectualii năsăudeni.

E de notat că întreg complexul de pământuri numit »Lagăr« cu ocazia edificării susamintitei cazarme cu două etaje fusese cedat în 1770 de către proprietarii grăniceri ca loc de grădină pentru ofițeri și subofițeri cari locuiau în aceea cazarmă. După demolarea etajelor locul întreg s'a prefăcut în câmp de exerciții; în realitate însă puțin se folosea pentru acest scop, căci comandantul regimentului lăsa să i se facă pe el fân. Din acest motiv în 1818 grănicerii foști proprietari și-au reclamat parcelele din acel complex, însă neputându-și dovedi dreptul de proprietate — fiind coalele cadastrale nimicite cu prilejul marelui foc din 1813 — acel câmp, dela 1818 înainte, se dădea în arendă în folosul fondului de provente. După desființarea regimentului în 1851, sprijiniți de primarul Vasile Schiopul și notarul Ciril Borzeu, din nou își reclamară locurile următorii descendenți ai vechilor proprietari: Nicolae Pop, Luca Mute, Ioan Lazar, Todor Vasilichi, George Sfârca, Pantilimon Vasilichi, George Rebrîșorean, Nicolae Vârtic, Todor Chitul, Ioan Figan, Mihailă Ivan, Ion Nechiti, Simion Ionașc, Alexă Ionașc, Iosif Bobul, Mihail Budic, Ion Onigoae, Ion Prăhasă, Mihailă Maței, Alexă Zăgrean și Ciril Borzeu. Dar neputându-și ei dovedi nici de astădată dreptul și de altminteri trecând acum totul în prescripție, lagărul s'a adjudecat erarului, iar în 1872 definitiv fondului școlar grăniceresc.

La spatele șverzii mai stătea o casă de lemn care a ars cu prilejul marelui incendiu din 1927 și în care locuise armurierul regimentului. Iar lângă intrarea în cimitirul rom. cat. era clădită încă o magazie de rechizite militare.

În sfârșit la 1817 se clădise lângă Valea Malului, unde și azi se văd două rânduri de pruni, o magazie în formă de turn pentru păstrarea prafului de pușcă, iar în 1833 o a doua magazie și o

casă de pază; apoi la 1845, lângă canalul morii spre dreapta dela ulița morii din sus, un mic abator, iar lângă Someș la «plopul cei mari» din sus de iaz — care azi e în derăpănare — un stabiliment de baie pentru elevi și soldați. Aceste clădiri azi nu mai există.

Ingrăditurile ogrăzilor și grădinilor dela toate edificiile mai sus înșirate erau datoare să le întrețină comunele grănicerești din regiment, cari furnizau și combustibilul necesar ofițerilor și funcționarilor militari.

Precum alte așezări mai de seamă, astfel și Năsăudul, deși nefortificat, avea totuș la ambele capete porți cari se închideau peste noapte. În timpul graniței o poartă stetea ceva mai sus dela intrarea în lagăr, iar cealaltă ceva spre Vest dela ulița morii din jos, unde azi duce ulicioara spre Ciceră.

Între clădirile vechi, cari stau și azi, mai sunt de amintit: casa vicarială zidită îndată după 1786 când protopopul Năsăudului a fost ridicat la rangul de vicar; apoi casa *Vicarului Marian* aflătoare sub deal la capătul străzii »Marian«, proprietatea de mai apoi a lui Ioachim Mureșian. În grădina acestei case înțeleptul director și vicar dădea instrucție elevilor cum să construiască garduri de spini, cum să îngrijească stupii și cum să planteze și altoiască pomi nobili, de cari erau pe atunci pline grădinile grănicerilor. În această casă a murit în 1846 vestitul vicar Ioan Marian și a fost dus deacolo la mormânt cu mare pompă, tocmai pe când asupra Năsăudului se deslănțuise un vifor mare.

Vechea biserică românească stătuse în piață acolo unde azi e ridicată crucea comemorativă, și imediat spre miazăzi dela ea era clopotnița construită din lemn. Dela bătrâni am auzit tradiția că în 1717 cu ocazia invaziei Tătarilor clopotele au fost duse și ascunse în tăul ale cărui urme se văd și azi pe Valea Caselor în sus la locul numit »Heleşteu«. Mica biserică era una dintre puținele clădiri istorice românești ardeleno zidite din piatră, și arheologii — între cari și Georg Daniel Teutsch fostul episcop al Sașilor, — afirmău că ea să fi fost clădită către sfârșitul secolului XV. Mare pagubă că oamenii noștri cari nu prea înțelegeau și cunoșteau importanța monumentelor istorice, după zidirea noiei biserici cu două turnuri în 1884 au dărâmat interesanta bisericuță. E demn de reținut că piatra fundamentală a noiei biserici se puse

încă în 1850, după ce fostul colonel Urban dăruise spre acest scop suma de 450 fl., adică pensia ce i se cuvenea pe un an după înaltul ordin militar »Maria Terezia« care i se conferise în 1849 pentru faptele sale »eroice« săvârșite în fruntea grănicerilor năsăudeni. Intr'o scrisoare din Februarie 1850 vicarul de atunci Macedon Pop spunea că amintitul colonel »din compătimire pentru grănicerii cari au suferit atâta din partea rebelilor maghiari și totuși s'au luptat cu atâta bravură« a dăruit aceea sumă bisericii și i-a promis vicarului că va purta grija să se ridice noua biserică în în locul celei vechi »prefăcută în cenușă«. Colonelul însă murise și materialele adunate la insistența harnicului vicar Marian încă înainte de 1848 pentru noua biserică, au fost risipite, cum se vede din articolul publicat în Nr. 69 al »Observatorului« din 1878.

Cimitirul vechiului Năsăud, conform tradiției și cum ar dovedi unele sarcofage de piatră descoperite acolo, ar fi fost la capătul Nord-Vestic al satului și, probabil numai pentru preoți și familiile lor, împrejurul vechii biserici. Se poate că a fost cimitir și lângă Someș acolo unde azi trece canalul morii prin grădina Mihailaș—Șerban, căci conform notițelor memoriale ale răposatului căpitan pensionar Teodor Anton acolo încă s'a descoperit un vechiu sarcofag de piatră care iarăș din ignoranța oamenilor a fost întrebuițat în 1841 la clădirea fundamentului dela casa colonelului. Cimitirul gr.-cat de azi, situat atât de frumos și purtând caracteristicul nume de »*comoară*« servește ca atare dela începutul secolului trecut, iar cel rom.-cat. de sub Cisteți, din a. 1779. E de regretat că din acesta în timpul din urmă au dispărut o mulțime de pietri mormântale de ale vechilor oficeri grăniceri.

Școala sătească, mai apoi numită »confesională«, înainte de 1848 a stat chiar în locul unde azi e poarta grilajului dela biserică din piață. Arzând în 1849 acea clădire, după revoluție școala s'a instalat în casa de lemn de lângă casa Șotel, în care fusese odinioară și primăria comunală. De aci primăria se mutase mai apoi în casa din fața ulicioarei Mihailaș—Șerban, iar școala ceva mai spre vest unde azi este grădina de copii.

Fabrica de spirt și bere își are începutul în anul 1765 când pe cheltuiala fondului de provente grăniceresc s'a construit o mică fabrică împreună cu cârciumă, al cărei arendaș era îndatorat să

dea alimentație oficerilor, suboficerilor și muzicanților regimentului și să aibă totdeauna bere bună și rachiu. În 1820 s'a ordonat vinderea fabricii și cârciumei, cari în 1821 au trecut în proprietatea lăcătușului bistrițan Johann Wieder, în 1823 a directorului școlar Ernest Istrate, în 1834 a perceptorului bistrițan Gottfried Kuales, în 1837 a preotului săsesc Friedrich Decani din Aldorf, în 1838 a berarului Iosif Reichel din Orlat ai cărui erezi în 1850 au vândut fabricile și cârciuma constructorului Iohann Goldschmidt din Năsăud.

Mori a avut satul și înainte de graniță. După cum spune căpitanul Todor Anton în însemnările sale prima moară »în cupe« a stat pe Valea Caselor la un loc al Antoneștilor situat la confluența cu Vâlceaua Lari. Pe timpul regimentului morile s'au reclădit cu mai multe pietrii. Tot atunci s'a căpătat dreptul de a ținea iarmaroace și s'au deschis prăvălii și măcelărie. Ca obor servea piața și ulița mare care ducea spre Vest și numai în 1892 s'a mutat târgul de vite lângă canalul morilor. Pentru scopul de a se putea ținea târguri piața Năsăudului a trebuit să fie lărgită și astfel mai multe familii cari avuseră acolo case și grădini au fost expropriate în 1864 și strămutate pe pământuri de ale bisericii, pe cari aceasta le-a cedat comunei pentru suma de 4000 fl.

Farmacie are Năsăudul din 1851; ea mai întâiu a stat în parterul edificiului »Rahovei« de azi unde îndată după 1848 era instalată și prăvălia alor doi Armeni; farmacia s'a mutat mai apoi în casa din jos de piață a familiei Anton, de unde trecu în edificiul de azi a băncii »Aurora«.

Poșta era instalată la început în casa familiei Mihăilaș de unde se mută în edificiul de azi al școlii de meserii, apoi în casa George Chitul din piață. Poșta până la 1854 se aducea de două ori pe săptămână cu călăreți, din Bistrița, iar din acel an s'a instituit o legătură zilnică cu orașul vecin de unde o trăsură, destinată și pentru eventuali pasageri, aducea poșta, și aceasta a durat până în 1906—1907 când s'a construit linia ferată Beclean—Năsăud—Rodna. | | |

Șatrele construite în 1797 cu scopul de a se augmenta venitele bisericii, în timpul graniței stăteau lângă vechia biserică, iar după ce arseră în 1849, mai apoi refăcute, s'au așezat acolo unde

azi e grilajul din fața bisericii, și după edificarea acesteia șatrele s'au mutat pe locul unde se află azi.

Din acte vicariale am aflat că în șatre își vindeau mărfurile în zile de târg negustori și meseriași sași din Bistrița, maicuseamă curelari, pielari și opincari. Fiind în anii 1815—1817 din pricina scumpetei și foametei multe vite bolnave, s'a interzis vinderea pieilor nelucrate, și atunci Bistrițenii vindeau cu prețuri excesive încălțămintele confecționate în taină și vândute cu pretextul că ar fi comandate din mari depărtări. Văzând grănicerii năsăudeni că și după anii nenorociți negustorii nu coboară cu prețurile, în mai multe rânduri se adresară cu rugări către comanda regimentului și către magistratul orașului Bistrița să li se admită și copiilor de grăniceri să învețe lucrarea pieilor, iar în 1841 epitropii bisericești Catarig și Ionașc, cari aveau mulți copii, se adresară direct breslelor pielarilor și tăbăcarilor bistrițeni să le primească copii la învățătură. Dar n'au izbutit, căci streinii se temeau să nu-și piardă venitele grase. Atunci s'a întâmplat să vină din Ungaria o calfă de pielar iscusit și cu atestate bune care s'a legat cu contract să instrueze doi ucenici, cu material cumpărat de săteni și într'o casă anume destinată spre acest scop. Indată ce auziră Bistrițenii despre aceasta probară să-l mituiască pe calfă cu 100 fl. ca să părăsească Năsăudul, ceea ce el însă nu putu face, căci pașaportul și scrisorile sale erau deposite la companie. Calfa continuă să lucreze cu ucenicii mai multe piei, confecționează tălpi și opinci cari se vindeau cu câștig și se cumpărau bucurosi. În sfârșit totuș calfa nu putu rezista ispitei și sub pretext că ar avea boală de piept își scoase hârtiile și plecă, iar ucenicii după cheltueli de 200—300 fl. rămaseră incomplect instruiți. În 1844 veni la Năsăud pielarul Golnhofer, instalează în Tradam o fabrică de piei și rugă pe epitropii năsăudeni să-i avizeze loc în șetre ori într'un șopron ca să-și poată desface marfa. Atunci Bistrițenii protestară la regiment ca și când ar fi avut un drept intangibil. Epitropia bisericii într'o rugare către regiment, semnată de cooperatorul Ioan Lazar, primcuratorul Vasile Catarig și de curatorii Pantelimon Ionașc și Tănase Meruțiu, spune că negustorii sași protestează numai din pizvă, aduc mărfuri slabe, le vând scump și sug pe grăniceri, deci să fie îndemnați să observe cinstea comercială, iar populația să fie scutită de influența apăsătoare a breslei din Bistrița.

Cu începere din 1839 epitropia bisericii ținea în arendă și vama târgurilor, dar în 1849, când Năsăudul fu ocupat de insurgenții maghiari, avu mare bucluc cu căpitanul rebel Szalansky care ordonă capelanului și curatorului Vasile Catarig ca toți banii vămiei să fie predați comandai trupelor de ocupație. Primar era atunci Ioan Sandu, iar membri în sfatul comunal: Petre Pălăgeș și Dumitru Tomuța.

Ca mare ajutor și resursă, maicuseamă pentru sătenii cari aveau numeroase vite, au servit munții *Saca și Izvorul mare*, posedate din timpuri depărtate. La 1620 — cum aflăm din proto-coalele magistratuale bistrițene — i-s'a adjudecat Năsăudului, în continuarea proprietății rurale a comunei Rebrîșoara pe Valea Gerții, o mare proprietate de pământ numită *Lușca Cârști*. Totuș fânețele bogate de aci le-au mai folosit Sașii bistrițeni până la înființarea graniței în 1762, când apoi ele trecură în posesiunea exclusivă a Năsăudenilor. Tradiția spune că numirea și-a căpătat-o acea vale dela un Luca Cârste vinit din părțile Maramureșului și stabilit acolo într'o luncă.

În cursul timpurilor trecute Năsăudul a avut de multeori să sufere de molimă, foamete, foc, grindină și inundații. Astfel între anii 1641 și 1651 toți locuitorii din Valea Someșului au suferit mult în urma ploilor torențiale, a inundațiilor și iarna a gerului cumplit, iar în 1717 - 1719 de foamete și scumpete. În 1742 au murit mulți de ciumă, iar în 1744 au suferit oamenii mult din cauza grindinei, apelor mari, a șoarecilor și păsărilor. În 1762 s'a deslănțuit asupra Năsăudului și a Rebrîșorii un vihor turbat, au debordat Someșul cu văile sale laterale și îndeosebi în Năsăud a cauzat Valea Caselor pagube considerabile și pierderi în vieți omenești. Tot așa și în 1840 au fost mari inundări. Foc năpraznic a bântuit în Năsăud la 1813, iar în 1830 și 1836 au murit mulți oameni de holeră.

În 1849 rebelii maghiari în retragere au incendiat Năsăudul care a ars total dela podul vicarului în jos. Merită mențiune faptul că între ceice au sărit în ajutorul Năsăudenilor ca aceștia să-și poată reface casele și biserica, erau în primul rând generalul Carol Urban, fostul comandant al regimentului, și preotul rom.-cat. Ștefan Wisky, dăruind sume mai mari de bani, iar Wisky cedând și o

datorie a nemeşului George Földvary din Cepan în chipul ca acesta să furnizeze din pădurile sale lemne pentru nenorociţii sinistraţi.

Inundaţiile Someşului şi maicuseamă ale Vaiei Caselor au devenit de o jumătate de secol încoace o adevărată calamitate şi aceasta în urma defrişărilor sălbatică. Prin anii 1870—1880 mai existau pe Văile noastre păduri frumoase şi dese cari acoperiau chiar şi o parte din feţele Cisteţului şi Cicerii. Azi nu numai acele au dispărut, dar chiar şi alea frumoasă plantată de oficerii grăniceri, dela Năsăud şi pâna la Rebrişoara pe malul Someşului, a căzut pradă securii nemiloase şi desinteresului oficialităţii.

Dintre meseriaşii germani şi maghiari cari au rămas încă din timpul graniţei ori s'au stabilit în Năsăud îndată după 1851, amintesc aci pe: constructorii, tâmplarii şi lemnarii Johann Goldschmidt, Andreas Gross, Gottfried Sekira, Székely István şi Steinbach; dogarul Emil Gerstenberger; rotarul Marton Sándor; lăcătuşul Gustav Geiger; fierarul Gustav Wagner; păpucarii şi cismarii: Paul Brandsch şi Weiss; croitorii Rogonici, Bayer, Zeller şi argăşitorul Fogarassi György.

Am avut şi meseriaşi români ca pe: fierarii George Moldovan şi Dănilă Luchi; păpucarii şi cismarii Grigore Zăvoian, Arsenie Feldrihan, George Sloboda şi Casai; croitorul de sumane Moldovan; boiangiul Ioan Pop şi pietrarul Angel Găvriluţ.

Până la revoluţia din 1849 Armenilor şi Evreilor le era interzis să stea mai mult ca 12 ore şi să petreacă noaptea pe teritoriu grăniceresc. Totuşi au fost singuratic cazuri când se mai tolera câte un Armean, iar Evreii se aşezară în satul apropiat Luşca, mai apoi în Tradam, şi de acolo negustoriaru şi furnisau mărfuri grănicerilor. Îndată după revoluţie s'au aşezat în Năsăud familiile evreeşti Brecher, Mendelsohn, Apfel, apoi măcelarii Iţig Sager şi Filimon, cismarul Minzer, pieptănarul Zaharovici; mai apoi familiile Gewürz, Gedale, Leb, Grünwald, Brawer, Schein, Bär, Lenobel, Frank etc. Prima sinagogă a avut-o acolo unde azi stă casa cons. jud. Dr. Alexa David.; mai târziu s'au mutat cu sinagoga lângă Valea Caselor ceice se credeau »băştinaşi« (Askeles) iar cei veniţi din Maramureş şi alte părţi (Svat) cercetau casa de rugăciuni din ograda lui Hosias Brecher, de unde s'au mutat în ulicioara din jos unde stau azi.

În sfârșit merită să fie menționat încă un fapt care și azi așteaptă de a fi pus la ordinea de zi, adică regularea orașului Năsăud. Încă în 1866 s'au găsit intelectuali și țărani cari au văzut și înțeles necesitatea de a se face un plan conform căruia să se deschidă ulițe, să se construiască clădirile nouă și să se introducă și alte ameliorări în comună. În 10 Aprilie 1866 s'a ales un comitet care în 24 Aprilie a și prezentat consiliului comunal și tuturor celor interesați un proiect făcut conform planului constructorului Filip Lindorfer din Bistrița. S'a desbătut mult chestia, dar în sfârșit totul a rămas baltă. Ar fi de dorit ca măcar azi să se studieze planul și proiectul de atunci, azi când Năsăudul conform prevederilor va lua o dezvoltare considerabilă, deci va fi necesar ca aceasta să se facă și întâmplă între margini și condiții bine stabilite.

2. Din registrele bisericii unite

Datele cari urmează aci sunt scoase din matriculele bisericii gr.-cat. din Năsăud și anume din »Cartea născuților 1808—1858« și »Protocolul morților 1811—1870«, fiind însemnat pe acest din urmă că e vorba de »legea grecească unită«, apoi de »cimitirul cel nou al comorii« și că preoții cari funcționează la început sunt Vicarul *Ioan Nemeș*, popii *George Kittul* și *Dimitrie Anton*.

E de notat că din matricula botezaților, dacă nu e zis expres altceva, sunt extrase numele părinților și nașilor; iar cuvântul »preot« înaintea vr'unui nume indică pe preotul care botează ori înmormântează.

Matricula botezaților

1808 — Gondor stegar, Runcan stegar, Dodie strajămeșter (plutonier), Oberlecman (locotenent) Androne.

1811 — Jidovul Mihai, Grigore Istrate lăcățășul.

1812 — Oberleutnant Theil, Arendeșița Czech, *Ernest Istrate* director cu d-na Elisabeta, Breier (berarul) Czech cu soția Francisca.

1814 — Maftai Grigorița furir.

1815 — D-na Waldbereiter (brigadir) Ioan Nechiti, Clara d-lui Dir, Istrate, Ferencz berarul cu soția, Oberlecman Lehr.

1816 — Maior *Capșerment* cu d-șoara.

1817 — *Popa Ilie din Prislop* cu muierea, Iosif Morar furir.

1818 — Ioan Mihailaș strajămeșter.

1819 — Amalia Capșerment, Zimmerpolier Bendil Novak.

1820 — Preot *Ioan Avacom, Telciu*; preot *Ilie, Sângeorz*; preot *Mihail Pop, Nușfalău*; Ioan Nistor Zimmermann, Oberlieutenant Gabriel.

1821 — Vincent Pittner cu soția Ana, Petru Hanț sabău și femeia Agneș, Lehrer *Constantin Georgița* și soția Anișca.

1822 — Strajămeșter Ipolit Găzdac, fiul Ieronim al Directorului Istrate.

1823 — Lieutenant *Leon Pop* și soția Antonia, Margareta Wurzer, Gabriel Pop Oberlieut. în regimentul secuiesc, Elisabeta fata dlui căpitan Pop (Vasile), Mathias Pop Rittmeister (căpitan) la husari, Ferdinand de Schirding căpitan.

1824 — *Ioan Mihailaș* Iecmann și adjutant și soția Veronica, *Ioan Cutean* Obristlecman (loc.-colonel) și soția Varvara, George Pfeifer, Ioan Mischinger fălcer (chirurg).

1825 — *Vasile Velican* Oberlecman și Wilhelmina a căpit. Frid. Theil.

1826 — Joh. Blaskovici Unterlecman adjutant și soția Elisabeta Strasser.

1827 — Preot *Alexa Zinvel, Zagra*.

1828 — Preot *Iacob Lăzăruț, Lușca*; Preot *Macarie Crăciun, Mocod*; Preot *Vârtic, Mocod*.

1829 — Anton Peicici Oberlieut. (apoi Hauptmann Rechnungsführer) și soția Catarina, Lecman Vasile Ștefan, Grigore Butta, Popa *Marțian*, Popa *Anton Coșbuc*, *Grigore Mihailaș* Feldwebel (plut.), Frideric Theil căpit. cu fiica sa Ietti.

1830 — Frans Steinbach tâmplar, strajămeșter Ipolit Gălan.

1831 — Fiul *Leonida* a lui Leon Pop Oberlecman, Elisabeta Preissler Regiments-Hebamme (moașă).

1833 — Popa *Artene Mihailaș*, Profes. Zeller, Zaharie Macovei făt, Preoteasa *Popii Ilie Chita din Prislop*.

1834 — *George Bejan* și *Paul Wolf* învățători, George Geiger lăcătuș, *Simion Năstuța* Normallehrer.

1835 — Mihail Gallovici locot., Alexandru Hontila furir, Pă-

sărar sublocot. Joh. Goldschmidt polir (mastru dulgher), *Ion Fetti preotul Plaiului.*

1836 — *Ioan Maxim* dascăl.

1936 — Avacom Hangea furier, Preot *Ștefan Man*, subloc. Leontin Luchi.

1839 — Colonel Luxetici și loc. Lehr.

1840 — Medic Mischingher, căpitan Vasile Velican de Boldogmezó și soția Wilhelmina de Ziska, strajămeșter Carol Reiner, Regiments-Doctor Guido Nagy și soția Francisca, Leopold Rendel Capellmeister.

1841 — Preot *Elias Lica* din *Prislop*, învățător *Nicolae Cotruș.*

1842 — Oberarzt Franz Pfitzinger, Basil Născuț și fata furului Putilean, subloc. Szöcs și soția Iosefina.

1843 — *Ioan Ionașc* dascăl.

1845 — Preot *Grigore Moldvai* profesor.

1847 — Preot *Ioachim Pavelea*, subloc. Eugen Borcocele și soția Lotti Cutean, subloc. Grigore Coruț.

1850 — *Isac Născuț* Schulgehilf, fiul Liviu Mureșan a dascălului *Basil Mureșan* născ. 27 Martie, nași: loc. Todor Anton și Ioan Filipescu diurnist.

1852 — Gabriel Blagoevici Oberwaldmeister, Petru Mutu diurnist.

1854 — Preot *Petru Pavelea*, Salva.

1855 — Ioan Wolf arhivar la cadastru, Andrei Mezei adjunct cadastral.

1856 — Anton Theil comisar cadastral.

Pe scoarța matriculei este însemnat documentul extrădat de capelanul regimentului Stephanus Wisky, că în 12 Aprilie 1825 acesta a botezat în Salva în prezența nașilor căpit. Friedr. Theil și Iosif Wurzer pe fiica Iosefa Maria a sublocotenentului Leon Pop gr.-cat și soția sa Antonia Wurzer rom.-cat., născută în 10 Aprilie 1825.

Protocolul morților

1811 — Onișor Lazar Fătul 75 a., răposat *Popa Ionașc.*

1812 — Dumitru Onișor a Popii.

1814 — Grigore Bachiș Unterleutenant.

- 1815 — Nazarie a lui Toader a Popii, Nastasia a lui Maftei a Popii, Tănăsia a Popii Marcului.
- 1816 — Titiana a lui Nicolae a Popii.
- 1817 — Maria d-na leamanului Dodie.
- 1818 — Maior *Anghel Capșerment* fiul popii George.
- 1821 — Preot *Flore din Ragla*, preot *Grigore din Rebrișoara*, Agnes Ember moașa regimentului, evang.
- 1822 — răposat popa *Dimitrie Anton* 58 a.
- 1823 — răposat capelanul *George Kittul*; preot *Ioan Marian*, preot *Iacob Șotropa din Maieru*, preot *Chirilă Dunca* capelan.
- 1824 — Preot *Iacob Măierean*, *Vărearea*, Maria văduva lui Pașoski dascal normal.
- 1825 — Preot *Dimitrie Pop*.
- 1828 — Preot *Petru Pop*, *Feldru*; preot *Macarie Crăciun*, preot *Axentie Ilea*, *Tiha Bârgăului*; preot *Ioan Pop*, *Salva*; preot *Anton Coșbuc*, *Hordou*.
- 1829 — Basilius Stephany Unterlieutenant.
- 1830 — Preot *Todor Miron*, *Telciu*; preot *Marțian Pavelea*, *Salva*.
- 1831 — Preot *Ioan Lazar*, *Năsăud*.
- 1832 — Oana preoteasa Popii George.
- 1833 — Nicolaus Klococean Inst. Zögling (elev) din Tohan.
- 1834 — *Nestor Istrate*, Scuhldirector, d-na Ana a lui *Georgiță dascal*, Nicolaus Thocaest, Zögling I wall. Regim., George Lazar Cantor, Maria văd. Gondor.
- 1835 — Pavel fiul lui Vasile Ionașc Regimentstambour.
- 1836 — Ana văd. preotului Dumitru Anton, Maria văd. Maftei Dănilă 90 a., Todor Suciș 90 a., Ioan Sandu 85 a., Todora văd. Ilie Drăgan 90 a., Vasile Ionașc tamburu regimentului, Samuil Rus Zögling, Tohan; Leon Gabriel locot., Maria văd. Petru Rebrișorean 90 ani.
- 1837 — Maria văd. Grigore Sfârca 88 a., George Buzdug Zögling; preot *Dolha*.
- 1838 Preot *Macedon Pop*.
- 1839 — Ioan fiul dascalului *Moise Panga*, Maria fiica loc. Todor Pioraș, Iacob Sârbu invalid 95 a., Nastasia văd. Dumitru Pop 95 a.

- 1840 — Iacob Neamț bucătar la maiorul Wurzer 85 a., Alexandru Grigorița furir pens.
- 1841 — Ieronim Istrate Verwaltungspracticant.
- 1842 — Grigore Coruț loc. Rechnungsführer.
- 1843 — Simon Stanoevici maior pens. 73 a., Maria văd. Onișor Lazar 96 a.
- 1846 — *Alexa a Bui* locot., comandantul institutului militar.
- 1844 — Gavril Vărărean căpit., Mititei; Dumitru Târnovan Zögling din Tohan, Maria văd. Artene Nistor 89 a.. Maria văd. Ioan Vermeșan 91 a., Barbara văduva loc. Pantilimon Gabriel.
- 1846 — Pavel Streulea Zögling regim. I val., *Ioan Mărian vicar și director școlar în 2 Iulie 1846 de 47 a.*
- 1847 — Celestina fiica Oberlehrer Panga, preot *Anchidim Pop*
- 1849 — *Ioan Maxim* dascal norm.
- 1850 Arsente Crăiuț 90 a.
- 1853 — Basiliu Velican de Campofelici maior pens. 72 a.
- 1855 — Ioan Vasilichi subloc. pens.
- 1857 — Firoana soția maiorului Mihailaș.
- 1858 — Preot *Grigore Moroșan, Lușca*; preot *Ștefan Pop, Rebrîșoara*; Todor Șteopul 90 a., *răposat Vicarul Anchidim Pop, preot canonic Bilț din Gherla.*
- 1860 — văd. Iftimia Șteopu 95 a., *Ioan Anton subloc., preot Grigore Moisil vicar.*
- 1863 — Ana văd. subloc. Ioan Anton.
- 1864 — Nicolae Macavei stud. cl. VIII Blaj. preot *Secui* prof.
- 1865 — Luisa soția asesorului Vasile Axente, Maria soția învățătorului *Cosma Anca.*
- 1866 — Iuliana soția asesorului *Ioachim Mureșianu.*
- 1867 — Mai 11 Tecla soția învățătorului Vasile Nașcu, iar în 3 August învățătorul *Vasile Nașcu, 51 a.*
- 1869 — Alexa Bob, cancelist.
- 1870 — Ioan Grigorița subloc. pens.

3. Din trecutul și din registrele bisericii romano-catolice

Biserica romano-catolică din Năsăud posedă matricule cu începere din 1764, purtate întâi de câțiva capelani interimari ori alți preoți delegați cari — cum vom vedea la locul său — îndeplineau temporar funcțiile bisericești la regimentul năsăudean înființat la 1762. Iar din lunie 1765 matriculele au fost continuate în toată regula de către primul capelan stabil al regimentului, *Xaverus Fauster*, care deveni totodată și preot al comunității bis. rom. cat. din Năsăud și de pe teritoriul grăniceresc năsăudean.

E de notat că între antecesorii lui Fauster cari au funcționat în 1762—1765, figurează în locul întâi la înființarea regimentului preotul român unit *Todor Naszodi*. Dar aflăm și mai târziu preoți uniți funcționând ca delegați ori substituiți. Apoi mai aflăm și unii ofițeri și subofițeri români cari se cununau ori își botezau copii în biserica rom.-cat. și ai căror descendenți mai trăiau în zilele de curând trecute.

Cu Fauster luase deci ființă adevărata enorie rom.-cat., și la inițiativa aceluia s'a clădit în 1770 biserica, în prima linie pentru ofițerii și subofițerii veniți și adunați aci din întreaga monarhie austro-ungară, ba chiar și din țări străine.

În vechile matricule se găesc întrețesute la diferite locuri mici note și date istorice precum și o scurtă cronică scrisă în 1823 de preotul de atunci Wisky, din cari scriitorul acestor șiruri — dupăce întreg materialul mi s'a pus cu bunăvoință la dispoziție spre cercetare, de către răposatul paroh Rv. d. protopop Francisc Palikó — am extras și constatat următoarele:

Îndată după înființarea regimentului în 1762 s'a clădit din lemn o casă pentru capelan, iar în 1770 s'au început lucrările pregătitoare pentru clădirea bisericii. În 12 Aprilie 1771 s'a așezat piatra fundamentală, în 20 Iulie crucea pe turn, iar în 15 Octomvrie 1771 cu delegație episcopală capelanul Fauster consacră biserica sfântului Ioan Nepomuc.

Călugărul Fauster din ordinul Franciscanilor a fost primul capelan stabil cu leafă anuală de 278 fl. adaus de 11 fl. și lemne pentru foc. Retribuțiile le primea atât Fauster cât și urmașii săi din cassa regimentului.

În 23 Iunie 1773 biserica a fost vizitată de împăratul Iosif II.

Cronica bisericii ne spune că în 23 Decembrie 1773 s'a deslănțuit asupra Năsăudului o groaznică furtună cu fulgere și trăsnete.

În 12 August 1777 a vizitat biserica episcopul Ladislau Kolonici conte de Kollegrad.

În 1779 a fost consacrat de către Fauster noul cimitir »de sub Cisteț«, în care la 1781 s'a clădit o mică capelă, consacrată în 1782.

În 29 și 30 Mai 1787 biserica a fost vizitată de către episcopul Ingațiu conte de Battyán; în 23 Iulie 1804 de episcopul Iosif Martonfi de Csik Mindszent, iar în 1822 de epp. baron Ingațiu Szepessi de Négyes.

Din notele capelanului Ștefan Wisky, scrise în 1823, aflăm că el era călugăr minorit, în etate de 34 ani și vorbea limbile: latină, germană, maghiară și română. Ecclesier era un copil român și clopotarul primia remunerație lunară de 1 fl. m. c.

În 1823 erau pe teritoriul regimentului 220 străini, adică ne-români, dintre cari 189 de religie catolică, 20 augsburgică, 10 elvetică și 1 sociniană. La institutul militar și la școala »normală« din Năsăud erau elevii cei mai mulți din comunele: Feldru, Hordou, Mocod, Rebrîșoara și Zagra.

Înainte de a trece la conținutul matriculelor, observ că în baza documentelor existente am stabilit următorul tablou al preoților și capelanilor rom.-cat. năsăudeni:

Xaverus *Fauster* 1765—1783, Eustachius *Zamulo* 1783—1795, Carolus *Lembel* 1795—1817, Stephanus *Wisky* 1817—1851, În 1851 și 1852 a administrat parohia *Ioan Pop* preotul r.-cat. din Rodna. Iosephus *Molnár* 1853—1856, Gregorius *Jakab* 1856—1858, Iosephus *Barabás* 1858—1861, Carolus *Albert* 1861—1869, Carolus *Stanyak* 1869—1879. Din 1879—1888 biserica a fost administrată din Bistrița. Iosephus *Szelke* 1888—1893, Franciscus *Paliko* din 1893 până în 1935.

În sfârșit accentuez că din matriculele intitulate »Liber Baptistarum, Matrimoniorum, Defunctorum Districtus militaris Vallis Rodnensis ab Anno 1764« am extras numai date mai marcante; deci în multe cazuri e amintit numai preotul care funcționează ori se indică numai părinții și nașii. Mai e de notat că în condiții și registre sunt introduse și unele funcții săvârșite prin delegație în alte localități.

Matricula botezaților

- 1764 Mai 5 — Pater Paulinus Stephanig.
 Mai 18 — Pater Piarista Emanuel.
 Iun. 24 — Iosephus de Thluck capitaneus.
 Aug. 8 — Ferdinandus de Krenwill capitaneus.
 Aug. 27 — Pater Franciscus a S. Anna.
 1765 Apr. 23 — *Andreas parochus Földrensis graeci ritus.*
 Iul. 6 — Pater *Xaverius Fauster.*
 Nov. 24 — Pater Seraphin Tattrosi; Nași: Antonius Comes de Stephani et Comitissa Terezia de Gallart Ocharoj Aparequi.
 Nov. 24 — Nașă: Barbara de *Siskovici* nata Haroker.
 Nov. 3 — *Popa Timoce în Nagyfulu gr. rit.*
 Dec. 17 — Buniwaldus de Leibinger et uxor Augusta nata de Baumburg.
 1766 Apr. 13 — *Popa Pinte par. gr. rit. Bikisch.*
 Iul. 16 — Naș: Georgius Nemes vicecomes Szolnokensis.
 Aug. 8 — *Constantin parochus Poienensis rit. uniti.*
 Nov. 12 — *George a Popi sacerdos val. Major.*
 1767 Aug. 14 — Wilhelmina fiica lui Wilhelm L. B. de *Schir- ding* et Sofia nata Heiszerin, Ilva mare.
 Oct. 30 — Antonius Comes de Stephani *capitaneus Dimachorum (dragoni)*; naș: Adam Comes de Székel.
 1768 Mart. 6 — Antonius Iosephus Rohr de Rohrau prim. *locumt. Dimachorum, Telciu.*
 Sept. 12 — *Popa Athanasius Nassod.*
 Dec. 2 — Nași: Alexander de Manz vexilifer apud Inf. Reg. Siskovici.
 Oct. 19 — Fiu Adamus Ioan. Car. Henricus a lui Adamus de *Wurzer* et Anna Maria de *Schankebank*, Gledin.
 1769 Mart. 3 — Fiu: Franciscus Salesius Carolus a lui L. B. Carolus ab *Enzenberg*; nași: *Michael Seni corp. val. Dimachorum et Barbara Schigan (Figan).*
 Mart. 20 — *Popa Costan parochus Gaureni.*
 Iul. 16 — Cristian Vogtan, naș: Margharita Gaborin Armena.
 Iul. 1 — Pater David Gärtner a S. Mathaeo e Scholis pus, naș: *Tobias Szojka s. fodinarum praefectus, Rodna.*
 1770 Ian. 9 — Antonius *Monde* vigiliarum praefectus.

Mart. 25 — Adam Wurzer et Maria de Schankebank, fiica: Rozalia; nași: Anna Maria de *Straussenburg* et Iosephus de *Deschan*, Pater Philippus Lang a S. Therezia, Bistritz.

Apr. 17 — Copila Maria Antonia a lui *Enzenberg*, nași: *Maria a cap. Catarig et Georgius Singeorzan*.

Apr. 28 — Iosephus Aufmesser vig. praef. regim. Dimach. Rebrîșoara.

Sept. 21 — Copil Ioannes Aug. Wilhelmus a lui Wilh. L. B. de Schirnding et Sofia Heiszerin, Rebra mare.

1771 Feb. 9 — Pater Sylvester Possen Franciscanus.

Iun. 3 — *Leopoldus Pabel Ludimagister Naszod*.

Iul. 19 — Fiica Maria Iosefa a lui *Enzenberg*, nași: *Maria Catarig et Georgius Singeorzan corporalis*.

Nov. 3 — Iosephus Bedő faber ferrarius.

1772 Feb. 2 — Fiu Ioachim Anton a lui David Corbul, nașă *Anna de Diaco* cantoral.

Febr. 23 — Fiica Carolina Iosefa Francisca a lui Schirnding, Poieni.

Mart. 12 — *Popa Ieremie, Mititei*.

1773 Ian. 6 — Fiica Maria Carolina a lui *Enzenberg*, nași: *Maria Catarig et Georg Singeorzan decurio*.

Apr. 14 — *Popa Pavel un. Monor*.

Aug. 4 — *Popa Vasilie gr. r. Sangeorz*.

1774 Febr. 7 — Fiica Maria Iosefa a lui *Enzenberg*, nași: *Barbara Schigan et Mihaila Catarig decurio*.

1775 Mart. 23 — *Popa Cosma Romuli*.

Iul. 17 — Fiica Maria Barbara Iosefa a lui *Enzenberg*, nași: Exc. Iosefus L. B. de *Siskovici et Barbara cantoralis*.

Oct. 31 — Preot Ladislaus Jeckey, Maros Oroszfalu.

1776 Apr. 16 — Fiica Francisca Anna a lui Wurzer, Zagra.

Iul. 8 — Fiica Maria Monica Wilhelmina a lui Schirnding, Salva.

1777 Iul. 2 — Franciscus de Adler, nași: Illmus *Generalis Ioannes Nepomuc Christiani de Rall* et Monica de *Enzenberg*, Ilva mare.

Sept. 5. — Fiica Maria Anna Iosefa Francisca a lui *Enzenberg*, naș: Ex. Ios. Siskovici, Rei tormentariae Praefectus et in Regnis Galiciae et Lodomeriae Commendans Generalis.

- 1778 Ian. 14 — *Popa Gabor gr. rit. Zagra.*
 Febr. 17 — Fiica Maria Anna Iosefa Francisca a lui *Enzenberg General în Bucovina.*
- 1779 Ian. 13 — Fiu Anton Ferdinand Wilhelm a lui Schirnding, Năsăud.
- 1780 Ian. 18 — Henricus *Sporet Obequitator.*
 Ian. 26 — Pater Antonius Nagy ord. m. Conventualium, *Maros Oroszvalu.*
- 1781 Febr. 13. — David Korbul, naș: *Ioannes Scheidel Ludimagister, Naszod.*
 Mart. 3 — Naș: Iosephus Funk, Regim. *Tympanitriba, Naszod.*
 Mai 19 — Fiu Ferd. Carol. Wilh. a lui Schirnding, Rodna.
 Iuli 5 — Pater Wilhelm Iassi, Inf. Regim. Savoensis Capellanus, Monor.
1782. Aug. 7 — Pater Antonius Umilici, parochus Kapnic, Rodna.
- 1783 Ian. 25 — Antonius Iosephus Fuchs, *Tricesimator Telt-schiensis.*
 Mart. 3 — Wilh. Ferdinand Schirnding-Pater Abel Gall, Rodna.
 Iuni 8 — L. B. Franciscus de Shahlhausen et Bar. Antonia de Vecsey, nași: Anton Comes de Csáky et com. Anna, Feldra.
 Sept. 8 — Pater Isidor Deak Franciscanus, Magyaro.
- 1784 Febr. 26 — Pater *Eustachio Zamulo, Regim. Capellanus.*
- 1786 Febr 20 — Pater Ladislaus *Csedő, capellanus fodinarum Rodnensium, copil Ios. Ioh. a lui Wurzer.*
 Mai 6 — Pastor reformatus Michael Szigeti; *Ioannes de Halmagyi* capitaneus et uxor Clara de Ianossi, nașă: Susanna Papp.
- 1787 Apr. 26 — *Gr.-cath. Parochus Tiha-Borgo nomine Maștei.*
 Mai 3 — Fiul lui An. Franc. Carolus a lui Wurzer, naș: Wenceslaus Fr. de Thurnfeld căpit.
- Mai 13 — *Gregorius sacerdos et parochus gr. c. Monorensis.*
 Sept. 18 — Fridericus Golzen *Profos*, naș: Andreas Mahler, *actuarius oecon. Comissionis.*
 Sept. 25 — Ioannes Horvath *Adjutans Regim.*
- 1788 Mai 2 — Pater Auxentius *Török* ord. Frank. *Capellanus montanus Rodnensis*, Samuel Bruckner locot., naș: Carol de Brunetz.
- 1789 Mai 1 — Pater Ferdinandus Speck, fiul Car. Georg.

Iosef. Adamus a lui Wurzer capit. et uxor Iuliana *labroczy*, naș: Georgius Toldalagi Comitatus Tordensis Vicecomes.

Ab ingressu a bello turcico 26 Sept. 1791 facto.

1791 Sept. 12 — Theodatus Korbul *arendator*.

1792 Mart. 14 — *Mathaeus Grigoricza fourerius*, naș: Carol Richter capit.

Mai 13 — Preet Michael Meschendorfer, minister aug. conf. Petersberg prope Coronam.

Iuni 30 — naș: Iosephus Orner *auditor regim.*

Nov. 27 — Ioannes Nepomuc de *Devcici* vicecollonelus et Regina nata Dillmont, *Borgoprund*, nași: Ioannes de Iellacici Generalis major et proprietarius un. Regiminis.

Nov. 29 — Paulus Weiss sartor, nași: Anna *Swewitzer uxor professoris scholarum normalium* es Teodatus Korbul mercator.

1793 Ian. 24 — Franc. Xaver Hafner Tympanitriba regim., naș: Gottfridus Mayer sutor.

Apr. 7 — naș: Andreas Mahler Rationum ductor et prim. locumtenens.

Mai 7 — *Parochus ex Mititei Ioannes Zegrean.*

1794 Iuni 6 — Ioannes Bertleff parochus pagi lad aug. conf., Ioannes Lang capit.

1795 Apr. 15 — Fridericus Golzen Regim. Profos, nași: Maria Strohbach vidua chirurgissa et Michael Weber Regim. chyrurgus.

Dec. 13 — *Ioannes Para Vicarius foraneus Archidiaconus Districtus et Parochus Naszodiensis gr. rit. unitorum*; fiica Anna Antonia Eva a lui Adamus Iosephus de Wurzer imperii eques, olim Legion II val. capitaneus nunc pensionatus Supremus Vigiliarum Praefectus, nași: Antonius Turati et Antonia Sahlhausen nata Baronessa de Vétsei.

1796 Apr. 3 — *Pater Carolus Lembel capell. Regiminis.*

Oct. 12 — Antonius Turtsa mercator Armenius, naș: Bogdan Korbul mercator et arendator Naszodiensis.

1797 Mart. 29 — naș: *Constantinus Georgitza unitorum gr. rit. coel. Magister Scholae.*

Iul. 21 — naș *Ioannes Scheidl scholarum Director.*

1798 Iul. 1 — *Popa Demetrius Anton Naszod.*

Oct. 5 — Michael Wagner decanus, Ioannes Andreas Kiss-

ling furierius, naș Daniel Heinrich Rector Scholae aug. conf. Monor.

Dec. 7 — Ioannes Bertleff parochus Iadensis, Ioannes Hemperich molae papir. Magister în Borgo inunptus Catharina Wagnerin, naș Franciscus Bartha tricesimae practicans Borgoensis.

1799 Iun. 3 — Pater Ioannes Franciscus Lorenz în Simonswald Austria prope Triburgum Brisgoia a botezat copilul lui *Basil Salvan* și Catarina Baumerin.

Aug. 8 — Samuel Dürr Pastor Csepaniensis, naș vicecollonelus Ladislaus Mosa.

Oct. 25 Preot Ioannes Bapt. Mayer în Gegenbach civit. imperiali direcesis Argentinensis confirmă că Pater Hyeronimus Müller prof. Gegenbacensis a botezat copila lui *Grigore Andrieș* din leg. II val. și soției Magdalena Krenin.

1800 Aug. 2 — Fiica Sara Antonia Carolina a lui Wurzer, nași: Iacobus Schankebank senator Bistritiensis aug. conf. et Sara Berariu uxor loct. imp. Berar, Monor. >

Aug. 8 — Ladislaus Andrași molitor, naș: Paulus Weisz sartor et educilla.

1801 Mart. 30 — Ioannes Haemperich educilla, naș Nicolaus Higner Oberhutmann.

Iul. 24 — Ignatius Roggel ord. Cler. reg. Matris Dei Piarum Scholarum, Henricus Petzel molae papir. Magister, naș Thomas Zaradka prim. loct., Borgo.

Aug. 23 — *Papa Ioannes Zagrai* gr. rit. unit., *Petrus Méhesy* de Kiss Bun capit. II leg. val. limit. gr. unit. et Anna Cserényi nata Banffy helv. conf., nași: Comes Franciscus de Bethlen et uxor Iuliana nata Banffy et Ioannes Prendetit et L. B. Catharina Banffy nata L. B. de Kuhn, Mititei.

Aug. 28 — Pater Wilhelmus *Rünagel capellanus montanus Rodniensis*, Iacobus Hipel vexilif. leg. II val., nași: Procopius Adamovici disunitus et Thoma Zavadka prim. locumt. Neurodna.

Dec. 12 — Franciscus Gratze Supremus Vigil. Praefectus II leg. val., nași: ¹Comes ¹Nicolaus de Bethlen et Contessa uxor Samueli Bethlen în cujus loco Ignatius Lenk de Treuenfeld supr. vigil. Praefectus secundarius.

Dec. 21 — Thomas Dobordan famulus vicecolloneli Georgii de Knesevici, ²*Borgoprund*.

1802 Ian. 1 — *Popa val. gr. rit. unit. Maftei Tihaensis.*

Mart. 3 — Cornelius Gergelffi capellanus ord. Franc. in Poszmos, *Macedon Pop loc. prim. gr. r. et Helena Eustatovici neunita*, nași: vicecoll. Knesevici per los. Kovacevici capit. et comitissa Agnes Teleky, Nagyfalu.

Iun. 28 — *Niceta Pinca furerius gr. r. unit.*

Iul. 20 — *Popa Georgius Neamț gr. r. val. Magura.*

Aug. 7 — Iacobus Odenkovsky Oberarzt, naș Georg Ernest Probst chirurgus Földra.

Aug. 17 — Fiul Teodorus Wilhelmus Christian a lui Theodorus Ribel capit. II leg. val., nași Iosephus Bohatsch vicecoll. I leg. val. et Maria Christina L. B. de Schirnding, Zagra.

Sept. 18 — Georgius Eberth reparator sclopetar., nași: Agnes comitissa vidua de Teleky et Ioannes Brandhuber capit. II leg. val lim., Posmusch.

1803 Ian. 2 — Andreas Turtsa mercator arm. et uxor Heropside nata Zabulik, nași: Martinus Bocsanczi armenus, studiosus Szamosujvarensis cum Terezia Korbuly, Magyar Nemegeye.

Mai 10 — Michael Gunesch diaconus eccl. paroch. Mediensis aug. conf., *Iosef Karp* II leg. val. capitaneus, naș: Carolus de Keitschberg et Michael de Heydendorf, Mediaș.

Iun. 1 — nașă: Carolina Caballini de Ehrenburg Brigadirii uxor, Găureni.

Iun. 26 — *Michael Ittul* loc. prim. II leg. val. unitus et Terezia Devcici, nași: Teodorus Riebel cap. et Carolus B. de Schirnding, Poieni.

Dec. 31 — Pater Carolus Lembel capellanus castrensis Regiminis et administrator parochialis, *Teodorus Ordatse* sclop. reparator et faber ferrarius unit., nași: *Nichefor Scharda* unit. capit. II leg. val. lim. et Anna Elisabetha Göbhardtin.

Aug. 5 — Antalfy Iosephus parochus Csicso-Keresztur, naș *Paul Reou* loc.

1804 Mart. 16 — Franciscus Gratze supr. vigil. praef.,¹ nași: Ignatius Lenk de Treuenfeld sec. supr. vigil. praefectus et Georgius Angelmayer Lotteriae Director Cibinii et Regina Molnariu de Müllerhsheim, Rebrîșoara.

Mai 16 — *Sigismundus Lapka capellanus montanis Rodna.*

Iul. 1 — Fiu Petrus Frid. Ferd. Nestor a lui Riebel, naş Petrus Méhesy de Kisbun capit. II leg. val. et uxor Anna nata Banffy, Zagra.

Aug. 19 — Samuel Almási parochus eccl. reform. Eskülensis, Steph. Mohay loc. prim., naşi: Michael L. B. Dioszegi et Terezia de Kapi, Sâniosef.

Aug. 27 — *Flore Găina* obstetrix in necessitate, naşi: Franciscus Csikardt chyrurgus phalangis et Anna Kinitzki, Feldra.

Sep. 16 — Niceta Pinca, naş *Ernestus Istrathie magist. scholae* gr. r.

1805 Febr. 5 — *Theodorus Babb purochus pagi Major, Bartholomeus Roş vigil. mag.*, naş *Daniel Gălan loc. prim.*

Feb. 9 — Pater Analectus Fr. or. capellanus L. B. Bornemissa în Abafaja, Michael Ittul loc. II leg.

Mai 5 — Math. Grigoritza, naşi: *Alexander Hontilla* scriba officii leg. II et uxor Iudith.

Nov. 10 — Popa gr. r. Demeter Anton, Ioannes Scheidel vellif., naşi: Alexander Guido Schonton de Bärenwald et Iosefa de Kreitter uxor supr. vigil. Praef. Ioannes Nepomuc de Kreitter.

1806 Febr. — *Popa unit. Ignatius Natul*, fiul Ign. Wilh. Lud. a lui Todor Riebel, Rebrişoara.

Dec. 4 — *Ioannes Nemeş Vicariatus Administrator unit. Naszod*, Petrus Méhesi, naşi: Lambertus L. B. a Schlaun Supremi Campi Marschali Locumtenens et uxor Catarina nata comitessa de Keglevici.

1807 Iun. 12 — *Popa Teodorus Borgo Bistritza.*

Aug. 18 — Andreas Laszlo Armenus propinator et uxor Rebeca, naşi: Lukas Korbuly cum sorore Martha Donovak.

1808 Febr. 8 — *Popa disunit Stephanus Wrasmas Borgoprund.*

Mart. 29 — *Ioannes Kovats unit. Popa in Mocod*, Ludov. Wilh. Ferd. Wurzer cap.

Aug. 2 — Popa Ign. Natul Rebrişoara, Méhesi, naşi: Wolfgangus Földvári nobilis ex Csepan et Domina Danielis Cserényi helv. conf.

Aug. 7 — naşi: Antonius L. B. de Dömokos vicecoll. leg. Spleniano.

1809 Apr. 25 — Sebastianus Steinbach arcular., naş Vincentius Pittner, Waldbereiter.

Aug. 29 — nași: Macedon Pop cap. leg. II et uxor Helena.

1810 Mart. 21 — Ittul, nași: Aloisius Faber supr. vigil. praef. II leg. val. et Iosefa Betzmann nata Klein.

Sept 18 — *Nicettas Fetti furierus unit. et Anna n. Roman, naș vexillif. unit. Mathias Motz et uxor Sofia.*

Dec. 24 — *Gregorius Cotrus unit. gr. r. in Monosfalu parochus, Ioannes Scheidl loc. sec., nași: Dionisius L. B. de Seyffert et Iuliana comitissa Sigmund.*

1811 Iuni 17 — *Pater Ludovicus Bodor Rodnensis capellanus mont. adm. par., Schott loc., nași: Andreas Helbling montium Praefectus et uxor Anna nata Ivandeschin, Rodna.*

Aug. 16 — Andreas Frank loc. prim, naș Steph. Schaitinsky supr. vigil. praef.

Nov. 14 — Alexander Kottas cap. II leg. et Veronica, naș Simeon Stanoevici de Ehrenberg loc. prim. leg. II val.

Mart. 17 — Popa Anton Demeter gr. rit. nași: Georgius Strasser-Pallirius murariorum, parens: Sebastian Steinbach arcularius.

1812 Mai 4 — *Popa unit. Ignat Rebrîșoara, Nichifor Scharda olim centurio II leg. val. conf. nunc jubilatus unit. et Terezia nata Develd, nași: Popa Ion par. Rebrîșoara et uxor Anna.*

Aug. 4 — Fiica Iosefa Ludov. Carolina a lui Wurzer centurio, naș *Ign. Lenk de Treuenfeld collonelus.*

1813 Ian. 13 — Frid. Theil loc. prim., nași: Centurio et vice-director aedilis comisionis Carolus nobilis de Minsinger et Sofia L. B. de Geringen nata Bruckenthal.

Mart. 21 — Petrus Leidl rationum ductor, naș *Demeter Todichi unit. vexillif.*

Iun. 16 — Laurentius Czech arendator brasator.

1814 Iul. 18 — Bodor par cath. Rodna, Ittul, naș Ignatius Lenk de Treuenfeld generalis maj.

Dec. 1 — Ioseph. Iacobus Weissgerber chori musici militaris magister, naș Ferdinand de Engelberth centurio II leg. 1

1815 Mai 7 — Iohannes Karatson Armenus in Magyar Nemegeye.

Nov. 9 — Franciscus Reichl Doctor chyrurgus.

Nov. 12 — naș *Angelus Kapscherment pensionatus supr. vig. Praefectus unit.*

1816 Ian. 21 — Thomas Kroh faber lignarius, naș Teodorus Ordatse reparator Sclopedarum unit.

Aug. 1 — *Mathias Iliesch popa unit. Borgo Tiha*, vicecoll. Antonius de Zatetzky et ux. Maria Anna baronesse de Meuten, nașă Barbara Comitissa de Lamberg nata bar. de Luszensky.

1817 Apr. 5 — *Popa un. Iosephus Lupșai, Ilva mică.*

Aug. 15 — *Pater Ioannes Szebeni Werks Cap. Rodna.*

Nov. 17 — *Popa Iosif Botta, Ilva mică.*

1818 — *Capellanus Regim. Naszod Stephanus Wisky.*

1819 Dec. 26 — *Michael Popp parochus Nagyfalu.*

1822 Apr. 8 — General baron Emeric Bakony.

1824 — Joh. Weiss Schneider, Josef Weiss Schuhmacher.

1824 — *Simion Nastutza, Normal-Lehrer* und Franciska Rutkay.

1824 — Peter Rogonits Schneider.

1824 Apr. 10 — Fiica Iosefa Maria Laura a lui Leon Pop.

1826 — Johann Mischinger Unterarzt.

Dec. 23 — Fiica Iosefina Leontina Sofia a lui Leon Pop.

1827 — Peter Hanz Kleidermacher.

1828 Dec. 29 — Fiica Iosefina Antonia Matilda a lui Leon Pop.

1829 — Franz Pfitzinger Dr. med. Oberarzt.

1830 — Paul Heiden Bäcker, Franz Steinbach Tischler.

1831 Feb. 13 — Fiica Aloisia Antonia Susana a lui Johann Goldschmidt Zimmerpolier und Frau Terezia geb. Alesi evang.

1831 — *Grigore Rus preot Borgoprund.*

Aug. 25 — Carl Jos. Reinard-Macedon v. Pop maior u. Carolina Kohl.

1832 — Georg Geiger Schlosser.

1833 Febr. 11 — Fiul Fridericus a lui Johann Goldschmidt aus Fogarasch u. Susana Alesi aus Mediasch.

1834 — *Popa Luca Avacom din Telciu, Paul Wolf Normal Lehrer.*

1834 — Kapellmeister Franz Steiner, Peter Lieb Gastgeber.

Sept. 19 — Fiica Iosefina Leopoldina Sofia a lui Leon Pop.

Oct. 11 — Fiica Antonia a lui Joh. Goldschmidt.

1835 Oct 12 — Ludovic Klococean de Also Remete, nași: Comes Ludovicus Lazar supr. vigil. magister et Antonia nata Balogh.

1835 — Johann Mischinger Unterfeldarzt geb. Guns in Ungarn.

1836 — *Johann Päsärrar* gr. un. Lieutenant.

In 1936 vizitată biserica de episcopul *Nicolae Kovacs*.

1836 — Popa Luca Avacom Telciu.

1836 Aug. 24 — Fiica Iosefa Francisca a lui Joh. Goldschmidt.

1837 — Alexiu v. Bardocz Grundherr zu Sajo-Udvarhely u. Ioan Agnes geb. Fekete helv. conf.

1838 Mart. 8 — Fiul Franz Johann a lui Joh. Goldschmidt.

Oct. 5 — Fiica Regina Antonia Albertina a lui Albert v. Szöcs de Nagy Ernye Lieut. u. Josefina geb. v. Wurzer.

1841 Mart. 27 — Fiica Mathilde Catarina a lui Joh. Goldschmidt.

1842 Nov. 8 — Fiul Carl a lui Joh. Goldschmidt.

1843 — Franz Spaderna Waldbereiter.

1844 — Johann Schmidt Braumeister în Entradam, Georg Golnhofer Leder Fabrikant în Entradam.

Apr. 9 — Fiica Maria Aloisia a lui Joh. Goldschmidt.

1847 — Guido Nagy Doctor.

1848 Ian. 11 — Fiica Laura a lui Joh. Goldschmidt.

1848 — Johann Grillenberger Braumeister.

1848 — Alexander v. Alsó Oberlieutenant u. Maria v. Molnar.

1854 — August Swertetzky Comissär Circ. Naszod.

1854 — Iosephus Holasch adjunctus jud. Naszod.

1854 — Michael Suhanek, Finanz-Director.

Mai sunt de menționat aci trei cazuri de conversiune la religia romano-catolică, și adică au trecut dela legea evang. luterană la cea catolică: în 4 August 1777 baronul Wilhelm de Schirnding locotenent, și în 26 Octomvrie 1815 Sofia Motz.

E semnificativ că acea Sofie născută Wagner măritată în 1801 cu Matei Moș, sergent din Zagra, a rămas luterană până în 1815, când căsătorindu-se fiica ei Ana cu sergentul Atanasie Dâmbul din Zagra, n'a trecut la legea unită ci la cea rom.-catolică.

Al treilea caz de conversiune este și mai caracteristic și senzațional pentru acele timpuri. Iată ce povestește în chestie călugărul minorit Pater Ferdinandus Speck, care săvârșise conversiunea și bo-

tezul, de sigur în absența capelanului Zamulo plecat în 1788 cu regimentul la război împotriva Turcilor: În anul 1789 a venit la părintele Speck o evreică și l-a rugat să-i dea instrucție în religia catolică vrând să treacă la creștinism. Preotul i-a dat lecțiile cerute, dar s'a întâmplat că s'a bolnăvit greu fiul ei de trei ani și atunci evrea l-a rugat să-l boteze imediat pe copil întâi. Preotul Speck l-a botezat în 5 Iunie 1789 cu numele Georgius, fiind față ca naș sergentul Nicolae a Popii Arsenite din Năsăud. Iar în 29 Iulie a botezat-o și pe mama aceluia cu numele Terezia asistând ca nașă »Rozalia soror germani Arendatoris Bogdan«. În matriculă se constată că tatăl botezatei este »Judaus Isac Abraham«.

Matricula cununaților

1764 Apr. 15 — Bar. Wilhelmus Schirnding et Sofia Heiszein, Bistritz.

1768 Febr. 8 — Vicecoll. L. B. de *Enzenberg* cu Monica Siskovici.

Febr. 28 — Adamus Wurzer cap. cu Maria Anna Schankebank.

1785 Ian. 18 — Adamus Wurzer cap. cu Juliana Jabroczi de Jabrod, Preot Michael Dobay, nași boierii Lazarus Apor și Georg Toldalagi, Reghinul săsesc.

1787 Iul. 15 — Preot Cajetanus Moldovan Administrator par. Szamosujvár.

1789 Febr. 12 — *Vicarius Naszodiensis Joh. Para* (în 1798 e menționat în Făgăraș).

1791 Aug. 28 — *Iosephus Suewitzer professor scholae normalis.*

1798 Mai 28 — *Macedon Pop capit. cu Elena Eustatovici* fiica lui Dumitru Eustatovici, Directorul școlilor neunite, naș Todor Méhesi secretar guvernial.

1799 Aug. 25 — *Popa Georgius Capscherment cap. Naszodiensis* unit., naș Popa Dumitru Anton capell. eccl. un.

1799 Nov. 7 — Adamus Wurzer (junior) loc. prim. cu Jos. Wilhelmina Schirnding.

1801 Apr. 29 — Cap. Nemes — Bohatsch Oblcut.

Sept. 7 — *Mathias Motz* vig. mag. cu Sofia Wagnerin, Zagra.

Oct. 5 — *Preot Ioanițe Illye în Borgo Joseni.*

1802 Iul. 7 — *Iosif Carp* capit. II leg. cu *Terezia Hannenheim*, filia projudicis Mediensis.

1804 Aug. 14 — *Preot Ioannes Chatiul presb. unit.* — *Teodorus Gondor Wexillif.* pens. unitus.

1809 Febr. 20 — *Popa Danila Malaiu, Leș.*

Sept. 22 — *Simion Francziscus Paczovsky scholarum professor* cum *Maria Teod. Birisch* vidua, nata *Toplicza* gr. r. un.

1813 Nov. 22 — *Vincentius Pittner Waldbereiter* et *Anna Golzen.*

1815 Apr. 16 — *Athanasius Dâmbul* vig. mag. cum *Anna nata Motz.*

1817 — *Preot Jos. Traugott Klein* din *Heidendorf.*

1818 — *Preot Ioan Vârtic* din *Mocod.*

1823 Sept. 15 — Subloc. *Leon Pop* cu *Antonia Wurzer.*

1830 Aug. 9 — *Macedon v. Pop* major, 56 a. nat. *Mitetei* mit *Carolina* Tochter des Postmeisters *Kohl* zu *Borgoprund.*

1836 — *Ios. Zacharias Rodnaer* Bergverwalter.

1836 Nov. 7 — *Pantilimon Domide* sergent, 24 a. din *Rodna nouă* cu *Elisabeta Krippendörfer* de 13 a. din *Lăpușul rom.*

1838 — *Albert de Szöts, Fähnrich* mit *Josefine Wurzer.*

1843 — *Isac Anton Capitan* geb. *Szamosujvár, Kaufmann* zu *Naszod* u. *Eleonore v. Schwab.*

Aug. 7 — *Basilius Nășcuț,* Rechnungs Practicant mit *Josefa Putilian.*

1851 — *Johann Papp* *Rodnaer* r. c. Pfarer und *Naszoder* Administrator.

Matricula răposaiilor*)

1765 Oct. 10 — *Hercules Jacobus Adamus Comes* de *Stephani* in *Zagra.*

1770 — Mart 6 — *Lucas Goldsca Armenus.*

1783 Nov. 29 — *Preot Para Archidiaconus* (figurează și în

1784 Apr. 29 și în 1786 Dec. 13).

1808 Mart. 29 — *Joannes Scheidel* jub. scholarum Director, 60 a. *Borgo Rus.*

*) Cuvântul »preot« înainte de numelui indică pe preotul care funcționează la înmormântare.

- 1811 Febr. 5 — Sophia Schirnding n. Heiszer.
 Nov. 16 — Wilh. Ernst Schirnding major.
 1812 — Preot *Ioannes Pop* Feldru.
 1813 Mart. 1 — Anton Lehr loc. în Boldung Polonia, Preot
Joannes Vurtic gr. un.
 1814 — Preot *Ioannes Lemeny* archidiacon gr. c. Cluj.
 1814 — Preot *Pantilimon Urs, Zagra*.
 1816 Oct. 12 — Colonel Ioannes Neepomuk de *Kreitter*, 49 a.
 1817 Dec. 6 — moare capelanul *Carolus Lembel*.
 1820 — Preot *Mauritius Crăciun, Mititei*.
 1822 Aug. 26 — Josephus Paar capit. pens.
 1824 Ian. 20 — Simion Patzovsky schol. Professor, natus Praga.
 1828 Sept 17 — *Anton Zatetzky* v. Robelswald coll. regim. 64 a.
 1830 Aug. 17 — Maria Therezia Kapacci Lehrers Wittwe 75 a.
 1832 — Preot Ioan Pop, Monor.
 1834 Ian. 7 — Vinzenz Pittner Waldbereiter n. Schmölnitz
 Ungarn.
 1838 — Preot *Ioannes Lazar* cap. un.
 1838 Mai 5 — *Paulus Wolf*, Lehrer b. d. Normal-Schule.
 1840 Mart. 30 — Iosefa v. Wurzer, Baronin Schirnding, 62 a.
 Apr. 8 — Carolina Riebel, Frau des Obersten Riebel.
 1848 Iuni 18 — Michael Egendorfer Gerber in d. Lederfabrik
 Entradam.
 1849 Ian. 21 — Adam Wurzer, pens. Major 84 a.
 1850 Apr. 23 — Franz v. Reininger pens. Oberstleutenant,
 geb. Temesvár.
 Sept. 24 — Ignatz Leopold Gergely, Hauptmann Rechnungs-
 führer aus Csik Szt. Imre.
 1854 — Preot *Ștefan Man, Zagra*.

4. Cartea de Aur

La școala primară din Năsăud se păstrează și azi un interesant registru în care cu începere dela 1828 se introduceau numele elevilor silitori și premiați în școlile districtului care forma regimentul II grăniceresc Nr. 17. Se înțelege erau menționați în prima linie elevii institutului militar, ai școalei așa zise »normale« și ai celei

»triviale« din Năsăud, dar mai cu seamă în primii ani, și elevi de ai celorlalte școli de pe teritoriul nostru grăniceresc.

Din aceea carte scrisă și redactată mulți ani în limba germană am extras numele elevilor care urmează mai la vale, ca să poată vedea oricine câți elevi străini așa numiți »provincialiști« apoi copii de ai grănicerilor orlăteni cercetau cu succes și spor școalele noastre năsăudene. Unele localități le-am însemnat cu numirile lor originale germane eventual maghiare. Registrul poartă următorul titlu: »*Ehrenbuch* für Prämianten, Akzedenten und sonst ausgezeichnete Schulknaben, in Bezirk des 2-ten Walachen Gränz-Regiments Nr. 17«.

Anul prim 1828 începe cu următoarele sentințe »Sprichwort Salamons 4 Kap. 5 Vers: Nimm an Weisheit, nimm an Verstand, vergiess nicht und weiche nicht von der Rede meines Mundes. Sirach 5 Kap. 35 Vers. Sehet mich an, ich habe eine kleine Zeit Mühe und Arbeit gehabt, und habe grossen Trost gefunden«.

Urmează apoi adnotarea: »Mit Bezug auf den hochlöblichen Hofkriegsräthlichen Rescript vom 12-ten Juli 1827, Z. 2426 und hoher General-Commando-Verordnung vom 24-ten Juli 1827, Z. 1768«.

A. 1828. Eminenți și premiați: Elias Wischnith fiu de ofițer Năsăud, Simion Vărărean din Sfântioana, Basil Nășcuț elev extern Năsăud, Constantin Hângănuț extern din Moroșeni, Georgius Sirb din Ludișor. În școala »trivială« din Monor: elevul Petru Tanco. Urmează apoi premiații dela școalele »triviale« din Prund, Sângeorz, Năsăud și Zagra. Alți Eminenți: Ioan Stoite din Orlat *Flore Știopan (Porcius)* extern din Rodna-Veche, *David Urs* din Mărgineni, Mihail Novac din Orlat.

A. 1829. Iacob Poparad — Deșan, Nicolae Besbat — Ober-Utsa, Georg Stoian — Baad. În școala »trivială« din Năsăud: *Sevastian Coșbuc* din Hordou. Alți eminenți: Ioan Păsărar și George Strâmb din Vad, Ștefan Mărginean din Veștem, Wilhelm Wellican fiu de ofițer.

A. 1830. Nicolae Clococean elev extern din Tohan, Nicolae Bărbat elev ext. Ober-Utsa, Nicolae Ripoșan — Baad, Franz Theil fiu de ofițer Năsăud. Urmează iscăliturile celor prezenți la examen: Vărărean sublocot. comandantul institutului și *Istrate* director.

A. 1831. Mihail Novac — Hațeg, Stănilă Șofar — Unter-Vist, Ioan Poplecean — Orlat, Nicolau Cirțe — Unter-Vist, Ioan Moldovan Hațeg. Șc. triv. Năsăud: Todor Ionașc din Năsăud.

A. 1832. Iosef Oláh János — Szunyogszék, Eugen Borcocel fiu de ofițer din Zagra, Daniel Warody — Racoșd. Șc. triv. Monor: Simion Tanco. Alți eminenti: Paul Streulea Sina, Lascu Adam — Magyarosd, Toma Murăresc — Scorei, Nicolae Anton — Năsăud. Semnați: Reininger loc.-col., Velsarig căp., Vărărean com. inst. și Istrate director.

A. 1833. Nicolae Iokats — Hațeg, Iosif Schondruck — Mărgineni, Silvestru Tomi — Mocod, Nicolae Șandor — Unter-Vist, Carl Nagy — Năsăud. Șc. triv. Sângeorz: Maxim Halița. Alții: Ioan Moldovan recte Purceille — Prund. Semnat noul comandant al Institutului: Minier.

A. 1834. Franz Mihailaș fiu de ofițer Năsăud, Alexandru Șotropa — Maieru, Ștefan Niamț — Feldru. Șc. triv. Sângeorz: Carl Wischnitz. Șc. triv. Zagra: Vasile Vărtic — Mocod. Altul: Iosif Georgița — Năsăud. Semnați: Stephan Wisky capelan și Ioan Marian învățător primar.

A. 1835. Carl Mischinger — Năsăud, Avacom Anca — Rodna. Semn. Ioan Marian vicar și inv. prim.

A. 1836. Samuel Rus — Tohan, Mihail Ferenczy — Dej, Balint Duha — Gherla, Franz Mikes — Jucul de jos, Peter Czetz — Dej, Simion Voith — Cățcău, Samuel Horvath — Gerend, Gregor Donogan — Lăpușul ung., Basil Cismaș — Lissa, Daniel Bak — Mărgineni. Semnat: Iosef Frid. v. Molnar, Oberst.

A. 1837. Demeter Leluț — Racovița, Georg Judele — Mărgineni, Iosif Cosgaria — Vad, Carol Mihailaș — Năsăud, Ioan Daday — Dej, Nicolae Lupșor — Orlat, Gustav Koales — Năsăud, Alexander Vasii — Hațeg.

A. 1838. Ignaz Kalda fiu de ofițer Năsăud, Ioan Măriuț — Cugir, Iosif Voith — Cățcău, Ioan Rössler — Reghin, Iosif Grebla — Tohan, Heinrich Molnár fiu de ofițer Năsăud, Ioan Panga — Năsăud. Semn. cu alții și Luxetich loc.-col.

A. 1839. Șc. triv. Telciu: Nistor Gania. Premiați în Năsăud: Ferdinand Vlad, — Borgoprund, Ioan Kutfalvi — Mühlenbach, Anton Florian — Gherla, Tudor Csavus — Dej.

A. 1840. Ludovic Roman — Ohaba, Nicolae Bejan — Monor, Anton Florian — Gherla, Georg Simai — Gherla. — Semnați: Alexa a Bui com. inst. Marian vicar.-dir. și *Ioannes Lemény* Eppus Fogarasensis.

A. 1841. Maxim Lica — Sângeorz, Nicolae Șuvailă — Mărgineni, Carl Kelemen — Cluj.

A. 1842. Ioan Urs — Mărgineni, Ferdinand Schobert — Năsăud, Nicolae Popescu — Hațeg, Ioan Bonis — Dej, *Leonida Pop* fiu de ofițer — Năsăud, Constantin Oltean — Reghin, Alexander Nagy — Csokmar, Friedrich Goldschmidt — Năsăud, Iosif Pap — Lissa. Semn.: Alex. Baron Jovich maior.

A. 1843. Coman Radeș — Ohaba, George Păsărar — Vad, Absalon Bac — Mărgineni, Clement Login — Nepos. Șc. triv. Zagra: Toma Hontila — Mocod. Alți eminenti: Ioan Ciungu — Scorei, Nicolae Șuvăilă — Mărgineni, *Ioachim Moroșan* — Rebrîșoara, Gregor Voith — Cățcău, Iacob Voith — Lăpușul ung., Iacob Voith — Kapjon, Paul Gyulai — Cudu.

A. 1844. Aron Miklosch — Bața, Doroftei Cimbulea — Salva, Leonhardt Neagoi — Unter Vist, Iosif Mihailaș fiu de ofițer — Năsăud. Șc. triv. Monor: Ioan Mărginean — Ragla. Șc. triv. Telciu: *Basil Petri* — Mocod.

A. 1845. Nicolae Dobrin — Orlat, George Murărescu — Scorei, George Theban — Cugir, Zachei Urs — Mărgineni, Heirich Wallon — Sătmar, Carl Zorski — Năsăud, Nicolae Bejan, Basil Buzdug, Basil Șoldea, George Ștefănuț, Michael Maksay, Ștefan Miskolczy, Iustin Gaiger.

A. 1846. Cosma Anca — Rodna, Simion Beu — Orlat. Șc. triv. Zagra: Basil Bașota. Alți eminenti: Nicolae Ciugudean George Maior. Semn.: *Panga* inv. Toth subloc. com. inst.

A. 1847. Petru Băieș — Hațeg, George Boieri — Vad, Ioan Pavel — Năsăud, Iosif Pop — Lissa, Constantin Sava — Sina, Kalman Toth — Tokay, Iulius Gyulaffy — Cluj, Carl Minier fiu de ofițer — Budac, Michael Kühn — Reghin, Todor Bányai — Năsăud.

A. 1848. Ioan Roșca — Ohaba, Leon Picu — Salva, Basil Popițan — Nepos, Basil Drăgușel — Szunyogszék, George Bojor — Vad, Efraim Pandrea — Mărgineni, Edmund Kendeffy — Szász-

város, Paul Ferenczi — Dej. Semn.: *Macedon Pop* vicar, Panga inv. prim. *Urban* loc.-col. și Stock subloc. com. inst.

A. 1849 și 1850. Franz Mischinger — Năsăud, Isidor Tieni — Feldru, Elias Burduhos — Rebrîșoara, Nicolae Măteoaie — Năsăud, Mihail Făgărășan — Șintereag, Wilhelm Hönig fiu de ofițer — Csikszereda, *Grigore Silași* — Beclean, Basil Bocșa — Gherla, Ioan Moldovan — Caian, Laurențiu Kaba — Vártelek, Tănase Chifa — Brașfaleu, Grigor Boca — Brașfaleu, Iacob Chifa — Brașfaleu, Alexandru Silași — Szt.-Miklos, Gregor Buday — Szt.-Nyires, Demeter Sigarteu — Negrilești, Ioan Plăian — Bretea, Mihail Mora — Szt.-András, Ioan Chifa — Brașfaleu, Nic. Deak — Seculea.

De aci încolo numărul elevilor tot crește, cu toate că desființându-se miliția grănicerească, nu mai vin la Năsăud elevi din Orlat și vin numai puțini »provincialiști« streini.

În anii ce urmează sunt prezenți la examenele anuale ca membri în comisia examinătoare ori ca simpli asistenți și iscălesc în cartea de aur între alții următorii:

În 1851 comisarul administrativ Kromer; în 1852 maiorul pens. Welikan, consilierul Fischer și maiorul pens. Ioan Mihailaș; 1853 subcomisarul Schneider; 1854 subloc. pens. Petru Tanco și catehetul Ștefan Pop; 1855 comisarul Kanciusky; 1856 asist. logtraorsky, perceptorul Winogarsky și căpitanul Peicici; 1857 inv. Isidor Bodescu; 1858 comis. los. Wratich, inv. Laurențiu Rumel; 1859 vicarul *Grigore Moisil*; 1860 *Ioannes Alexi* Episcopuș Szamosujvariensis, loc. George Pop, actuarul Rainay, inv. I. Bușița din Lăpușul ung.; 1861—2 Grig. Moisil; 1863 vic. căpit. Leontin Luchi, 1865 căpitanul suprem *Alex. Bohățiel*, judele Florian Marian, fiscalul Ion Florian și asesorul Ion Mărginean; 1867 consilierul Dr. Ion Maior, canonicul Mih. Șerban.

5. Casina română

Năsăudul fiind vechiu centru cultural în care trăiau nu numai intelectuali români plasați pe la diferite institute și oficii publice dar și mulți pensionari, îndeosebi ofițeri grăniceri, s'a simțit lipsa de a se pune bazele unei reuniuni de lectură în localul căreia aceia

să poată conveni neturburați și nespionați, să poată ceti gazete, reviste și cărți, să aranjeze din când în când petreceri și să poată discuta felurite chestii naționale, politice și de interes local.

Se vede că reuniunea s'a înjghebat în mod formal pe la începutul anului 1868 și din procesul-verbal al primei ședințe din 19 Dec. 1868 a »Reuniunii române de lectură din Năsăud« cetim că sub prezidiul profesorului Leon Pavelea au luat parte la aceea ședință: Nicolae Bejan protonotar districtual, Alexa Bob protocolist, Elia Burduhos arhivar, Elia Cincea asesor onorar, Ioan Florian protofiscal, Nestor Ganea perceptor municipal, Todor Ionașc controlor munic., Cosma Anca dir. și inv. norm., Maximilian Lica asesor de sedrie, Florean Marian jude procesual, Ioan Marțian prof. gim. Andrei Morar inv. norm., Ariton Mărcuș asesor sed., Grigore Moisil vicar foraneu, Florian Moțoc prof. gim., Ioachim Mureșan prezident de sedrie, Ioan Papiu dir. și prof. gim., Iacob Pavelea arhivar, Ioan Pavel notar sed., Basil Petri prof. preparandial, Nicolae Pop prof. gim., Iacob Pop inv. norm., Florian Porcius vicecăpitan districtual, Iacob Prădan as. orfanal, Teodor Rotar inv. norm., Isidor Titieni inv. norm., Demetriu Vaida actuar pens., Gavril Vârtic asesor, Gregore Verzar cancelist, Klain Porcius canc. distr. Dupăce prezidentul aruncă o privire asupra anului trecut și constatând că în cassa reuniunii se află 150 fl. 84 cr. monedă și 82 fl. »active«, adunarea hotărăște »să existe și în 1869«. Sunt aleși: viceprezident Ioan Florean, secretar Basil Petri, secr. subst. Isidor Titieni, cassar Todor Ionașc, senatori Maxim Lica și Teodor Pavelea. Se cenzurează socotelile și banii adunați cu prilejul mai multor petreceri se destinează pentru ajutorarea studenților bolnavi. Pentru viitor să se comande ziarele și revistele: Gazeta Transilvaniei, Transilvania, Arhivul, Federațiunea, Albina, Telegraful român, Familia, Gura satului, Concordia, Amicul poporului, Magazinul pedagogic, Foia societății din Cernăuți, Convorbiri literare, Ateneul Român, Zukunft, Osten, Reform, Hermannstaedter Zeitung, Neue Freie Presse, Kikiriki și Kolozsvári Közlöny. Cei ce vor rămânea 3 luni în neplată cu taxele să fie șterși din șirul membrilor. Se lucrează la construirea unui bine teatrale. În sala casinei afară de membrii pot intra numai »pasageri de o conduită convenabilă«. Senatorii să se îngrijească de mobilier corespunzător și restanțierii cu taxele

să fie admonestați, eventual scoși din casină cu excepția funcționarilor onorari dela oficiile din Năsăud.

În ședința dela 11 Ianuar 1869 se înoiește contractul cu cârmărușul Scheurich pentru încălzitul și curățitul casinei. Profesorii gimnaziali fac pendentă intrarea lor în reuniune dela acea condiție ca între membrii să fie perfectă egalitate fără »prerogative« și să se aboneze toate gazetele literare din România, între care negreșit Ateneul Român și Albina Pindului, apoi cel puțin un ziar politic, în sfârșit o gazetă literară nemțească »Gelehrter Anzeiger«. Adunarea hotărăște să se satisfacă cererilor și deocamdată să se aboneze Albina Pindului și Trompeta Carpaților. Viceprezidentul propune și adunarea hotărăște ca în acest carnaval lung să se aranjeze patru baluri în intervale de câte două săptămâni, dintre cari unul în favoarea studenților bolnavi, iar altul pentru ajutorarea și remunerarea studenților buni. Sunt aleși aranșori: pres. Ioan Florian, membrii: Leon Pavelea, Iacob Pop, Elie Cincea și prof. Todor Dumbravă (membru nou ales). Cu redactarea statutelor reuniunii sunt însărcinați: I. Papiu și noul membru Dr. Ștefan Pop. În ajunul anului nou se va aranșă în sala mare o serată cu producții muzicale.

Ședința din 26 Dec. 1869 se ține sub presiul Ilustrității Sale căpitanului suprem districtual Alex. Bohățielu. Membri noi: Dr. Ioan M. Lazar, Ioan Mărginean, Nic. Tinerean, Maxim Pop, Ștefan Timoc, Andrei Mazanek, Ioan Goestl, Ioan Ciorceri, Iuliu Clococean, Nic. Pop Bota, Leontin Luchi, Ioan Malai, Florian Micaș, Grigore Pop, Iacob Ilieș, Ioan Sârb, Teodor Anton, Basiliu Axente, Macedon Grigorița, Gabriel Mann, Teodor Rotar, Atanasiu Ușeriu, Nic. Anton. Ședința se continuă în ziua următoare 27 Dec.

Numărul membrilor trece peste 50. Proiect de buget pentru 1870: suma de 430 fl. Ziare nouă: Traianu, Magyar Polgár și Siebenbürger Bote. Să se restituie lăzii comunale 30 fl. împrumutați de profesorul de muzică Hanoseck pentru instruirea bandei de muzicanți rămași din timpul graniței.

Ședința din 26 Februarie 1870 ținută sub presiul lui Leontin Luchi. Membrii noi aleși: Anton Vasilichi, Timoftei Cimbulea, Nic. Mătei și Ioan Bodescu. Să se aboneze și Bistritzer Wochenschrift. A sosit premiul »Familiei«: Icoana »Mihai eroul

în bătălia dela Clălugăreni«. Se hotărăște la propunerea lui Iacob Prădan ca în sala cea mare a casinei să nu fie primiți, spre a mânca și bea, indivizi inadmisibili.

Ședința din 18 Noemvrie 1870. Membrii noi: Octaviu Bariț, Ioan Goldschmidt, Macarie Pop, George Ștefănuț și Anton Tischler.

Ședința 30 Dec. 1870. Prezid. Al. Bohățiel, secr. Ariton Mărcuș, Membru nou ales: Dr. Const. Moisil. Membrul Maxim Pop citește noile statute scrise în limba română. Se aclamă ca vicepreș. Nic. Anton și secr. II Dr. Const. Moisil.

Ședința din 8 Febr. 1878. Preș. Nicolae Anton, vicepreș. Leon Pavelea, secretari: Ioan Tanco și Ioan Lupoai, cassier Teodor Rotar, asesori: Dr. Ștefan Pop și Gavril Scridon. Se acceptă ca membru provizor cancelaristul jud. Johann Wagner.

Ședința din 17 Febr. 1878. Se dovedește cam puțin interes pentru casină. Profesorul Dr. Artemiu Alexi cere procurarea tabloului »Luarea Griviței«. Wagner e primit membru definitiv.

Ședința generală din 21 Dec. 1878. Secretarul raportează că din biblioteca reuniunii lipsesc o mulțime de cărți. Membrii noi: Ioan Ciocan, Ion Purceila și Ion Jarda.

Ședința dela 29 Dec. 1878. Se hotărăște că pentru localul casinei să se plătească anual 60 fl. arendatorului Hozias Brecher. Să se aboneze foile: Gazeta Transilvaniei, Telegraful român, Observatorul, Unul pentru altul, Pester Lloyd, Sieb. Tagblatt și Osten. S'au înscris 50 membri cu taxa lunară de 30 cr. Biroul nou ales: preș. Nicolae Anton, vicepreș. Leon Pavelea, secretari: Grig. Pletosu și Petru Tofan, membri în consiliu: Iosif Mihailaș și Maxim Pop.

În ședința dela 22 Ian. 1879 judecătorul Vasile Pop propune să se predea bibliotecii mariane broșurile ce au mai rămas la casină. Se hotărăște abonarea gazetei Voce d'Italia.

În ședințele consiliului ținute în cursul anului 1879 între altele se hotărăște să se aranjeze un bal în 8 Febr.; să expediază 1000 invitări, taxa de persoană un floren, în familie 80 cr. Cărțile rămase s'au transpus la biblioteca gimnaziului. Au dimisionat membrii; Leontin Luchi și Supancich. Membrii noi: Vasile Petri, Florian Porcius, Carol Peters și sergentul de jand. Frischauf.

Ședința din 10 Ian. 1880. Conform uzului vechiu să se vândă gazetele pe cari, după ce vor sta 3 zile pe masa casinei, cumpără-

torul le poate ridica deacolo. Să se repare divanul și să se solvească taxa pentru bobotează, iar sala să se dea gratuit numai pentru petreceri cu scop filantropic.

La ședința generală din 19 Dec. 1880 sunt prezenți următorii: preș. Nicolae Anton, membri: Cosma Anca, Octaviu Bariț, Petru Bodocan, Ioan Ciocan, Max. Budurleanu, Vas. Dragomir, Victor Farkas, Frid. Goldschmidt, Veniamin Hangea, Iacob Ilieș, Ion Jarda, Dr. Ioan Malai, Samson Marțian, Iosif Mihailaș, Dr. Const. Moisi, Liviu Mureșean, Fr. Müller, Adalbert Moldovan, Ion Nășcuț, Leon Pavelea, Carol Peters, Vas. Popițan, Vas. Pop, Iacob Pop, Ion Purceila, Leon Piciu, Grig. Pletosu, Iacob Prădan, Nic. Rus, Heinrich Raupenschtrauch, Vas. Șuteu, Gabriel Scridon, Adalbert Szöts, Ioan Tanco, Fr. Trischka, Gavril Vârtic, Vas. Vârtic și Ioan Wagner.

În ședințele anilor 1880—82 se abonează pelângă vechile foi următoarele: Românul, Calicul, Pesti Napló, Magyar Polgár, Ellenzék, Luminătorul, Aurora, Biserica și școala, Foaie școlastică, Kellet, N. Fr. Presse, Națiunea și Politik din Praga. În ședința din 27 Dec. 1883 se alege o comisie cenzurătoare: Grig. Pletosu, Dr. A. P. Alexi și Basiliu Răglean. Noul consiliu: Director Ioan Ciocan, vice dir. Alex. Șotropa, consilieri: Grig. Pletosu și Teodor Rotar, secr. I Bas. Răglean, secr. II Clement Istrate, cassar Procopiu Cutean. Gazete nouă: Steluța, Educatorul, Imparțialul, Biserica ortodoxă.

Din cele ce se petrec în sânul reuniunii dela 1884 încoace ar mai fi de menționat că în 1886 profesorii și învățătorii sunt invitați să țină conferențe; în 18 lunie 1901 reuniunea împlinește 40 ani de existență, chiar în ziua când în 1861 s'a inaugurat noul District al Năsăudului; în 1909 se inițiază în casină deschiderea Consumului și tot în acel an are loc manifestația pentru răposajii Dr. Aug. Bunea, Gherasim Domide și Ciril Deac; în 18 lunie 1911 se ține serbarea jubilară de 50 ani a Casinei, iar în 1913 se ia inițiativa să se serbeze în legătură cu Casina, jubileul de 25 ani al Reuniunii de cântări.

Viața exemplară a unui tânăr grănicer

Iuliu Moisil

Printre tinerii aleși și de mari speranțe, cari au trecut prin școlile nășăudene trebuie să pomenim pe cel ce a fost *Ion Gavrițaș*, născut în 24 Martie 1861 în Zagra, care în anul 1878 era în clasa a VI-a a liceului din Năsăud. Fusesse primul premiant în toate clasele, era inzestrat cu cele mai alese calități sufletești, morale și trupești.

Cerându-se în primăvara aceluia an vicariului episcopesc al Rodnei, din partea episcopiei unite din Gherla, să i-se recomande un tânăr bun pentru a fi trimis la Roma, în colegiul Sf. Atanasie, pentru studii filosofice și teologice, vicariul Grigore Moisil îl recomandă pe Gavrițaș. În colegiul acesta numit »Colegiul grecesc al Sf. Atanasie de Urbe«, înființat de Papa Piu IX (1846—1878), restauratorul mitropoliei românești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș, întemeiează patru locuri fundamentale pentru câte un tânăr din cele patru diecese române unite din Ardeal, Banat și Crișana. În acest colegiu au studiat mai mulți tineri români distinși cum au fost *Vasile Lucaciu*, *Vasile Hossu*, *Aug. Bunea*, *Dum. Radu*, *Octavian Domide*, *Epaminonda Lucaciu*, *Coltor*, *Victor Bojor*, *Avram ș. a.*

Înainte vreme tinerii români, cum au fost *George Șincai* (1774) *Petru Maior* (1774), *Grigore Maior* (1780), ș. a. au urmat studiile în »Colegiul de Propaganda fide« din Roma, înființat de Papa

Urban VIII (1623—44), — poet și literat distins, — pentru tineri misionari în toată lumea. Și acest colegiu are facultate filosofică și teologică.

Tânărul Găvrilaș, fiind admis de episcopul Gherlei, pleacă în toamna anului 1878 la Roma. A fi elev de liceu într'un orașel-sat din Ardeal și a nu fi eșit încă din regiunea unde ai trăit un număr de ani, înseamnă a avea cunoștințe foarte reduse, mai ales în ce privește artele. Tânărul plecând la Roma în drumul său se oprește câteva zile la *Viena*, în capitala țării sale de atunci și ce vizitează, ce-l impresionează mai ales? Iată ce scrie el în scrisoarea dela 21 Octomvrie 1878¹⁾: »Eu încă din ardoarea cea mare de a-le vedea și auzi (artele: pictura și muzica) într'o zi am trăit numai cu un poc al de cafea și iacă cum: După dejun mă duc în Belvedere (marea galerie imperială de tablouri, de atunci din Viena), unde sunt expuse tablouri din sec. XV—XVII. Nu-ți poți inchipui cât e de frumoasă. Dar am pățit-o ca pictorul grec. Intre toate tablourile, așa de bine era lucrat capul unei femei bătrâne, cât ai cugetat, că părul și pielea sunt lipite. Eu voiam să prind un păr; dar ce m'am înșelat și eu. În Belvedere așa de tare mi-a plăcut, încât am stat acolo până cătră 3 ore d. m. fără a-mi aduce aminte, că mi-e foame«. »După aceea mi-am adus aminte să mă duc în teatru de operă, ca să aud muzica. Și acolo, fiindcă trebuie să mergi de vreme ca să capeți loc bun, m'am dus îndată după 3 ore (ora 3 p. m.) Ce-am văzut și ce-am auzit acolo nu poate să-ți descrie peana mea. Pot zice că am fost în Rai și am auzit cântând ingerii. Nu știu mai avea-voi norocirea. Ce frumos e teatrul de operă din afară, d'apoi din lăuntru. Plin de statui, de picturi. Era seară, cât de frumos se resfrângeau razele luminilor nenumărate din candelabre în catifeaua cea rosie, cu care sunt obduse logiile. Era anunțată opera Troubadour; muzica, din 50 inși, a fost început a suna și iacă cortina se ridică, opera se începe. Oh! ce frumos era! Era o scenă de prin secolul al XV-a. Erau niște nobili italieni. Cât de frumoase porturi aveau! Ce bas avea nobilul. Inchipuește-ți când cântă muzica: vr'o 50 artiști; s'au distins însă două muieri. Una

¹⁾ Toate informațiunile din acest articol sunt scoase din scrisorile tânărului Găvrilaș, pe cari le-a trimis scriitorului acestui articol, cu care era în strânsă legături de prietenie.

cânta așa de frumos, cât nici violina n'o întrecea. Era italiancă. Noi, știi, am învățat Troubadour-ul în Năsăud ¹⁾ și nu m'am înșelat; căci iacă la actul al treilea muzica a început a cânta partea care am învățat-o. Și acolo, unde e cam de jale, cortina s'a fost ridicat și o mulțime de țigani pe scenă dau cu ciocanul pe nicovală, dar așa de frumos, cât cugetai, că e o muzică».

Apoi din *Roma* Găvrilaș scrie: »Muzica bisericească din Italia e foarte frumoasă. Ai tot merge la biserică, te ridică în regiunile divine. Și apoi unde vezi atâtea ceremonii în silențiu, cântând numai muzica, cugeți că s'a coborât Dumnezeu pe pământ«. (Scrisoarea dela 21 Octomvrie 1878 trimisă din *Tivoli*).

La 18 Ianuarie 1879 Găvrilaș scrie din *Roma*, spunând că vorbește cum se cade limba italiană și pricepe binișor franțuzește. Învață ce nu mai poate. Apoi comunică următoarele: La universitatea și la politehnica din *Roma* nu e nici un Român. »Nu vine nici un Român să se adape din cupa muzelor aci în focalariul latinismului, să sugă laptele curat și nutritor dela mama cea adevărată«. »Nu vin să-și cunoască frații, să-și cunoască vatra de unde au eșit, să cunoască arborele din care au fost tăiați, acum când avem mai mare lipsă de amicitia și iubirea fraților italieni, acum când e momentul, ca să ne recunoască de frați, să ne ajute și pe noi și și pe sărmanii Macedo-Români. Și apoi Napolitanul zice »că« în loc de »che«; zice infinitivul scurt ca Români; zice articolul »lu« în loc de »il«; zice »inzora« (»insura«); face *meliga* (mămăliga) și apoi Romanul din Transtevere îți pronunță pe *e* în multe locuri ca pe *ă*. D'apoi fața lor ce bine seamănă cu a Românilor. Te vei mira că pe ulițele Romei văd mueri încălțate cu »opinci«, cu obiele albe, ba încă opinci câte odată de piele de capră; cu pânzături (catrințe) ca cele din Moldova și cu cârpă albă în cap«. »Universitatea din *Roma* nu era așa bună pe timpul Papilor, dar acum a is opt ani de când e în mâna regimului. Toți profesorii cei mai însemnați dela *Napoli*, *Firenze* și *Torino* au venit aici. Iar la ¹⁾*Firenze* sunt profesori ca: De Gubernatis, Gherardini; la *Torino*: Ascoli, Cantù, Vegezzi Ruscala, Inama și alții de renume european. Universitatea din *Roma* acum a stă foarte bine«.

¹⁾ În liceul din Năsăud pe acea vreme aveam o fanfară — orchestră — condusă de escelentul profesor de muzică, Anton Kuna, cehoslovac de origine.

»Ori doară voești să înveți nemțește? Nu ți-e destul cât ști? Nu vă credeți așa tare Germanilor. Noi suntem sub arborele lor și apoi ni-se pare cine știe cât de mare, dar dacă eși afară vezi că te-ai înșelat. Și apoi ungurește, doar a da Dumnezeu și nu vom vorbi. Eu mă mai tem de muscălește; dar mai voi limba a-mi tăia, ca muscălește a învăța. »Atâta frate I. că nu-ți pot descrie bucuria ce o să aibi aci. Îți spun că vei plânge când te vei duce de aici și în toată viața vei zice: am fost în Rai¹⁾. Aici orice viață, cât de ticăloasă să fie, totuși e frumoasă, e poetică.

În 1879 erau în Colegiul Sf. Atanasie din Roma români: *Bardoși*, teolog anul II; *Aug. Bunea*, teolog anul I; *I. Găvrilaș*, filos. anul I și *Virgil Popescu*, filos. anul II (acesta în urmă profesor secundar la București).

Urmează iarăș scrisori:

Roma, 20 Martie 1879. Se bucură de o carte ce i-am trimis și adaugă, că »noi aci avem puține cărți românești și pot zice că mai numai acele, cari ni le-a dat Obedenaru«. Doctorul Obedenaru era atunci prim-secretar la legațiunea română din Roma, era adevăratul părinte al tinerilor români, îi iubea și voia să-i trimită, după terminarea studiilor, în Macedonia, ca profesori și preoți. Idea lui Obedenaru era să-i treacă pe Macedo-români la legea greco-catolică spre a-i scăpa de Greci și a-i romaniza perfect. Era o plăcere a petrece cu el²⁾.

1) Pe atunci mă gândeam să urmez universitatea sau politehnica la Roma.

2) Doctorul *Mich. G. Obedenaru* născ. 1839 în București, fiul pitarului Hristache Georgiade, român macedonean, comerciant; urmă liceul Sf. Sava, apoi medicina la Paris. Terminând medicina, la un concurs eși primul din 300 concurenți la proba scrisă și al 8-lea la oral, pentru concursul de internat la spitalele din Paris, câștigându-și stima și afecțiunea profesorilor facultății de medicină și capi ai ospiciilor parisiene. Ca student, el inaugură la »puțin cunoscutul bal Bullier« costumul național românesc (pela 1862). La examenul tezei de doctorat, profesorul Bouillaud nici nu-l examinează și-i aduse laude extraordinare, închiind: »Felicitează de o mie de ori Principatele Unite dunărene și le urez a avea în toate ramurile oameni atât de eminenti ca D-ta« (1866). Inapoiat în țară fu medic în București. Publică mai multe lucrări. Inbolnăvându-se părăsi țara, retrăgându-se în sudul Franței, la Montpellier. Guvernul român îl rugă, în 1878, se primească postul de prim-secretar al legațiunii române la Roma, unde funcționează până la Iulie 1879, când fu trimis în aceeași calitate la Constantinopol, cu Dum. Brătianu ca Ministru plenipotențiar. În Febr. 1880, se

Roma, la 15 Aprilie 1879. I-mi trimite o carte: »I promessi sposi« de Ales. Manzoni, unul din cei dintâi scriitori italieni în proză, e autor clasic și-ți va prinde bine dacă înveți italienește«. Apoi mai scrie că la paști a fost la Obedenaru, care va trimite direcției gimnaziului din Năsăud ceva cărți pentru »Biblioteca Mariană«, ca mulțumită pentru cartea lui Pumnul, trimisă de frațele meu, profesorul Constantin Moisil.

Roma, 13 August 1879. Mulțumește pentru niște cărți ce i-am trimis la 12 Iulie și anume: »Renașterea limbei românești în vorbire și scriere« și »Apologia« de profesorul universitar Dr. Gr. Silași din Cluj și »Ifigenia în Aulida« de Petre Dulfu. S'a »bucurat foarte mult, mai mult doară ca cum se bucură un flămând, când capătă ceva de mâncare, căci ce-i altă mâncarea noastră decât cărțile și apoi încă românești, că-ți vine să le mânânci cu ochii«. Apoi scrie că era să meargă la Obedenaru, dar veni acesta la seminar într'o seară și: »eram să ameteșc când am văzut că-mi strânge mâna și-mi zice: Rămas bun! Eu plec«. Și în adevăr s'a dus în Franța la băi, iar de acolo la Constantinopol; abia am putut să-i zicem »Cale bună« și să-i mulțumim pentru multul bine ce ne-a făcut. D-zeu ni l-a dat, D-zeu ni l-a luat« »Cauza cu Macedonia cam stagnează, căci e în mâna oamenilor mari din România«. »Lucrul stă cam așa: Vancea va trimite aici vre-un tiner doi, anume pentru Macedonia, apoi Obedenaru a scris lui Bariț, Silași, Vancea și la alții ca să-i caute vr'o 20—30 tineri greco-catolici, teologi absoluți, cari să poată fi buni învățători. Într'aceea se îngrijește să le caute locuri prin Macedonia și bani prin România. Aceia vor merge apoi în Macedonia. I-ar aduce aici, numai

înapoie iar la Roma, tot ca prim-secretar, până la 19 Febr. 1885, când fu numit, în fine, Ministru plenipotențiar la Atena, unde, la 9/21 Iulie 1885, încetă din viață.

Doctorul Obedenaru (biografie de G. Ionescu-Gion în „*Revista nouă*“, București. An. II (1889). Nr. 6 pag. 201. În ale sale »Texte macedo-române« Obedenaru admiră frumoasa mișcare care a fost Unirea Românilor cu Roma, zicând între altele: »Astfel ei se nasc ca latini, fără a deveni catolici. Fără unire n'am fi avut pe Șincai, Petru Maior ș. c. și nici școale românești. Dacă Uniții nu ne-ar fi deschis ochii pentru a putea privi civilizația latină, poate că am fi fost înghițiți de Muscali. Kievul este antipodul Romei«. Iată unele din gândurile lui Obedenaru.

asta depinde dela Eminentțiile Sale Cardinalii, dela pungile lor și dela bunăvoința ce vor avea-o cătră Români. E mai bine însă cum voește Obedenaru, adică să meargă tineri crescuți în văile Transilvaniei, nu printre păreții colegiilor popești a Romei. Aste-s planuri. Cum se vor împlini, nu știu. Bine ar fi însă să se îplinească și mai că pot zice da, deoarece Obedenaru se duce la Constantinopol, de unde va putea lucra mai bine. Nu știu însă cine va veni aici, ca să fie om așa bun ca Obedenaru. Unii zic, că va fi Exarcu, alții Rosetti, alții Odobescu. De altmintrea Obedenaru pomenea că au lipsă de tineri români învățători și în Dobrogea«.

Roma 31 Octomvrie 1879. Scrisoarea aceasta am primit-o la Viena, unde plecasem la studii. Găvrilaș spune între altele că »în locul lui Bardoși trebuie să vină un alt român dela Blaj, un anumit Radu. În locul lui Obedenaru a venit Principele Cantacuzenu, dar acum am auzit, că va veni Exarcu, rămânând totuși Cantacuzenu aci«. În acel timp Găvrilaș se interesează de viața studentască din Viena, de cursuri etc. Din mai multe scrisori se pare că Găvrilaș nu se simte bine acolo în celula Colegiului Sf. Atanasie din Roma. Viața aceea de prizonieri nu-i place. În scrisoarea aceasta, dela 31 Oct. mai spune, că înapoiindu-se la Roma, din vacanța petrecută două luni la Tivoli, au avut »sântele exerciții în timpul cărora nu-i iertat nici să scrii, nici să primești epistole, nici să citești ceva, necum se vorbești, nici să ieși la plimbare, ci numai să ascuți predica, să stai în genunchi rugându-te, începând de Luni seara până Vineri dimineața«. Apoi încep la 6 Noem. din nou prelegerile.

Roma, 1 Decemvrie 1879. Scrisoarea aceasta este duioasă și arată oarecari suferințe sufletești, cari se revarsă în următoarele versuri :

»Ca păserica ce sboare'ncet și lin
 Ducând cu sine a puilor suspin,
 Errez (rătăcesc) orbește pe a lunei valuri,
 Impins de|soarte, de-a ei talazuri;
 Nu-mi aflu nici repaus, nice ceva port
 La care, frate, s'ajung ori viu, ori mort.
 Departe tare eu văd o insulă verde
 Dar calea am greșit
 Și-așa durere! îndată mă voi pierde
 De dorul infinit.

D'aceia, cari pe mine m'au trimis
 Și chiar de cea, ce eu am în vis

Căci: Soarele pe cer când se ridică,
 Inima-mi e plină, vai! de frică;
 Soarele pe când e cătr'amiaz
 Inima-mi să umple de necaz.
 Soarele dar când s'ascunde și se face seară
 Inima-mi se umple preste tot cu fier'amară.
 Nici condamnatul la vre-o moarte
 Nu putea avea mai dură soarte«.

Tot în aceasta scrisoare cere să-i trimit o nuveluță, pe care el o făcuse în anul trecut, ca elev al gimnaziului din Năsăud (când era de 16 ani) și publicată în revista noastră, scrisă cu mâna, numită »*Muza Someșiană*«, revista societății — pe atunci »secrete« — »*Virtus romana rediviva*«. Mai cere să-i trimit poema *Plevna* de Basiliu Lazar, student la politehnica din Viena și să-i arăt unde se poate căpăta o »istorie tipărită a literaturii românești«.

Roma, 6 Aprilie 1880. I-mi cere să-i procur o carte din Viena: »*Dietetica pentru bolnavi de nervi*« de Dr. Alex. Hirschfeld, care crede că-i poate fi de mare folos. Deci amicul se simte bolnav. Apoi scrie că Ministrul Nic. Krețulescu (sub ministeriatul lui I. C. Brătianu), împreună cu doi secretari și cu o fată a sa, a vizitat biserica și colegiul Sf. Atanasie și a permis tinerilor teologi români să-l viziteze și ei, ceea ce au și făcut. Mai scrie că Duminecă se va ține o »academie« în Vatican, în care se vor recita poezii în vre-o cincizeci de limbi, între cari și în limba română.

Roma, 12 August 1880. Scrisoare lungă și frumoasă adresată vicariului Grigore Moisil. I trimite o fotografie a trei tineri teologi români din Ardeal, care urmează în acel timp în colegiul grec Sf. Atanasie de Urbe și cari sunt: *Augustin Bunea*, teolog în anul III-lea, din Vad (Făgăraș) pe Olt, (mai târziu profesor și rector al seminarului teologic și canonic în Blaj, membru al Academiei române † 1909); al doilea *Dim. Radu* din Rădești (Alba infer.), satul lui Axentie Sever de pe Mureș devenit apoi episcop al Lugojului și în urmă al Orăzii-mari, † 8 Dec. 1920, ca adevărat martir, ucis în criminalul atentat dela Senat, București, de ovreiu Max Goldstein; al treilea: *Ion Găvrilaș* de pe Someș, din satul lui Ion Marian; tineri cari se prepară pentru viitor să-și împlinescă

datoriile și cearcă să nu facă rușine națiunii române »Grijim și vom griji a face cunoscută națiunea română cercurilor și mai joase

Augustin Bunea (la stânga) **Ioan Găvrilaș** (la dreapta)
Dumitru Radu (în picioare)

Alumni (seminariști) in colegiul Sf. Atanasiu de Urbe. Roma 12 August 1880.

și mai înalte ale societății de aci; și vă putem spune, fără de a ne lăuda, că ne-am câștigat stima străinilor, amoarea Italianilor. Unde a trebuit ne-am arătat chiar și limba noastră, după cum s'a

întâmplat înaintea S-tului Părinte (Papa dela Roma) prin poezia, care V'o alătur aici și care i-a plăcut foarte mult Sânteniei Sale, nu doară pentru valoarea poeziei în sine, ci pentru »simțemintele călduroare exprimate în ea«.

Scrisoarea e lungă și interesantă, dar din lipsă de spațiu, renunțăm a o reproduce în întregime de și ar merita. Totuși reproducem aici poezia făcută și recitată de Gavrilaş înaintea Papei:

Românii la picioarele Sântului Scaun

Indreaptă, părinte, o dulce ochire
Spre Dunărea mare, spre verzii Carpați,
Și vezi o națiune, ce azi cu mărire
Se uită la bravii și scumpii ei frați.

Traian a trimis-o din Roma potinte
Să lupte eroic cu barbarii mișei:
Ea merge și poartă în pieptu-i fierbinte
Semânța creștină a fraților sei.

Combate națiunea cu multă tărie
Cu Hunul, Avarul și Turcul fălos,
Ce vrea să surupe cu crudă trufie
Pe cei ce adoară pre Domnul Hristos.

Dar intriga crudă și reaua voință
Răpitu-i-au ah! un mare odor:
Credința lui Petru, dreapta credință
Ce singur s'o'nalțe o poate'n viitor.

Dar încă mai curge prin purele-i vine
Un sânge eroic leal de Roman,
O dulce amintire încă-i mai vine
De acest capitoliu, de sacrul Vatican.

Deci chiam-o părinte la Roma măreață
La »catedra lui Pietru«, la sinu-ți duios
Să aibă din Roma, cum are viață,
Credința cea dreaptă, în Domnul Hristos.

Popoarele Romei cunună formează
In jurul acestui Sânt Scaun Roman,
Și numai una nu le urmează
Ce este chiar fiică a unui Traian.

Dar ce zic?! Părinte! O sântă unire
 E scrisă în ceriuri d'un sfânt Cherubin,
 O Românie! La'nalta-ți mărire
 Lucrează acuma chiar brațul divin!

Roma 1880.

Gavrilaș

*

Printr'o scrisoare dela 20 Aprilie 1881 tânărul Găvrilaș scrie vicarului Grigore Moisil: »cu părere de rău trebuie să Vă comunic că trebuie să părăsesc Roma, fiind bolnav. Încă din anul întâi am început a suferi din cauza climei și vieții mele colegiale. De acum însă n'o mai pot duce«. »Din toamnă (1880) mereu bolnav, slăbit tare, trupește și sufletește, nu mai pot lucra«. A încercat cu medicine, cu scalde, etc., dar înzădar. Medicii l-au sfătuit să părăsească colegiul și Roma. Se înapoiază cu inima mâhnită, dar sperază a-și recăpăta puterile pierdute, din aerul și apa noastră cea bună.

Intr'o scrisoare dela 1 Mai 1881, primită în Viena, îmi comunică și mie, că fiind rău bolnav părăsește Roma. »Morbul meu e de sânge și nervi«. Speră să se facă bine în patrie, în familia sa scumpă, între conversațiunile amicilor, pentru a putea continua apoi opera cultivării lui. »Doresc din inimă să vă văd, să vorbesc, să-mi petrec cu voi«.

La înapoiere dela Roma trece prin Viena și l-am găzduit la mine câteva zile. Apoi a plecat acasă, la Zagra Năsăudului pentru odihnă și curarisire.

În toamna anului 1881 simțindu-se mai bine voia să urmeze universitatea sau academia orientală în Viena, pentru care i-am și trimis, la cererea lui, programele. În Octomvrie a făcut »maturitatea« la liceul din Năsăud, pentru a putea urma la universitate.

Între timp însă, simțindu-se bine se hotărește a pleca iarăși la Roma, lucru ce îl și face, trecând prin Viena, unde iarăși l-am găzduit.

Intr'o scrisoare dela Roma din 8 Noemvrie 1881 amintește că a fost foarte bine primit în colegiu, tot asemenea și la Cardinalul (directorul colegiului). »Astăzi« scrie el »m'am îmbrăcat (popește); tăiat barba invidiată de colegii mei, la cari nu le crește sau n'o pot lăsa«.

Intr'o scrisoare dela 2 Februarie 1882 scrie, că e foarte îngrijat, căci iarăși se simte bolnav, »pare că-mi ard nervii prin cap

și prin celelalte membre ale trupului« și se teme că iarăș va trebui să apuce calea spre patrie; iar într'o altă scrisoare dela 18 Februarie mă anunță că nu mai poate sta în Roma și la sfatul doctorilor pleacă și va sosi pe la 1 Martie în Viena, în speranță, că se va găsi cineva să-l vindece și să se poată eventual înscrie la universitate. A și venit și l-am găzduit.

Pe la începutul lui Mai Găvrilaș pleacă însă acasă, de unde, în scrisoarea dela 26 Mai 1882 scrie că: »m'am stabilit deplin și mă simt destul de liniștit și mai sănătos în sânul familiei și al vieții celei simple dela sate. Fiind timpul foarte frumos es la câmp și la oi, unde î-mi place mult aerul cel sănătos și mâncările cele nutritive, ear când vom băga oile pe brânză, voi începe a șede la oi, ca se fac o cură de zer, iar prin Iulie mă voi duce cu ele la munte în Galaț, lângă Ineu, unde sper că va fi și mai frumos. Într'asta nu-i nimic ce să-mi conturbe nervii«.

La 5 Iulie 1882 scrie că »săptămâna viitoare poate să mă duc la munte«. Dar iarăș se gândește la academia orientală, și-i va scrie în aceasta privință lui Grigorovița, profesor de limba română la »Theresianul« din Viena, sau se va înscrie la universitate.

Într'o scrisoare din Cluj, 4 Decemvrie 1882, primită în Viena, Găvrilaș i-mi comunică că s'a înscris la universitatea din Cluj și se simte bine. »De nervi sufer rar, ba încă foarte rar. Viața apoi, lumea nu-i rea, ba încă e sinceră și-ți procură toată fericirea ce o poate. Noi, Năsăudenii (studenți), am format un club; clubul merge cât se poate mai bine și pentru asta s'a decis să ne formăm statute și el să fie statornic. El va avea să cuprindă pe toți Năsăudenii, cari vor veni de aci înainte în Cluj, să-i dreseze în declamări, cântări, toasturi, să-i dedee la compozițiuni și să le critice și îndrepte purtarea. Năsăudenilor nu le e iertat să se joace în cărți, decât în cele de salon, nu le e iertat să cocheluiască, să umble prin făgădaie, fără toți să aibă purtarea cea mai demnă. Ținem ședințe într'un otel, unde mai întâi citim ceva operat științific, apoi ne criticăm, după aceea urmează cântări, toast, dispute în regula cea mai frumoasă și copilașii noștri se îndreaptă bine, se fac solizi. Vezi dară, că noi avem o petrecere destul de frumoasă și folositoare*«.

* Găvrilaș cunoscând societatea „*România jună*“ a studenților români

versitari »Iulia«) încă nu merg lucrurile rău. Mai sunt vre-o câțiva din școala veche, cari mai împiedică progresul, dar n'au încă mult de domnit. Pe după Crăciun vom ține o ședință generală, când eu voi ține o disertație: »Impresiuni din Italia«. În ședința proximă vreau să le citesc o nuvelă frumoasă tradusă din italienește. În Martie va fi concertul. Se fac preparări de cor, producțiuni și în locul Călușeriului se va juca »hora«. Pe aici se află familii române de cinste«. Mai merg și la biblioteca universității, unde se află reviste străine, germane și »Revue des deux mondes« și altele pe cari le citesc. Mai ales mă duc la Silași, profesorul de limba română la universitate). Mă chiamă el. Colegii mei unguri mă stimează mult, de când au auzit că am fost la Roma. Se pun pe lângă mine; numai cât eu nu pot așa bine încă conversa unguște. Am însă un prietin italian, feciorul unui comerciant din Fiume, colegă cu mine. Cu acela mă petrec mult. L'a îndemnat să vie aici la universitate unu Nicoară, român, profesor la gimnaziul din Fiume. Italianul simpatizază cu noi și mi-a zis, că el încă s'a dedicat drepturilor numai pentru politică. Convenim în idei! Nu așa însă cu Ungurii, cari mulți is preocupați de prejudiții și ură contra noastră. Eu însă cred că se va veni odată la o conciliere; numai trebuie să fim și noi oameni culți și harnici. Românii au mai multă minte ca ei, dar is moi și asta face că ei ne apucă pe dinainte«.

Cluj, ziua Crăciunului 1882, scrisoare primită în Viena. »Li-am citit (în club) o nuvelă frumoasă din italienește. A fost de față și Silași și m'a lăudat mult. Silași cam vine la ședințele noastre și ne critică și ne dă sfaturi. Voi lucra ceva pentru ședința generală publică de pe la finea lui Ianuarie, și așa mai departe. Am eu influență în Societate. Comitetul mă întreabă de multe ori de sfat. La anul nou vom avea întrunire socială. Concertul cu balul va fi în Martie. Am dat dela societate 100 florini la un profesor de muzică ca să formeze corul. Va declama o domnișoară română, îmbrăcată românește și se va juca »hora«; se vor produce alte fete cu piano-forte, violina, etc.«. Au depus doctoratul trei Români: *Andrei Micul* președintele societății, *Mihály* în drept; *Alexandru*

din Viena și clubul „*Arborele*“ ce-l înființasem noi vr'o 17 studenți, a imitat felul nostru de viață studentească și l-a introdus în Cluj. (Vezi și »Arhiva Someșană« Nr. 8—1928 pag. 56.)

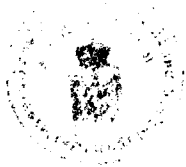

Pop (din Nușfalău) în medicină. Atunci ne-am veselit puțin în clubul nostru, căruia i-am făcut și statute. Alecsandru e președinte. Eu încă am eșit bine la colocvii din »*Dreptul Europei*« și »*Dreptul ungiuresc*« cu eminență sau foarte bun. Cu toții s'au mirat de mine și Români și Unguri. Voesc să învăț »*Dreptul roman*« și să fac un examen strălucit. Eu cu tot prețul vreau să fac examenul fundamental în anul acesta, mă simt bine«.

Cluj, 2 Martie 1883, primită în Viena. Scrie că a făcut colocviul din »*Dreptul roman*« și a reușit bine. A cerut și i s'a iertat didactrul (taxa școlară pe semestrul II) numai lui dintre Români; la aceasta a contribuit mult profesorul de drept roman (Farkas) în ale cărui grație a intrat. »Sunt între unguri și totuși mă simt bine. M'am adaptat după ei, nu renegându-mă, fără iertându-le caprițiile, pe cari dacă le suferi, și nu te arăți mai măreț decât ei, mai cu seamă când nu-ți poți arăta și în faptă superioritatea, atunci o duci bine cu ei«. Spune, că locuiește la o familie ungiurescă. Cu fata gazdei vorbește numai franțuzește. Plătește 28 florini pe lună, are tot: mâncare, trei și patre plese (feluri) la amiazi și seara două, dejun, încălzit, luminat. Invață ungiurește, limbă pe care o pricepe acuma binișor, dar trebuie mult exercițiu. »Alaltăseară am avut bal și concert foarte frumos. Ungurii încă îl laudă. Au fost și Sabina Cetățeanu și alte celebrități a frumuseții și a fetelor române de aci și dimprejur. Majoritatea au fost români, iar balul a avut un caracter pur românesc. De astă dată a arătat Românimea de pe aci, că e în stare să dea o serată elegantă, singură numai de ea. Vezi că pe aici Românii se luptă cu o năzuință febrilă pentru susținerea, aretarea și desvoltarea naționalității lor. Nu este de desperat«.

Cluj, 13 Aprilie 1883, scrisoare primită în Viena. Scrie că a fost »binișor morbos«, a avut friguri și a stat câteva zile în pat, »tot cam chehălucesc, trebuie să mă îngrijesc tare«. A doua zi de paști va fi ședința publică, când voi ceti și eu ceva despre Italia și Roma«. Amintește să nu uităm a aranja »balul academic«, la 18 August, în Năsăud¹⁾. »N'ar fi bine să facem noi studenții o

¹⁾ Intre anii 1878 până la războiul mondial studenții universitari năsăudeni aranjau în fiecare vară, la 18 August, ziua Impăratului, câte un bal în Năsăud, numit »bal academic«.

societate de ajutorare reciprocă și atunci să ne formăm și un fond?« Apoi spune că s'a hotărît să se construiască calea ferată dela Dej la Bistrița. Poate încep în astă primăvară. »Iți va fi mai comod să-ți transportezi porcelana 1) din Valea Someșului«. »In septămâna trecută au fost judecați la închisoare pentru duel doi juriști (unguri), unul la 20 zile și altul la 8. Pedepsa și-o vor espia-o în Năsăud, căci acolo e temniță de stat« 2).

Cluj, 7 Mai 1883 primită la Viena. »M'au năcăjit vr'o zece zile, în pat, nește tâlhăroaie de friguri, tușesc de astă primăvară, asud mereu noaptea și nu pot mânca mai nimica. De Duminecă mă simt mai bine, sunt însă foarte slab, tusa și trecerea la pân-tece încă nu m'a lăsat de tot. Și slab cum am fost mi-am făcut astăzi examenul I fundamental și am eșit cu »eminenția«, de ce se miră cu toții, până și profesorii mei. Dintre 30 universitari, prezențați la examen, »am eșit cu eminenție vre-o 6—7«. Amintește iarăși: »Balul academic nu trebuie lăsat«.

*

Aci se termină scrisorile ce le mai am.

Dar sănătatea amicului meu nu se îmbunătățește. In vacanța de vară din anul 1883, când eram în Năsăud, Găvrilaș m'a vizitat și a stat câteva zile la noi. Suferea mult, mai ales tusa îl supăra rău. In Octomvrie ne-am despărțit, eu plecând la Viena, iar dânsul la Zagra. Nu ne-am mai văzut. Boala, care nu iartă, nu l-a iertat nici pe el, iar la 15 Decemvrie 1883 a încetat din viață acasă, în Zagra.

A fost un tânăr escelent, un caracter cu adevărat ferm, o inimă de aur, îi suridea un frumos viitor în viața noastră națională. Dar n'a avut noroc nici el, nici neamul nostru de el.

1) Scriitorul acestui articol fiind pe atunci student la politehnică, chimia industrială, se gândea dacă vr'odată în viață va putea face o fabrică de porcelan, pe Valea Rebrei, unde, la Parva, se găsește caolin.

2) Culmea batjocurei ungurești a fost să întemeieze în Năsăud — acest centru cultural și național românesc — o temniță de stat, în care au fost încarcerăți și români, (unii cari au făcut liceul în Năsăud, cum a fost și Corneliu Pop Păcurar, osândit pentru niște articole din Tribuna) ca »să-i învețe minte pe Valahi«.

Ziarul sergentului Simion Domide

Intre documentele militare ale dlui I. Marțian se găsesc unele notări făcute de sergentul Simion Domide din Rodna în expediția contra rebelilor maghiari în 1848/9, la care expediție luă parte și regimentul nostru grăniceresc năsăudean. Notările, scrise în formă de ziar în limba germană, le reproducem aci în traducere.

Dir. „Arh. Som.“

Introducere

În anul 1848 când lumina libertății începu să-și împrăștie razele peste lumea întunecată, a sosit și pentru mine timpul să pășesc în lume ca bărbat. Cu finea August am părăsit institutul militar din Năsăud și am intrat ca soldat în compania 5 într'un timp când lumea era deja în cea mai mare fierbere. Acei monstri vicleni ale căror comploturi, la căderea lui Napoleon, sugeau întreagă Europa și amăreau viața poporului mai mult decât cruzimile celui mai crâncen războiu, s'au prăbușit, și atunci au ocupat locul lor meteorii libertății. A apărut timpul pe care odinioară l-a profetit Napoleon în locul său de exil. Italia făcu începutul, Franța deveni soarele central și patria noastră încă fu cuprinsă de aceste nouă reforme. Nobilul nostru împărat înțelese spiritul nou al timpului, și lui i-se cuvine marele merit de a fi dat poporului său libertatea. Se cuvine să fie salutat Maj. sa ca acel principe, care se pune primul în fruntea poporului său, îi dă constituția corespunzătoare timpurilor, unește partidele înverșunate, răpune pe dușmanii libertății, și ca stăpân al lumii liniștit privește sosirea timpului renașterii generale.

Însă e dureros că în statele sale exista o națiune, care gustă din mâna lui blândă cele mai multe fructe ale libertății și totuș e

atât de nerecunoscătoare de a-i denega credința datorită, a-i contesta drepturile, a-i oprima popoarele și a-i arunca țara fericită într'un haos de nenorocire, ale cărei tânguii amare își au seamăn numai în Spania. Revoltată de această pășire nedemnă, națiunea mea jură să înfrunte cu vitejie puterea acelui neam, și colonelul Urban în fruntea regimentului său întreprinde o expediție îndrăznească împotriva acelora, în Ardeal, pe care încep s'o descriu.

I. Demonstrația spre Reghinul săsesc

Miercuri în 11 Octomvrie 1848 plecă compania noastră la Bistrița, Joi în 12 și Vineri în 13 la Șieul mare, apoi la Reghin, unde am rămas până la finea lunii. Regimentul nostru (năsăudean) avea problema să facă o demonstrație la Reghin spre a atrage pe Săcui contra noastră. În timpul șederii noastre acolo se alătură la noi încă un batalion dela cordonul galițian, care astfel înlocuia batalionul nostru aflător în Galiția, așa că trupa noastră consta dintr'un regiment de infanterie, un escadron de șvaleseri și din două tunuri.

Un mare număr de milițieni (glotași) români se înrolară în masse sub steagul monarhului lor iubit. Acest sărman popor, care de patru secolii gemea în insuportabilul jug al nobililor tirani maghiari și era înjosit de către aceia prin tratamentul nedemn ca și un animal, într'atât a fost înflăcărat și entusiasmat pentru monarhul său de către unii martiri români cari gustasără norocul culturei, încât jertfi totul numai spre a-și dovedi credința către domnitor. Lumina sublimă a libertății străbătu acum cu razele sale penetrante și crierii lui și aștepta numai prilejul favorabil, spre a sdrobi cu picioarele pe asupritorii săi.

Pe Urban îl priviau ca pe geniul care avea să le îmbunătățească soarta și să spulbere pe opresori. De aceea își părăsiră casele și năvăleau cu grămada armați cu lănci, coase, furci de fier, săcuri etc. la Reghin. Chiar și dela granițele nord-vestice ale Ardealului se strecurau la Reghin singuratice grupuri de Români, prin ținuturi ocupate de miliție și de garde naționale maghiare, mult superioare ca forță și număr. Unii ajunsără norocoși

ținta peregrinajului, dar, putând ei lua cu sine de acasă numai puține mijloace de subsistență, steteau aci aproape complect istoviți, dacă nu le-ar fi venit în ajutor darurile bogate ale lui Urban. Multe grupuri de aceste prin trădare au fost biruite de Maghiari la Sic, Dej etc. și parte au fost tăiate, parte lăsate peirii în temnițe întunecate. Multe au fost trădate înainte de a pleca, și aceste căzură jertfă celor mai neomenoase cruzimi.

Spiritul bun și alipirea patriotică a poporului îi dăte statului mijloace în mâni spre a forma o armată excelentă, care până la sfârșitul luptelor ar fi putut ținea în mod glorios Ardealul, și colonelul Urban făcu propunerea să se trimită 20—30.000 soldați la recrutare la Galiția, însă această propoziție nu a fos acceptată de generalul de divizie Puchner. Singurul avantaj pe care l-au tras din acest gest cavaleresc al Românilor a fost că col. Urban înarmă cu puști pe 720 tineri voluntiri și lăsă să fie instruiți în regimentul nostru, cari mai târziu, după lupta dela Meseș, scurt înainte de retragerea noastră, se alăturară la generalul Wardener, și cu el plecară spre Sibiu. Ori cât de entuziasmați erau acești milițieni pentru cauza Mai. Sale și oricât de străbătuți de ură neîmpăcată contra dușmanilor noștri, totuș le lipsea acel principiu sfânt al puterii morale care naște eroi și face minuni. Ce e drept ei fură exercitați cu diligență în manuirea armelor însă nimeni nu se gândea să le însufle puterea morală esențial necesară. Totul în ce erau instruați, erau mișcări de mănuire, marșul, precum și agerimi cari — cutoatecă acum erau nefolositoare -- se învățau cu punctualitate ca în pace la regiment. Indivizi mai capabili, cari ar fi putut să formeze din acești tineri soldați viteji și să-i pregătească pentru evoluțiile necesare ale luptei, erau aplicați la ocupațiuni mai neînsemnate de către comandanții de companii și cutoatecă doriau mult să exerceze pe soții lor de arme, erau reținuți dela aceasta. Instructorii acelor, tot soldați de rând, n'au înțeles să le însufle încrederea necesară în armele lor. Simplitatea lor naiva îi făcea să creadă că fiecare glonț dușman culcă la pământ toată masa lor, și că lăncile lor nu reprezintă nicio valoare. Nu aveau nici idee că lancea, la atac, corespunde tot așa ca și pușca. Le erau cu totul necunoscute principiile cari nasc dispreț de moarte. Scurt ei nu gustaseră niciun exercițiu militar

care să le fi fost de folos la luptă. De aceea nu-i de mirat că în luptele următoare n'au oferit nici un câștig.

Luptele din 28 Oct. 1848. Ziua aceasta a fost foarte nenorocoasă pentru noi. La Șarpatac erau postate: jumătate din comp. 11 grăniceri, o jumătate comp. cordoniști și o mare mulțime de milițieni ca avantpost. Locuitorii trădători ai acestei localități conduseră cam 3 companii de Săcui Kosuthiști și o mulțime de milițieni de ai lor prin păduri, pe poteci ascunse, spre aripa dreaptă și în spatele trupelor noastre, până când alții făcură în sat o demonstrație spre a produce neliniște și a atrage asupra-și atenția trupelor noastre. La aripa noastră stângă curgea Mureșul peste care, mai înjos, ducea numai un pod, de care însă trupa noastră îndată a fost tăiată. Atacul instantaneu al rebelilor din front și mai puternic din spate surprinse pe milițienii neîndăcinați cu atât mai mult, că îndată se văzură tăiați dela pod și câmpul de toate părțile era negru de milițieni maghiari cari li-se păreau a fi toți numai soldați. Li cuprinse o frică panică și se aruncară în Mureș. Mulți ajunseră norocoși celalt țărnm, dar mulți se îneacă în râu. Compania de soldați, se hotări, ce-i drept, la o rezistență desperată, — dar fiind dușmanii în mare număr, și știut fiind că Săcuii în ce privește vitejia nu stau îndărătul niciunui popor, deci pot fi învinși numai prin preponderanță — văzură că opunerea nu e de nici un folos și ar putea să pricinuiască numai totala lor nimicire, fără ca să folosească ceva operațiunilor mai înalte. Deci se retraseră luptând și în ordine spre pod, își deschiseră trecerea peste acela, trecură râul, rupseră podul și acum preponderanța dușmană nu le mai putea cauza nimic. Din jumătatea companiei 11 de Români lipseau numai 2 soldați, dintre cordoniști încă numai câțiva, dar dintre milițieni periră peste o sută parte în Mureș, parte au fost împușcați și taiati. Imprejurarea aceasta cauză o mare rană încrederei ce o avea acest popor în invingibilitatea noastră, chiar și în gura soldaților dușmani erau totdeauna recunoscuți superiori ca forță morală.

Ziua de 29 Oct. trecu între pregătiri, de ambe părțile, pentru luptă care avea să se hotărască zilele viitoare.

În 30 Oct. 1848 la amiazi am fost subit alărmați din cvarțirele noastre în Reghin. Sunetul tuturor tobelor, dăngănitul tutu-

ror clopotelor, strigătele gardei naționale săcuiști, chaosul ce se iscă la ieșirea din case a soldaților și poporului, amintea ziua dela Hochstätt între Marlboroug și Engen.

La moment soldații se adunară și înaintară, garda națională asemenea, milițienii deja mai înainte. Jumătățile companiilor române 7 și 8, care stătuseră ca avantposturi la Sântaioana avură asemenea o luptă aprigă în aceasta zi. Ei toți formau pe tiraliorii și ajutătorii, iar milițienii pe trupa principală. Românii se aruncară cu furie asupra Săcuilor și de a dreapta satului se iscă între ei o ciocnire vehementă. Rebelii de zece ori mai numeroși, acoperiți de grădini, încunjurară aripa noastră stângă și apărură deodată în spate. Privirea de vultur a lui Urban deja observase aceasta, și el își retrase trupele atât de iute încât câteva perechi de tiraliori nici n'au observat aceasta ci tot pușcau spre dușman, în timp ce Săcuii dela spate pușcau asupra lor. Acum ei luară puștile în cumpănire și trecură repede printre șirurile tirailorilor dușmani cari crezură că sunt de ai lor, și astfel scăpară. În terenul deschis, unde majoritatea și număroasa rezervă a Ungurilor forma o superioritate considerabilă, Urban nu voi să-și slăbească puterile mici la număr, deci se retrase până imediat lângă Reghin. Noaptea campă trupa.

Retragerea din 1 Noemvrie. În zori de zi se grupă trupa și luă poziție imediat înaintea Reghinului, stând aci cam 3 ore. Atunci fu observată înaintarea rebelilor cu musica. Din trei părți se apropiau așa de mulți încât câmpul dela podul Gurghiului până peste Petele părea învăluit în negură, tot așa cel din partea dreaptă a Mureșului și ținutul frontal. Alții străbăteau prin vii, dintre cari cei drept majoritatea erau milițieni cari nu contau, dar singur numărul Săcuilor era mult mai considerabil decât toată trupa noastră, afară de aceea mai erau și husari Kossuthiști, pe când noi aveam numai un escadron de cavalerie. Ar fi fost o nebunie să ne opunem în acest teren unei astfel de puteri covârșitoare. De aceea Urban își retrase trupele. Am trecut în marș prin Reghin și am mers până la Batoș unde ajunserăm la 6 seara înaintea satului. După dispoziția posturilor de siguranță și expedarea patrulilor necesare, așezarăm puștile în piramidă și aprinserăm focuri în lagăr. Aci cordoniștii ne oferiră prima pildă de rechiziție arbitrară, față de care mai târziu comandantul nostru procedă cu cea mai mare stricteță. Toți ucideau,

frigeau, mâncau găște, porci etc. pe cari le pușcară în locul dușmanilor; căci n'aveu nimic altceva de mâncat. Și prin această rechiziție volnică căzu trupa noastră într'o umbră, care îi întunecă toate faptele. Din aceasta zi începură istovirile și greutatețile mari pe cari avurăm să le suferim în mare măsură și de cari mai'nainte n'avuserăm nici idee. În lagărul acesta odihni trupa o oră, apoi își continuă marșul toată noaptea și ajunse la 4 ore dim. la Șieul mare.

În 2 Nov. pauză; în 3 la 3 ore noaptea continuarăm marșul spre Bistrița, ajungând în Wallendorf la 5 $\frac{1}{2}$ d. a. Acum eram iarăș la punctul de unde începuserăm operațiunile. Respinși dela obiectul de operație, totuș ne ajunsesem scopul, având numai intenția de a săvârși o demonstrație spre a atrage atenția Săcuilor asupra noastră și spre a-i înșăla; i-am amăgit, ne au urmărit și în timp ce ei în Reghin săvârșiră ceie mai mari și înfricoșate cruzimi și căutară să se îmbogățească din avutul orășenilor, Oșorheiul fu ocupat de generalul de divizie Puchner, Săcuii în retragere fură bătuti și iarăș fu câștigată predominanța în Ardeal. Fiind Urban numit încă de mai înainte comandant în Nordul Ardealului, astfel acum începură operațiunile sale contra Clujului, punctul central al rebelilor.

II. Operațiunile contra Clujului

În 5 Nov. d. m. la 3 ore plecarăm spre Heidendorf. Batalionul 1 român avea menirea să acopere aripa stângă a brigăzii, deci merse în 8 la Lechința, 10 la Tonci, 11 la Fūzeș și în 13 la Gherla, în timp ce brigada înainta pe șosea spre Dej și luă acest oraș după o scurtă canonadă. Dejul trebui să plătească 10.000 fl. iar Gherla 40.000 fl. m. c. când se predete.

În 13, Luni, rebelii plecară din Cluj, și între ei și cele 2 batalioane ale noastre, ihtărite încă de câteva companii de cordoniști și trupe de linie, se iscă o luptă. Sosind vestea despre apropierea rebelilor, Urban se postă pe un deal din spatele orașului. Maghiarii se apropiară, fură însă reținuți în depărtare în focul celor 2 tunuri de al tiraliorilor și al avantposturilor. Focul

dură 3 ore, după care rebelii în disordine sălbatică o luară la fugă. De partea noastră am avut numai un rănit. Locuitorii din împrejurime spuneau că rebelii au cărat cu sine pe vr'o 10 care morți și răniți, ceea ce au cauzat-o mai ales tunurile, căci pentru puști distanța era prea mare. Noi intrară apoi în Gherla și ne încvartirară pentru noapte. Dim. la 7 1/2 marșul fu continuat spre Iclod unde ajunserăm la 12 ore. În 15 mersem la Valasut, fără de-a fi neliniștiți de dușman.

În 16, înaintea Valasutului pe șes, brigada se postă în ordine de bătălie. Comp. 1 română și 1 escadron cavalerie pleacă până la Szamosfalva, apoi veni iarăș îndărăt. După aceea se formară jumătăți strinse de coloane divizionare cari începură să înăinteze. Înaintea satului se schimbă cu dușman câteva pușcături de tun și la aripa stângă de către tiraliori și câteva focuri de pușcă. Dușmanul se retrase și părea că evită lupta. Era deja seară. Noi înaintam tot în acea formație până la Someșfalău. În defileul acestui sat întreagă brigada formă colone de plutoane, și trecu prin sat între sunetele tobelor, în marș și cu felinare. La capătul satului, nu departe de Cluj, fu comandată desfășurarea. Era deja 9 ore noaptea. Înaintea noastră se afla o colină prețipișă pe care ceva mai în dos era un șanț. Era întunec. Când plutonul al 2-lea se alătură la primul și al 3-lea era aproape să se alipească de al 2-lea, când urcaserăm colina, deodată fulgeră în fața noastră o flacără și întreaga linie, ca lovită de trăsnet, se aruncă la pământ. Tunetul puștilor ne arăta poziția inamicului ale cărui gloanțe făcură să sboare chipiele aproape a întregii linii. În același timp deteră foc asupra noastră și unii dușmani ascunși în castelul satului. Soldații noștri surprinși, săriră îndărăt și se iscă o mare confuzie, potențată încă prin faptul că cei dindărăt pușcau asupra camarazilor dinainte așa că aceștia credeau că sunt încunjuțați de dușman. Dușmanul adică mai înainte se postase jos pe amintita colină și aștepta acolo cu puștile întinse până când ne-am apropiat de ei încât ne puseră puștile în piept. În aceasta confuzie ai noștri se retraseră de a valma. Se auzi strigătul: Stați ficioni! De o mie de ori se repeți acest ordin, toți strigau »Stați!« și totuși alergau îndărăt. Cam 1000 pași la spatele locului de atac era un șanț care de toți fu privit ca loc de raliare, cu toate că nici o dispoziție și

nimeni nu-l designase ca atare. În dosul acestui șanț stătură toți pe loc și așteptară pân'ce sosiră și cei rămași înapoi; apoi deteără câteva focuri asupra dușmanului care se apropia. Dușmanul alergă îndărăt și noi asemenea primirăm ordin să ne retragem. La capătul opus al satului se desfășură trupa. Cu toatecă nu rămase nimeni din ai noștri înapoi, însă totuși în credința că numărul rămașilor e mare, un pluton de voluntari înaintă înc'odată spre ai aduce eventual pe aceia la trupă; văzând însă că câmpul e ocupat de o masă mare dușmană, plutonul întoarse și întreaga noastră trupă își continuă retragerea până la Valasut unde petrecu noaptea. Când dar noi ne retrăgeam dinaintea Maghiarilor, aceștia încă alergau îndărăt în fugă sălbatică prin Cluj. Cauza a fost că detașamentul nostru care era dispus la țărnul stâng al Someșului înaintase mereu peste coline dând foc clădirilor din vii.

În 17 des de dimineața veniră 3 calește cu steaguri albe și deputați din Cluj spre a-se preda. Clujul se predete lui Urban necondiționat. În aceea zi remaserăm încă în Valasut, iar în 18 dim. la 5 ore plecarăm spre Cluj.

Batalionul Carl Ferdinand ținut aci ca prizonier, — care cu toate somațiile, intimidările și amenințările rebelilor, în mijlocul puterii acestora și tăiat dela orice sprijin extern, a rămas credincios datorinței sale și jurământului dat domnitorului, — ne întâmpină în paradă și cu musică, ne salută cu veselie ca pe frați și liberatori și nu mai contenea din »Vivat«-uri. Cu musica în frunte, dar îngrijorați de o eventuală cursă intrarăm în Cluj, unde marea mulțime de orășeni ai Clujului, cari au fost căpeteniile rebeliunii din Ardeal, steteau gură-cască și priveau pe furiși cu răutate dar și cu admirație la noi.

Aci am crezut să aflăm ținta întreprinderilor noastre și recompensa pentru suferințele grele ale luptelor prin care am trecut, dar ne-am înșelat foarte în așteptări, căci acesta era numai începutul necazurilor pe cari aveam să le îndurăm în viitor, și tratamentul nedemn al soldaților de către superiorii lor le-a amărit soarta mai mult, decât cecece au suferit din partea dușmanului în mijlocul celor mai mari privațiuni și pericole.

În 21 primi batalionul I ordinul ca din cauza îngustimii în localitate să plece la Apahida. La jumătate drumul într'acolo sosi

vestea că Teleki Sándor și Katona Miklos cu regimentul Tursky, cu o mare mulțime de husari și gardiști naționali, apoi voluntari încă nu bine instruiți, dar bine armați, ca la 10.000 soldați de toți, au năvălit din Baia Mare în Ardeal și din nou au ocupat Dej. Deci continuăm marșul până la Valasut, în 22 până la Gherla și așteptăm acolo sosirea lui Urban, care cu al 2-lea batalion român, cu batal. de cordoniști și cu batal. Carl Ferdinand, 1 escadron șvalegeri și 5 tunuri sosi în 23 acolo.

În 24, Vineri, în zori de zi plecarăm din Gherla, peste deal, până în șes, formamăm massă și așteptam acolo până ce întoarse Urban cu »cloparii« delă recunoaștere. El sosi și dispuse imediat comp. 12 rom. ca tiraliori la aripa stângă, pe cordoniști la cea dreaptă, iar trupa urma în masse. Rebelii aveau o poziție foarte puternică. La aripa stângă era un deal înalt, foarte prețipit și acoperit cu garduri de vițe de vie, la cea dreaptă în stânga și dreapta șoselei terenul încă era cam prețipit, neplan, acoperit cu pădure, tufari, garduri etc. și cu surpături. Însă ei nu știură să uzeze de această avantajoasă poziție. Speriați delă marginea pădurii cu câteva pușcături de tun, tiraliorii dușmani se postară în mijlocul pădurii; cordoniștii noștri îndată ajunseră la marginea pădurii, detere mai departe înlăuntru de rebeli, pe câțiva din aceștia, acoperiți de arbori, îi culcară cu focuri la pământ și năvăliră asupra celorlalți cu mare larmă. Rebelii fugiră și în curând pădurea întreagă era în mâna alor noștri, tunurile înaintară repede și de pe piscul dealului pușcară asupra fugarilor. În disordine mare ajunseră rebelii la Dej. Atunci Urban ordona să-i ia la goană un pluton de cavalerie, asupra cărui apoi se aruncară toți rebelii, și îl împresurară. Căzu un căpitan, 1 sergent, 1 doctor și 1 »gregar«. Dar câteva pușcături de tun îndată le veniră în ajutor celor strâmtorați, și rebelii acum se gândeau numai la salvare. La aripa dreaptă asemenea fu luat dealul de către tiraliori. Nu mai putea fi vorbă de opunere, și rebelii nizuiau să treacă numai Someșul. Îndată ajunserăm și noi la podul Someșului. Șesul delă Someș până la Cățcău era cu totul acoperit de dușmani împrăștiați. Aci tunurile le cauzară foarte mari pierderi. Fugiră și nici unul nu se opri până la Șomcuta, 3 ore departe de Baia Mare. Proviziile și bagaja regimentului Tursky căzu în mâinile noastre.

În Șomcuta își calculară pierderile și aflară că le lipseau 4000 soldați. Cei mai mulți crăpaseră de oboseală în timpul fugii. Urban nu-i mai urmări. Noaptea o petrecurăm în Dej și numai în ziua proximą înaintarăm până la Cățcău. În 28 sosirăm în Șomcuta. Pe drum am aflat că rebelii se întăresc cu șanturi în Baia Mare, că toarnă cu sirguintă tunuri din clopotele pe cari le-au cărat în Chioar din bisericile românești și se gătesc la opunere serioasă. Chiar din acest motiv le-am mers pe urme. Cum aflară de urmărirea noastră, rebelii se împrăștiară în toate laturile părăsindu-i pe comandanți, cari încă fură necesitați s'o apuce la sănătoasa. În Șomcuta am rămas până la finea lunii Noemvrie.

În Decemvrie, dupăce de către Baia Mare nu mai aveam să fim îngrijorați și Urban cu cloparii săi intrase în localitate fărăde-a observa ceva primejdie, apucarăm iarăș drumul la Cluj spre a-ne uni cu trupa principală. Corpul plecă în marș în 2 până la Dej în 3 la Valasut și în 4 Dec. la Cluj. Acum ne credeam la ținta întreprinderilor. Întreg Ardealul era golit de rebeli, numai la Jibău se mai afla o ceată de tâlhari, cari se aruncau asupra satelor și cărau din ele vite, cereale și de toate ce aflau. Nu reprezentau însă nimic, ca să merite de a-le opune vr'o forță.

Urban în fruntea unei trupe frumoase și viteze, Puchner în fruntea a 14.000 soldați, lăncu cu milițienii săi mobili erau gaj neîndoielnic pentru păstrarea Ardealului și postați pe un punct strategic puteau rezista oricărei forțe. Populația cu intenții bune pentru cauza noastră, încă era de partea noastră. Cu sentimentul acestei priveriști strălucite Urban predete generalului de brigadă Wardener comanda trupelor concentrate în Cluj. Scurt după aceea sosi și dela comandantul general al Ardealului Br. Puchner raportul despre expediția noastră, în care acesta își exprima cea mai'naltă recunoștință și mulțumită față de regimentul nostru și comandantul lui. Situația noastră puternică în Ardeal era acum îndubitabilă, toți orașenii Clujului arboraseră deja steaguri împărătești și păreau să fie și în internul lor pentru cauza noastră. Totul trăia acum în Ardeal numai pentru cauza Mai. sale.

III. Se'ntunecă steaua

Încă de mai înainte se auzia despre concentrarea rebelilor la Meseș. Se zicea că la frânturile puterii rebele nimicite de Urban s'au alăturat și câteva despărțăminte ale armatei din Pesta. Spre a delătura și această piedecă actualul comand. de corp generalul de brigadă Wardener hotări să-i atace. Am fost însă în mare rătăcire privitor la forța acelor trupe. Credeam că aveam a face numai cu voluntiri, garde naționale și cu puțină miliție regulată, însă acolo stetea o armată de 30.000 soldați în vârf cu expertul general Bem, privit de obștea rebelă ca fiu al victoriei.

Cu intenția amintită își începu generalul Wardener operația sa spre Meseș. Atacul comun era să se facă în acelaș timp din trei laturi. Deci Urban cu grănicerii săi, 2 comp. de cordoniști, 4 jumătăți de comp. Carl Ferdinand, o aripă de cavalerie și 5 tunuri, au fost dispuși să înainteze prin Bogartelke, Almaș și Nyireș în valea Meseșului spre a neliniști de aci pe dușman; în timp ce Wardener cu trupa principală avea să-i atace în coastă prin Huedin, iar lancu de către Feheteu în spate. Oricât de norocos rezultat se putea spera din această dispoziție, totuși priveștița strălucită dete faliment în urma relei efectuări a dispoziției. Conform ordinului Urban puse din Cluj în 13 trupa sa în mișcare și ajunse în 17 în Nireș unde trupa se încvartiră și petrecu noaptea.

Lupta de la Meseș. Aci ne aflam într'un loc totdeauna fatal pentru poporul meu, la picioarele Meseșului, unde înainte cu 900 ani în urma neutralității sale nevinovate — asemenea Elvețienilor față cu Austria odinioară — poporul meu a căzut în nenorocirea fatală de-a trebui să suferă nouă secole chinuit și în mod nedemn mâna amară a Nemezei, și tot acelaș ținut era și acum, care înc'odată avea să dovedească, că eventualele fărădelegi comise de străbuni, de către nemeza pedepsitoare încă nu erau privite ca ispășite.

Luni în 18 porniră din Nireș trupele la drum și spre amiazi deteără peste avantposturile maghiare. Tiraliorii din frunte erau cordoniști. Urban le ordonă să înainteze cu atenție și neobservați, până ce vor zări avantposturile maghiare, apoi să se retragă,

fără de-a fi observați de acestea, căci atacul era statorit conform dispoziției pe ziua următoare la 9 dim. Înșă cordoniștii dornici de luptă abia zăriră avantgardele dușmane și se și aruncară pe ele. Dușmanii surprinși se retraseră repede, iar cassa lor împreună cu majorul de proviantura, apoi câteva buți de vin și rachiu căzură în mâinile noastre. Dușmanii se retraseră până la Ciucea unde se afla trupa lor principală. Aceasta speriată se postă la spatele satului. Lui Urban nu-i convenea acest atac prematur, deci dete ordin cordoniștilor să se oprească. Aceștia steteră pe loc și lăsară pe dușman să se depărteze, după care urmă o scurtă pauză. Dușmanii însă își explicară aceasta ca lașitate și apucară nou curaj; comandantul lor colonelul Ritzko întări linia tiraliorilor săi încât semăna cu un adevărat front. Aceștia înaintară repede și cu curaj, atacară pe puținii noștri tiraliori cu insistență, așa că aceștia fură aruncați înapoi și se retraseră până cam la 100 pași dinaintea punctului de unde începuse atacul. Într'acea se desfășură și o companie de grăniceri și tiraliori, ai noștri ajunseră la un punct favorabil și aci se opuseră oricărei încordări a dușmanului superior ca număr. Lupta continuă apoi, încât se făcu deja întunec și tot nu contenea. Urban văzu că-i zădarnică această luptă de noapte, și lăsă de mai multe ori să se dea signal de încetare. Tiraliorii ascultară, însă trăbuiră să înceapă din nou, căci îndată după încetarea focului dușmanii începură a înainta, și astfel lupta zădarnică nu se putu curma. Pentru noi era mai primejdios un tun dușman îndreptat chiar împotriva trupelor noastre auxiliare — 2 comp. grănicere, — cu toate acestea în cursul luptei dintre noi n'a fost nimeni omorât ori rănit.

În fine după ce signalul se dete a sută oară, focul încetă însă numai atât timp cât noi abia ne așezarăm la odihnă. După dispunerea avantposturilor, urcă trupa pe dealul situat în spatele nostru, unde milițienii în timpul ciocnirii aprinseră foc. Soldații oboșiți de marșul făcut înainte de masă și de lupta îndelungă se așezară la focuri, când deodată bubuitul tunurilor alarmă pe toți. Compăniile din toate părțile și milițienii se amestecară și ajunseră în cea mai mare disordine și confuzie. Niciun pluton, nici-o companie nu se putu aranja, toți erau amestecați, nu se afla un ofițer care să-și adune trupa. În câteva minute lagărul era părăsit iar

pădurile pline de soldați rătăcitori. Dar în dimineața zilei următoare toți steteau adunați pe șoseaua de unde pornise lupta.

În 19 Dec. înainte de răsăritul soarelui toate trupele fură dispuse în ordine de războiu și plecară în marș spre șoseaua care duce la Crasna. Ajunse aci tunurile deteră opt salve, ca semn pentru celalt corp de armată că noi începem lupta. Imediat tiraliorii deteră de dușman, și se încinse lupta. Intre avansări și retrageri ale tiraliorilor trecuseră deja mai multe ore și noi în fiecare ceas așteptam să vedem începerea atacului din partea celorlalte trupe, ceace însă durere nu se întâmplă. Bem observă îndată că are singur numai pe Urban în față, își desfășură deci toată puterea armată contra noastră. Cu întreg frontul între pușcături înaintară contra tiraliorilor noștri și-i respinseră. Era puțină nădejde de-a continua opunerea. Urban își dispuse trupele în două grupuri dominând costiș din stânga șoseaua, iar la aripa stângă îndreptă spre șosea toate 5 tunurile. Bem hotărî o înaintare generală a trupeii sale întregi contra noastră, și postă câteva tunuri în mijlocul pădurii, de unde ne putea cauza mari pagube, iar cavaleria și infanteria înainta pe șosea. Tiraliorii lor ajunseseră deja la marginea luminișului pe care stetea trupa noastră. Poziția noastră era periculoasă, se apropia o armată cu mult superioară ca număr. Câteva pușcături de tun ale comandantului de artilerie Hibl, dirijate spre centrul masei mari care se apropia, zdrobi o bună porțiune din acea și-l înspăimântă într'atâta pe dușman, încât se retrase cevaș. Apoi câteva pușcături de tun îndreptate asupra tunurilor dușmane, cauzându-le stricăciuni, făcură ca ei să-și retragă tunurile de la acel punct primejdios. De aceasta se speriară și dușmanii cari steteau față'n față cu tiraliorii noștrii și noi mai puteam acum răsufla puțin. Tunurile plecară și trupa noastră încă se retrase sub scutul ariergardei. Era deja amiază și trupa principală a lui Wardener nu începuse încă lupta, pe când doar conform dispoziției atacul era să înceapă de toate părțile la 9 ore dim. Faptul acesta nu se poate scuza prin nimic. Dușmanii nu ne urmăriră, și erau veseli că nu le stăm pe gât. În urma noastră rupseră îndată toate podurile, baricadară toate drumurile foarte tare, urmărindu-ne numai mișcările.

Când deja ieșam din vale și treceam dealul peste Nireș se

auziră puşcăturile de tun dela trupa principală a generalului Wardener. El atacă numai la 1 oră d. m. (în loc de 9 ore a. m.), timp de 3 ore se auziră tunurile, după care la 4 ore urmă tăcere. Eram nesiguri că ce sfârşit a luat lupta începută de trupa principală; la 4 1/2 ore părăsirăm linia pe care stătusem în şiruri şi furăm încvartiraţi în Nireş. Numai în ziua următoare ne sosi ştirea îngrozitoare că gener. Wardener după o luptă numai de 3 ore s'a retras. Dar aceasta nu ne determină nicidecum să ne retragem şi noi; ocuparăm linia transversală între ambele linii de operaţie duşmane dela Meseş şi Jibău către obiectul lor strategic Cluj, şi 2 comp. grăniceri, 1 plut. cavalerie fură dispuse în Almaş; ştabul alor 3 comp. grăniceri, cordonişti, bat. Carl Ferdinand, şi ceilalţi cavalerişti şi artilerişti în Sombor, 1 comp. grăniceri în Szt. Mihály şi 2 comp. grăniceri în Berend. Aceşti din urmă făceau strict serviciul de avantposturi. Aci rămase trupa până în 24 Dec.

Pierderea tuturor trofeelor câştigate. În 29 Dec. în zori de zi trupa porni în marş cu intenţia să ajungă în Cluj. Eram deja ajunşi în spaatele dealului care desparte Radnotfaja de Cluj, dar cloparii lui Urban erau deja în Cluj; ei aflară aci armata maghiară şi întoarseră spre a ne aduce veste despre aceasta. Câţiva dragoni pătruseră aşa departe, fără de-a şti ceva de prezenţa duşmanului, încât când observară aceasta, fu deja prea târziu de-a întoarce, deci îşi continuară calea în galop, fără frică, şi scăpară la armata generalului Wardener. Această ştire grozavă şi observarea sigură că eram încunjuraţi de duşmanul mult preponderant, apoi pe lângă acestea şi faptul că din pricina multelor noastre care, Someşul ne închidea ca într'un laţ, ne dovedi momentul critic; şi numai un comandant capabil şi o trupă probată putea să nimicească acest laţ pus de duşman. Ambe aceste condiţiuni însă le împlineam. Trupa noastră făcuse în acea zi deja două lungi marşuri, cutoate aceste la ordinul »Stai!« nici n'apucă să se alinieze când la comanda »Întoarce la dreapta« îşi continuă marşul în altă direcţie. Măestrul Urban luă deja conform împrejurărilor cea mai bună hotărîre şi trupa păşia pentru împlinirea acesteia cu o putere ca şi când ar fi odihnit mai multe zile. Indată înnoptă şi nu ştiam încotro mergem, iar drumul făcut era cu mult mai lung decât cele două staţiuni dela

Sombor până la Cluj; totuș neîntrerupt șerpuiam până dimineața când ne aflam între Valasut și Apahida.

În 26, o oră înainte de răsăritul soarelui stăturăm pe loc adânc în vale: șosaua fu bine vizitată, tunurile și carele rămaseră acolo, și trupa încunjurată de un roi de tiraliori porni mai încolo cu atenție și în cea mai bună ordine, în colone de jumătăți de companii, încheiate la distanță medie. Chiar în zori de zi trecurăm șoseaua, rămaserăm stând în coloane încheiate, pe când tiraliorii examinează precis terenul. Numai câțiva husari Kossutiști fură observați după unele case, dintre cari unul fu împușcat iar ceilalți scăpară la Valasut spre a-ne trăda, însă prea târziu! Intra- ceea și tunurile remase cam departe, fură aduse în galop pe câmp. Trupa trecu în plutoane, cu tunurile la aripa stângă, și plecă în marș repede spre podul Jucului. Înaintea podului avangarda trupei se desfășură la dreapta și stânga drumului, în timp ce tunurile și celelalte trupe trecură podul. Valorile cele mai prețioase, de a căror pierdere eram mai îngrijați, tunurile erau trecute peste pod, deci afară din laț, trupa încă trecu podul și numai un ofițer cu dulgherii rămase să aștepte carele cu bagaje și apoi să distrugă podul. În Cluj era deja cunoscută trecerea noastră și imediat porni cavaleria în marș forțat spre a-ne urmări. Încă nu trecuseră toate carele cu bagaje peste apă, și cavaleria dușmană sosi și prinse cele trei care rămase îndărăt. Ofițerul nostru aprinse atunci podul și dușmanii steteau la celalt țărm a râului cu gura căscată, ca și Polifem cel cu un ochiu la țermul mării care lua în primire corăbiile lui Ulise, și cu toatecă Polifem era fiul lui Neptun, le scuti de urgia uriașului. Stânca aruncată de dușmani își află pradă și lovi numai în cele trei nenorocite care cu bagaje.

Cu inimă înălțată, uitând toate lipsurile și oboselile nemai-pomenitului marș — 4. stațiuni în 24 ore fără nici o întrerupere — trupa jubilă, și ajunsă pe pământul mult dorit dincolo de Someș. Insuși Urban mulțami Atotputernicului cu gestul nostru simplu național, făcându-și cruce.

Trupa era ieșită acum din laț și-și continuă cu putere înnoită marșul. Dela podul rupt era încă o bună distanță până la Sic, și aceasta trebuia s'o învingem înainte de a-ne putea odihni. La 1 oră d. a. ajunserăm în Sic. Trupa se încvartiră pentru trei ore și se

reconfortă la mâncare caldă; caii încă primiră nutreț. La orele patru se deteră signale cu tobe și trupa imediat își continuă marșul chiar și noaptea până la Sântioana, unde soldații — cu toată porunca era să meargă până în Tonciu — totuși intrară în case și se culcară aci. O oră după plecarea noastră din Sic, satul fu deja ocupat de dușmani cari sperau să ne afle acolo. Acum văzură ei ce sunt în stare să facă »Urbanoșii« — cum ne ziceau — și abandonară cu totul nădejdea de-a-ne putea forța să depunem armele; deci nu ne mai urmăriră.

În 27, în zori de zi, trupa își continuă marșul și ajunse pe'n-sărate la Lechința și rămase aci până în ziua următoare la 10 ore a. m. când plecă la Heidendorf unde stătu până la finea luni.

Iarăș steteam la punctul de unde începuserăm operațiile, trofeele dobândite cu atâte opintiri, lipsuri și cu sângele multor viteji le vedeam deodată nimicite. Această trebuia să trezească în noi sentimente amare, însă conștiința ne asigură, că ne-am împlinit datoria. Trupa lui Urban constătătoare din grăniceri, cordoniști, batalionul Carl Ferdinand, un escadron de șvalegeri, jumătatea de baterie tunuri de 6 funți alui Hibel și 2 tunuri ale reg.-tului grănicer, făr'de cel mai mic ajutor al celorlalte trupe a cucerit Nordul Ardealului. Și cum neînsemnata coloană laterală alui Urban a putut să stea față 24 ore cu întregă forța inamică, astfel trupa principală a lui Wardener ar fi putut face și mai mult. Însă dimpotrivă ea o tuli la fugă după o luptă de numai 3 ore și făcu prin aceasta să ni-se întindă cursa primejdioasă care era să ne șteargă numele.

Peste tot operațiile acestei campanii au fost astfel inițiate de generali imperiali, încât Bem putea să ne bată pe rând, cum voi arăta în cele următoare.

Ianuarie 1849. Evacuarea Ardealului. Bem nu era încă mulțămît cu avantajele strălucite dobândite. Cât timp sta încă mobilă trupa lui Urban, nu putea să aibă mâna liberă în Ardeal. Acesta era cei drept cel mai mic dar cel mai periculos dușman deci trebuia se fie alungat, iar satele noastre grănicerești trebuia să fie îngenunchiate, înainte de ce s'ar fi putut Bem îndrepta contra oștei număroase a celorlalți generali. Și pentru acest scop generalii împărătești își și deteră destul răgaz.

În 1 Ianuarie Maghiarii cari ne urmăreau năvăliră asupra Lechinței unde steteau avangardele noastre. Aceste evacuară satul și se retraseră la Serețel. Cu acest prilej fură alarmate și trupele din Heidendorf și Bistrița. Cele din Heidendorf înaintară până lângă Serețel și după ce fu iscodită prezența dușmanilor în Lechința, ele iarăș întoarseră la Heidendorf, unde steteră cu armele gata peste noapte.

În 2 des de dimineța dușmanii porniră înainte din Lechința. Trupele noastre aflătoare în Heidendorf precum și avangarda din Serețel se retraseră până înaintea Bistriții, unde celelalte trupe steteau deja în ordine de bataie. Intreaga noastră forță postată în linie de bătaie consta din: 4 companii grăniceri, 4 comp. cordoniști, 6 comp. slabe Carl Ferdinand, un escadron cavalerie și 5 tunuri. Această mică forță stetea aci massată spre a întâmpina pe acest teren deschis forța dușmană care număra mai mult ca 15.000 soldați și avea numărăoasă cavalerie și artilerie. Ar fi fost o îndrăzneală nebună ca un grupșor atât de mic să se opună unei astfel de forțe covârșitoare; numai teama de o nimicire totală ne-ar fi putut determina la aceasta. N'am așteptat apropierea prea mare a dușmanului, ci ne-am retras la Bârgău unde am petrecut noaptea în cvartire.

În ③ trecu trupa noastră granița, lăsând numai 2 companii grăniceri cu cele 2 tunuri în Tihuța. Celelalte trupe merseră până la Poiana Stampii, iar în 4 la Dorna.

Năvala dela Tihuța. Companiile 3 și 4 grăniceri rămaseră în Tihuța petrecură acolo noaptea din 3 spre 4 Ian. Ele se aflau în starea cea mai mizeră. Aprovizionați fuseseră soldații încă în Sombor numai cu câte o porțiune de pâne. În mondire slabe, în frigul aprig, chinuiți de strapațe, foame și tot felul de fatigii, au fost încvartirați în patru șuri. Era în ele atât de frig încât soldații se vezură necesități să rupă dușumeana din mijlocul camerei spre ași face foc. Disciplina niciodată n'a fost strictă în regiment și acum era cu totul redusă. Numai acela asculta, care simția că trebuie s'o facă și nimeni, afară de colonel, nu insista cu severitate să fie observată ascultarea. Oricât de periculoasă este pentru o trupă neobservarea disciplinei, ceea ce îi și cauzează peirea sigură; de astădată totuși numai neînfrânarea soldaților a mântuit trupa

de măcelărirea totală sau de căderea în prinsoare. Aproape jumătate dintre soldați adică se depărtară dela posturile lor, parte spre ași căuta mai bun loc de odihnă în colibile din pădurile apropiate, parte de a-și potoli foamea insuportabilă. Spre acest scop meraseră și 4 soldați din compania 3 în Vârful Măgurii. Tocmai voiau să coboare, când unul dintre ei zări la o cârligătură de drum depărtată doi călăreți albi. Acestor le urmă imediat o masă de călăreți albi. »Stați« le strigă el celorlalți, »Vin dușmanii, priviți cum ies de după cotitură«. »Prostule«, zise altul cu sânge rece »doar sunt șvalegerii noștri!« »Unde avem noi atâți călăreți? In întreagă expediția n'am avut atât de mulți« zise al 3-lea. Acuma vedeau bine o mulțime considerabilă de cavaleriști maghiari, și atunci cei 4 soldați ai noștri se rămășiră, care va ajunge primul în Tihuța spre a raporta vestea. Intr'aceea dușmanii se apropiau cu pași uriași de micul grup. La Fântâna Ianului fusese dispus un pluton ca avantpost, însă stupida pază (gardă) nici nu observă repede apropierea dușmanului. Din întâmplare ofițerul postului privi prin fereastra șurii, observă pericolul în care se afla garda și cu strigătul: »Ieșiți ficiori că suntem pierduți« sări pe ușă afară. Șura a fost la moment golită, dar și cavaleriștii dușmani sosiseră aci. Deja își scoteau săbiile, când soldații noștri cu iuțala fulgerului trecură peste drum și se aruncară în înfundătura pădurii ce se întindea din jos de drum. N'au avut nici timp să puște, căci zăbovind numai câteva secunde, ar fi fost înconjurați de o mare ceată de cavalerie dușmană; chiar și așa câțiva de ai noștri au trebuit să respingă cu baionetele loviturile de sabie ale acelora.

Postul din Tihuța era atât de depărtat, încât nici nu putea auzi pușcătura. Posturi intermediare nu erau. Și nu era la'ndemână nici un călăreț spre a uza de el într'un asemenea caz. Astfel în Tihuța nu știau absolut nimic despre acest incident și nici despre apropierea dușmanului, care înainta repede spre Tihuța, cavalerie și artilerie în trap.

Intr'aceea cei 4 soldați din Vârful Măgurii sosiră gâfâind în Tihuța și alarmară trupa. Dar și dușmanul era aci, și dela cotitură încoace se desfășură întreaga masă de cavalerie și năvăli în fugă mare. In frunte veniau pe jos cam 30 Săcui cu un steag tricolor, cari înaintau cu aceiași repezeală. Grănicerii, așa cum

ieșiră din șuri, în învălmășală formară front către dușman și, fără comandă, dederă o salva asupra năvălitorilor. Doi călăreți căzură, întreagă masa întoarse spatele, dar acum fură postate la cotitură tunuri cari începură să puște asupra micului nostru grupuleț. Acesta stete acum buimăcit, și în repezeală nimănu-i trăsni prin minte să formeze linie de tiraliori. In sfârșit fiind înhămați caii la cele două tunuri, cu toții plecară în retragere cu cea mai mare iuțeală.

Comunicări

Aurel A. Mureșianu: In chestia familiei Mureșienilor

Vrednicul urmaș al marilor săi înaintași Iacob și Aurel, dl Aurel A. Mureșianu, publicist și proprietar în Brașov, adresase în 1934 directorului revistei noastre o scrisoare din care reproducem aci următoarele interesante șiruri:

Am primit frumoasa reproducție a crucei de la mormântul străbunicului meu, pe care o văzusem și eu în 1911. M'am bucurat că a trecut teafără prin toate vicisitudinile ultimilor trei decenii; m'a impresionat totodată și interesul pe care l-a arătat dl. Iuliu Moisil în ultimul timp familiei mele care nu și-a făcut în cele din urmă decât datoria față de neamul ce i-a dat viață. Ar fi fost și ar fi însă necesar ca cineva să cerceteze toate arhivele istorice ale ținutului și arhivele dela Maramureș-Sighet pentru a se putea constata *adevărată origine și arborele genealogic mai vechiu al familiei, care se așezase în Rebrîșoara venind dela Nord*, probabil pe la începutul veacului al 18-lea sau după marea invazie a Tătarilor în 1717.

Intre cărțile rămase dela străbunicul meu, parohul Ion, se găsește și un *Ceaslov* vechiu de pe la 1700, cu însemnări ale membrilor familiei. Cea mai veche însemnare este: »*Robia Ardealului de Tătari în urmă 1717*«; apoi cu altă scrisoare (cu litere latine): »*Rodnaer District ist mittalisirt (sic) 1763*« și cu litere germane: »*Hungersnoth (fie) war Anno 1816 et 1817*«.

Aceasta din urmă pare a fi scrisă de străbunicul Ion, care și-a însemnat în ceaslov și data nașterii sale la ziua de *24 Mai*: »*Eu 1771 am născut*«. El era deci născut la 24 Mai st. v. 1771, | 2

Mai sunt însemnate în acest ceaslov și zilele nașterii copiilor săi. *Ziua nașterii bunicului Iacob este însă arătată la 27 Noemvrie 1812 și nu la 28 Noemvrie, precum găsim tipărit în Enciclopedia Română.*

Dela străbunicul s'au mai păstrat între cărțile rămase dela bunicul Iacob — și ținute în parte în niște lăzi în pod — și trei cărți teologice și bisericești, latinești și nemțești (una de predici), precum și »Nachrichten über Siebenbürgische Gelehrten« a lui Zeifert, toate cu »Ex libris Ioannis Marosan«.

Nu se găsește însă afară de notele de mai sus nici un nume sau vr'o iscălitură mai veche. Când am fost la Rebrîșoara mi-s'a spus că cărțile vechi au fost predate Academiei Române. Nu se știe cari sunt acele cărți? Nu s'au copiat însemnările de pe ele? Cu geneologia înaintașilor bunicei Sevastia și a mamei mele am putut ajunge până la 1700 și și mai departe. Tocmai familia tatei să fie lipsită de aceasta, care avea de sigur o origine foarte veche și nobilă? În familia mea a fost foarte puternică tradiția și conștiința că ea în vremurile vechi, cu câteva secole mai'nainte, pe timpul când Ungurii încă nu izbutiseră să distrugă autonomia voevodatelor și chineziatei românești, a avut împreună cu poporul românesc *un rol istoric de frunte*, și că situația ei din veacurile din urmă a fost o *decădere mare*, culturală economică și socială, față de trecut. Bunicul Iacob era de părere că una din cauzele principale ale căderii ei și a pierderii situației ei, și a Românilor în genere, au fost neunirea și neînțelegerile dintre dânsii: cu un cuvânt *destrăbălarea* ei. Iată ce scrie el, de pildă, la 20 Noemvrie 1868 fiului său Aurel la Viena: »Uniți-vă și studiați totdeauna după modalitatea care unește cugetele și voințele, că acolo este și puterea și reeșirea de căutat! *Destrăbălarea națiunii noastre a fost căderea ei!*«

În scrisoarea din Martie 1867 Iacob îndeamnă pe fiul său Aurel ca împreună cu vărul Ion Marte Lazar să facă în Viena cercetări istorice asupra celor mai vechi epoce ale Transilvaniei. El îi roagă să caute între altele că »*Nemeșii români* ce lupte au purtat, când s'a oprit a se da nemeșug român și s'a hotărît, că numai »magyar nemesember« poate să fie? Când, adecă s'a croit constituțiunea »aristocratică« în Ardeal? Aste ne trebuie pentru

ca să ne sprijinim continuitatea și *întreruperea continuității noastre de drept de proprietari ai țării, cu toatecă am primit pe Maghiari în societate*«.

Intr'un articol din »Gazeta« din 1861 (pag. 186) bunicul Iacob face următoarea importantă mărturisire, bazată pe tradiție: »*Noi stat național și constituție maghiară ori sasă nici n'am recunoscut din moși strămoși, nici nu vom recunoaște niciodată*«.

Bunicul Iacob auzise dela tatăl său că strămoșii au venit din Maramureș și că acolo s'ar fi chemat »Valea«, îi lipsea însă dovada documentară istorică (hârtiile familiei ar fi pierit într'un foc). El scrie de două ori lui Aurel la Viena ca să cerceteze originea familiei »în arhivele Curtții« și în alte arhive. În curând după sosirea lui Aurel la Viena, la 12 Decembrie 1865 el îi scrie între altele: »Caută documente interesante pentru națiune din veac în veac și în feuilleton, când vom scăpa de dietă, le putem publica. *Cearcă cartea cu nobilitățile și vezi pe Mureșieni*«.

Tatăl meu, fiind ocupat foarte mult cu studiul și cu *politica* n'a avut timpul să facă cercetări și în arhivele vieneze.

Intr'altă scrisoare adresată fiilor săi la Viena, Iacob Mureșianu îi îmbărbăta într'u năzuința de a urma calea nemuririi sufletești »*prin exercitarea virtuților străbune*«. Iar, adresându-se lui Aurel, îi scria: »Tu știi, că eu ca tată și binevoitor fiilor mei, nu mă pot mulțumi decât numai cu deplina sinceritate și cu necondiționata ascultare a fiilor mei. *Astă potestate părintească o am erezit dela străbunii mei prin istorie, dar și dela tatăl meu, și v'o transpun și vouă, când veți îmbrăca asemenea obligăminte față de jurul vostru*«.

Tatăl meu, Aurel, mi-a comunicat că a fost un *obiceiu strămoșesc al familiei* ca întâiul născut să se numească sau boteze cu numele *Ion*, obiceiu urmat și de bunicul care a botezat pe întâiul său fiu cu numele *Ion (Iancu)*. Acest obiceiu se poate constata și la cele dintâi familii fruntașe românești ale Maramureșului din veacul al XIV-lea. (Vezi »Diplomele« lui Mihalyi de Apșa etc.)

După moșul Iacob, Românii nu stăteau înapoi nici în privința nobleței adevărate în fața altor neamuri. Deși *căzuți* în trecut ei aveau dreptul și datoria să lupte pentru *reînălțarea lor*. El scrie în 25 Dec. 1869: »Tatăl onoarei și al virtuților să vă orneze cu

aceste odoare până la adânci bătrânețe rămânând ca o marcă familiară din generațiune în generațiune. Totodată ca membrii devotați binelui și prosperării națiunii noastre, celei ignorate și horopsite de antagonii ei politici și dușmanii ei seculari, să conlucrați pe baza concordiei și a unirii puterilor, *până la deplina ei reînnălțare*, necruțând nici un sacrificiu, ce s'ar pretinde dela un nume de Mureșianu«.

Precum vezi chestiunea își are importanța ei nu numai din punct de vedere familiar, ci și *național*. Este o datorie românească de a cerceta cât mai mult și mai bine *istoria* și de a reconstrui trecutul, pe cât de năcăjit și plin de suferințe, pe atât de măreț al neamului nostru. Virtuțile și calitățile unei rase, unei familii nu pier nici cu *degradarea socială* a ei, fie chiar pe timp de mai multe secole. Imi vin în minte cuvintele lui Papiu Ilarianu care, vorbind despre mândra familie a Movileștilor și a lui *Irimia* Movilă despre care un italian contimporan scria că »era din casă regească, bărbat de valoare și de virtute, descinde din casa Imperatorilor de Constantinopole«, exclamă: »*O fatalitate! Astăzi de abea la coarnele aratului veți găsi cele mai vechi, cele mai renumite și mai frumoase familii ale Românilor!*« (Vezi Tesauru de Monumente istorice, vol. II p. 141).

Ar trebui să umplu multe coale de hârtie dacă aș voi să înșir toate mărturiile și dovezile istorice despre *decăderea* celor mai mari și ilustre familii ale Moldovei și dispariția lor în decursul veacurilor, între răzeși și țărani.

La noi decăderea și asimilarea a fost și mai mare. *Este însă greșit, absurd și chiar egal cu o crimă națională de a crede, susține și declara că neamul nostru ar fi pierdut în decursul timpurilor toate elementele sale nobile, cu care ar fi îmbogățit aproape exclusiv pe Maghiari!* Aici nu poate fi vorba decât despre ramurile unui *trunchiu*, care n'a pierit, ci a rămas și va rămâne pentru vecinicie *același*. Sunt apoi destule dovezi că în cele mai multe cazuri nu neamuri întregi, ci familii și indivizi singuratici au fost aceia cari s'au încuscriț și asimilat cu stăpânitorii maghiari. 1

Dar aceasta e o chestiune care ar merita a fi tratată în volum. Toate acestea au avut însă și au mare avantaj, căci la puține popoare diferitele pături și clase sociale au fost, în decursul timpurilor, mai bine încheigate ca la noi Români.

Tocmai acum primesc dela prietenul Emil Precup din Gherla o scrisoare în care-mi comunică că dl Victor Moldovan vrea să ridice familiei noastre un monument la Rebrîșoara și-mi cere fotografiile bunicului și alui Ioachim, pentru »basoreliefuri«. I-le voi trimite.

* * *

Protopop Ioan Pop: **Din amintirile mele**

Bătrânii trăiesc prin amintiri! În timp de peste o jumătate de veac de când am intrat și eu în viața publică românească ca preot, pe vremea când trăiam sub dominațiune străină multe am văzut, multe am suferit din partea vrășmașilor noștri seculari și par'că din ce în ce mai mult — noi cari urmasem școalele românești din Năsăud, care ne-au picurat zi de zi dragoste pentru neamul nostru și nădejde în zile mai bune și chiar unirea noastră națională a tuturor Românilor — începeam a deveni sceptici, căci vedeam, în urma manoperilor dușmănoase, ce mereu se înteeiau de dușmanii noștri în contra noastră, că idealul nostru național se depărta din ce în ce mai mult de realizare.

Mi-am făcut studiile liceale la Năsăud, unde urmau toți fii de grăniceri năsăudeni.

Prin anii 1879—1883 eram în gazdă »la fătoaia«, la mama lui *Ioan Macavei*, care mai târziu, ca preot, a suferit temnița ungu-rească la Seghedin, pentru niște articole fulminante ce a scris în *Tribuna* din Sibiu, la care era colaborator. Tot în aceeași gazdă era și tânărul de pie memorie *Ioan Găvrilaș* din Zagra, care după terminarea clasei a șasa liceală a urmat filosofia și teologia la Roma deodată cu Augustin Bunea și fostul Episcop Radu, și în urmă dreptul la universitatea din Cluj, dar care spre paguba nației românești plecă foarte tânăr în împărăția dreptilor.

Eu eram pe atunci încă în clasele mai inferioare, dar eram și eu mereu de față la discuțiile înfocate naționale ale acelor tineri și ale altora cum a fost *Corneliu Pop Pecurar*, care, după ce absolvă teologia, fu redactor la »Tribuna« și încarcerat pentru articole în închisoarea pentru condamnații politici și de presă, în așa numita șfardă, pe care atunci anume o înființară Ungurii în Năsăud,

pentru a ne sfida, a ne intimida, a ne batjocori pe noi grănicerii năsăudeni, cari le eram nesuferiți pentru naționalismul lor cel dârz.

Amintesc apoi pe deosebiții naționaliști înflăcărați, ce urmau atunci liceul, cum a fost *Iuliu Moisil*, *Solomon Halîța*, *George Curteanu*, *Dănilă Sânjoan*, *Dumitru Ciuta*, apoi *Ion Dologa* și *Ioan Orban*, mari musicanți, *Simion Pop* din Nepos, care declama foarte frumos, *Ion Boteanu*, *Iosif Catul* — în urmă profesor la Bârlad — care locuia lângă fătoaia și al cărui unchiu fusese ultimul stegar din Regimentul grăniceresc năsăudean. Nu uit nici pe *Dionisie Login*, *Alexandru Halîța* și *Ion Mihalca* din Rebrîșoara, mai târziu profesor și director la Râmnicul Sărat. Conșcolari ai mei au fost *Romul Ionașcu*, în urmă profesor la Iași, *Vasile Duma*, fostul episcop dela Curtea de Argeș, *Leon Scridon* fost prefect de Bistrița, *Liviu Marțian*, inginer silvic, *Nistor Șimon*, secretar al fondurilor grănicerești, *Pavel Sfînțiu*, f. profesor în Vechiul Regat ș. a.

*

În toial persecuțiilor ungurești iată că într'o frumoasă zi de toamnă, un eveniment, nevisat vr'odată de mine, îmi întări nădejdea într'un viitor mai frumos. — Imi aduc foarte bine aminte, că în ziua de 22 Septemvrie, anul Domnului 1908, se oprește un automobil înaintea casei mele din comuna Mărișel, care pe atunci se unmia Nușfalău. Din automobil se coboară vechiul meu prietin *Gherasim Domide*, marele memorandist și pe atunci protopop în Bistrița, însoțit de fiul său *Leonida*, astăzi medic județean în Dej, iar în automobil un domn și o doamnă, mie necunoscuți.

Prietinul Domide mă anunță repede și cu glas puternic »Domnul ministru Ionel Brătianu cu doamna vor să-ți facă o vizită!« Firește că eu am luat drept o glumă vorbele lui Gherasim, căci adică cum să vină la Mărișel, la »Popa Ionică«, un bărbat așa de mare, pe care noi Ardelenii îl țineam un fel de semizeu, după cum îl țineam și pe tatăl său *Ion Brătianu*, pe *Mihail Cogălniceanu*, pe *Alexandri*, pe frații *Golești*, pe *Negri* și pe toți luceferii nației românești de pe atunci, încă de când noi urmam studiile în liceul grăniceresc din Năsăud și făceam mare românism.

Și atunci mă gândii eu,
Se poate ca un semizeu
Să vie la Nușfaleu,
Într'o parohie așa mică
La Popa Ionică?

Am ieșit deci întru întâmpinarea oaspeților, firește cu neîncredere în vorbele lui Gherasim, îndreptându-mi ochii întrebători mereu când spre oaspeți, când spre Gherasim.

Când a intrat automobilul în curtea mea și m'am apropiat de el, Gherasim iarăși: »Dl Ministru Ionel Brătianu și cu Doamna au venit să-ți facă o vizită, să-ți vadă frumoasa ta gospodărie«. La cari vorbe eu am răspuns atunci: »O fi dacă nu mi s'ar năzări», căci nu-mi puteam de loc închipui, că un Ministru al Țării Românești să vină pe la mine, chiar în timpurile cele mai vitrege în care ne aflăm noi în Ardeal. Atunci dl Ministru s'a recomandat el însuși și pe Doamna și apoi i-am condus în casă și aici l-am întâmpinat cu cuvintele: »Doară va aduce Dumnezeu timpul, când se va deschide câmpul și între ai noștri frați, să nu mai stea Carpați!« Iar Domnul Brătianu mi-a replicat: »Idealist Părinte!«

Totuși nu-mi venea de loc a crede că e Domnul Brătianu și atunci l-am mai întrebat încă odată, dacă aieva este Ministrul Brătianu? Dsa din nou afirmă: »Da! Da! Adevărat!« La acest răspuns eu încă i-am dorit din nou: »Să dea Dumnezeu să trăiți și să ajungeți Ministru și la Budapesta, la noi în Ungaria«, și iacă așa s'a și întâmplat, peste zece ani dela vederea noastră aici în Mărișel. Aceste vorbe nu le-a uitat nici Domnul, nici Doamna Brătianu, căci din nou mi le-au amintit, când în anul 1919, fiind eu senator în primul parlament al României Mari, le-am făcut acuma eu vizită în București.

Ne-a cercetat dl Brătianu chiar în timpurile cele mai vije-lioase ale noastre, ale Ardelenilor și în special ale noastre, ale grănicerilor năsăudeni ca să cunoască situația țăranilor noștri.

După ce le-am arătat gospodăria mea și alte gospodării, și biserica din satul nostru, rămânând prea mulțumiți, la plecare i-am oferit Dlui Brătianu două mere frumoase din grădina mea, zicându-i că de acum înainte soiul acesta de mere va purta numele de »*Ionel Brătianu*«; iar Doamnei Brătianu i-am oferit două pere frumoase zicând: »Acele pere se vor chema de acuma perele »*Elisa Brătianu*« și Doamna a mulțumit exprimând din nou cuvintele: »Idealist Părinte!«

Din fructele astfel numite le-am trimis apoi două lăzi de mere și în schimb Domniile lor mi-au trimis mai multe sticle cu vin

dela moșia lor »Florica«, din cari și azi mai păstrez ca suveniră câteva sticle.

Prietenia noastră a durat și mai departe și dl Brătianu mi-a trimis apoi și mere din grădina sa dela Florica.

Eu le păstrez amintirile cele mai plăcute și mereu mă gândesc la nobleța sentimentelor ce ne-au arătat și cât ne-au iubit de mult s'a dovedit prin marele bine ce ne-a făcut nouă grănicerilor, când era vorba de exproprierea pădurilor grănicerești, ale averilor noastre câștigate cu mult sânge și lupte aprige de părinții și moșii noștri, căci grație lui tot ale noastre au rămas. In veci fie pomenirea marelui patriot și român Ionel Brătianu!

De încheiere las să urmeze aci scrisoarea ce mi-a adresat nobila Doamnă Brătianu, în 1930:

Părinte, Mulțumesc din suflet Sfinției Tale pentru amintirea pe care Sfinția Ta o păstrează de călătoria mea și a neuitatului meu soț, acum mai bine de 22 de ani, de-alungul Ardealului, în care intram amândoi cu emoție dar și cu credința că aveam să prindem vremea sfintei noastre Uniri, și mulțumesc pentru evocarea pe care Sfinția Ta o face, după mai bine de 22 de ani, a neuitatelor zile de atunci.

Rog pe Sfinția Ta să primească câteva sticle de vin din dealul dela Florica, pe cari le-am trimis chiar azi pe adresa Sfinției Tale (Nușifaleu — Marișielu — Bistrița). Cred că aceasta e adresa cea exactă. București III, Str. Lascar Catargiu 5, — 7 Februarie 1930.

Cu sentimente respectuoase, *Elisa Brătianu.*

* * *

Ștefan Buzila: O cerere în căsătorie dela 1847

Parohul din Leșu Anton Malai tatăl profesorului dela liceul grăniceresc din Năsăud Dr. Ioan Malai și fiul parohului Dănilă Malai tot din Leșu, a avut mai multe fete, cari conform împrejurărilor de atunci s'au căsătorit cu țărani. Pe una dintre aceste o ceruse sergentul Găvrilă Pop din Feldru, prin o epistolă scrisă cu litere cirile, ca să se mărite cu un frate al său cu numele Ezechil. Părintele Anton Malai administrase multă vreme parohia

Poiana Ilvei, și așa întâmplător a rămas această scrisoare în original într'o matriculă din acea comună, de unde eu am transcris-o fidel. Răspunsul dat de părintele Malai la cererea sergentului Gavrilă Pop se află scris de părintele pe dosul acelei epistoale tot cu cirile.

Sergentul Gavrilă Pop din Feldru este acelaș, care în 1848 a dus împreună cu Vasile Nașcu, tot Feldrihan și el, și cu Florian Porcius savantul botanist de mai târziu, și a înmănat Împăratului în Olmütz hotărîrea adunării grănicerești luată în 14 Septemvrie 1848, ca protest contra unirii Ardealului cu Ungaria. Acest Gavrilă Pop, după lupta Ungurilor cu armata rusească întâmplată 22 Iuliu 1849 la Valea Tăutului din sus de comuna Feldru, a fost călăuza Rușilor și a luat parte cu ei împreună la stingerea comunei Feldru aprinsă de insurgenții maghiari. Gavrilă Pop era bun prieten cu Vasile Nașcu, cu care împreună s'au refugiat în Bucovina și împreună s'au reîntors acasă la Feldru.

Părintele Anton Malai a ținut în căsătorie o fată a cantorului din Măgura Ilvei; la cununie au venit și el și oaspeții din Leșu la Măgura Ilvei călări pe cai peste dealul Husadiș, și tot pe aici s'au reîntors la Leșu, după nuntă. Pe drum i-a întâmpinat o ploaie torențială încât au sosit cu toții uzi până la piele și plini de noroi. Aceasta întâmplare este vie până azi în tradiția poporului din Măgura Ilvei.

Cuprinsul acelei cereri în căsătorie e următorul:

»Preacinstite Domnule Părinte și bun pretine, Intru nădejdea că dupăcum au trăit în Domnul răpaușați părinții noștri tot în cel mai mare preținșug laolaltă, noi încă având rămășițele cele bune ai lor în inimi, decând ne-am trezit între domniavoastră, am avut norocire tot de cel mai mare preținșug a simți și a cunoaște; gâdesc: că doară, nici acuma nu ne vei depărta cu rugarea, care au făcut-o frate meu Ezechil, (fiind eu de stările împrejur împedecat) în numele meu la Domniavoastră pentru cocoana. Intru nădejdea lui Dumnezău gâdesc, că n'ar fi rău având soru-mea, precum Domniata îi fi știind, numai doi ficiori și Sevastian, care slujește acuma în Runc, vrea socru-său pe vreme să-l tragă la Telci și pe Climent pe rând să-l ajute să rămâie în locul tătâne-său pe Hordou. Toate sunt întru ajutoria lui Dumneză, dară mai întâi de față este,

că-i om slobod și cantoria o are în mână, dacă a vrea, la care are foarte bun talant. Altăcele n'am ce zice, că Domniata ști toate ca și mine; numai atâta îndrăsnesc a mă ruga, — fiindcă ficiorului i-a plăcut tare cocoana domniitale, dupăcum au avut norocire și lei făgăduit, că-i vei înștiința, — să binevoiești a ne da ceva răspuns mângăios până pe mâne dimineată, că mâne pe târgari să-i pot și eu înștiința la Hordou. Intru nădejdea ca unui mai apropiat pretenșug rămân rugându-mi un respect și la Doamna preuteasă. Al Dumitale plecat pretin. Feldru din 14 April 1847, Gavril Pop, Feldwebel«.

Răspunsul părintelui Anton Malai e următorul:

»Cinstite Domnule și bunul meu prietin, Socotind că și noi cu ajutorul lui Dumnezău așa precum părinții noștri în bun preteșug și harmonie au trăit totdeauna, așa nădăjduim, că și fii noștri nouă vor urma. Noi încâtui despre partea noastră nu ne ferim de oameni de omenie, socotind, că de a fi rânduie dela cel preainalt, ca tinerii noștri să fie la olaltă, acel preaputernic ceresc părinte poate să le dăruiască și mijlociri bune spre a lor fericire. Numai noi cu mare dreptate din inimă ne respicăm, că acuma așa în grabă nu vom putea plini acest lucru pentru stările împrejur, care fratelui Dumitale lui Ezechil mai apriet din gură i le-am spus. Inșă Dumniata binevoiește a răspunde așa, că de are deplin voie și plăcere Clement dimpreună cu părinții Dumisale spre fetișoara noastră, să ne îngădue batăr până la vară și așa cu ajutorul lui Dumnezău vom face. Incâtui pentru întârzierea răspunsului mă rog nu fi nimic cu îndoială, că scrisoarea dela Dumniata am căpătatuo Joi de seară și fără de aceea de aicea se dă mai rar prilej de a putea trimite vreo scrisoare până la cumpanie.

* * *

Ioan S. Pavelea: **Locuțiuni grănicerești**

1.

Mai în jos pe lângă vie
Este-o fată cu moșie
Ea mă cheamă să mă scrie
Locu-i bun și-i lângă drum
M-oi scrie de-oi fi nebun.

Ofițerii croați veniți în graniță au aplicat dreptul slav, în baza căruia fetele nu primeau avere imobilă. Pământul familiar nu se împărțea ci se lucra în comun (la un »număruș« rus. cina, zadruga).

La Rușii Mari și Cazaci, d. p. pământul era socializat, era împărțit în loturi (delnițe) egale care tot la șapte ani se împărțeau la sorti, capul familiei primea atâtea loturi câți bărbați erau în casă. Prin anii 1917—18, bolșevicii au dat loturi și pentru fete. Câteva loturi se lăsau rezervă spre a le da tinerilor înсурăței, ce veneau din alte sate și să căsătoreau stabilindu-se în localitate. Omul era legat prin pământ și nevastă. În Ardeal aceștia erau numiți jăleri, lt. inqilinus, ung. zsellér; la feudali: contractualiști spre deosebire de curialiști.

În graniță jălerii nu aveau drepturi civile nici parte la averile comunale (pășune, pădure etc.), nu făceau nici serviciul militar și pe atunci se numiau: provincialiști. Nu erau »băștinași« din graniță. Dacă la »număruș« era numai o fată, atunci un fecior mergea »pe moșie«. Se căsătoria cu fata și lua numele de familie a fetei, pierzându-și pe al său, »să mărita« feciorul. Când era om de seamă, oficiant, gradat etc., își păstra numele vechiu deja încetățenit. Celce lua fata de bunăvoie, ori de silă »se scria pe moșie«, și obținea moșia pe numele lui. Câte odată feciorul se da brutal — din oficiu — militărește și nu se putea recusa. Predomnea credința că, moșia trebuie apărată, deci: pământ și armă. Fetele nu pot purta armă, nu pot poseda nici pământ.

Înainte de aceasta la noi era în uz dreptul roman și fetele primiau parte de moșie (imobile); de aici obvine că unii oameni, au proprietate în hotarul altor comune, străine de domiciliu, ab antiquo. Adecă fetele cari »se măritau pe sate« primiau pământ din satul de naștere. Aveau »mușcătura« (partea) dela părinți.

|| | | 2. |

»I-s'a gătat tot din traistă (straiță) a putut cânta a Impăratului«. În timpul graniței se făceau părazi lungi și grele. Oamenii erau flămânzi, și în loc să mănânce pentru înălțarea patriotismului muzica militară (banda) le cânta imnul poporal austriac: »Doamne ține și protege« (»Gott erhalte«) numit verșul împăratului. Deci

»a cânta a împăratului = a răbda foame ca un câne, a nu ști unde pune »berea« (năcazul). Se mai zice: Nu are nimic, poate cânta a împăratului«; ori: »Am rămas pe flintă« și »Am rămas holteiu« »M'am trezit ud«.

3.

»S'a tot pârît până a rămas blanc«, ori: »Nu are nimic, a ajuns în blanc părăde«. Oarecândva uniforma de paradă austriacă, blusa, (Waffen-Rock) era de culoare albă. Prin urmare: »a rămânea blanc«, ori »a ajunge blanc«, »a se da blanc«, »a ajunge în blanc părăde« = a săraci, a pierde, a se da bătut (învins), a ajunge la sapă de lemn, a cădea ori a fi silit a te da cătană de bună voe. În părțile noastre nu se dedeau numai la cătunie de bunăvoe, mulți se dedeau »în tâlhari« un fel de haiduci, curuți. C. f. »Ne luptăm (ori ne pârâm, ori ne certăm) până în pânzele albe« (albituri, rufe).

4.

- De ce-i supărat Petrea?
- »Și-a măritat fata«
- Bună zestre i-a dat?
- 25.

A-și mărita fata = a primi lovituri de baston la fund (la dos). Disciplina era foarte aspră. Căprarii (caporalii) purtau și la exercițiile militare cu sine bâta de alun.

5.

»Ce-au dat la părăde?« Dumineca și în sărbători după ieșirea din biserică, oficerul staționat în comuna grănicerească, ținea paradă cu militarii. Tot atunci comunica mandatele, ordinele din protocolul de porunci (Befehls-Protocol). Datina a rămas și după desființarea graniței. După ieșirea din biserică se publică hotărîri, porunci etc. din partea Primăriei comunale ori anumite înștiințări de interes public din partea particularilor.

Pagini istorice-literare

Iosif Naghiu

Ceva despre Mănăstirile din Țara Năsăudului

Cea mai veche mănăstire din Țara Năsăudului a existat în Valea Mare a comunei *Mintiu* ¹⁾. Ordul benedictin pătrunzând în Valea Someșului a întemeiat în Mintiu o mănăstire pe locul unei și mai vechi. Nu se poate preciza dacă el a distrus vechea mănăstire, sau numai a transformat-o. Mănăstirea benedictină asemenea a fost distrusă de locuitorii din Bistrița și Aldorf, încă înainte de invazia Tătarilor ²⁾, iar ulterior s'a refăcut și a existat ca mănăstire ortodoxă până în sec. XVIII. Desigur a fost distrusă la începutul secolului al XVIII, căci nu e pomenită în timpul revoluțiilor religioase. Dela această mănăstire s'a păstrat un clopot cu inscripția »In virtute vox Domini« care se găsește în biserica din Mintiu.

Tot ordul benedictin a avut o abație în *Rodna*, care s'a clădit la 1061 de către Bela I, odată cu cea din Mănăștur. Resturile prezintă aspectul unei bazilici cu 3 nave. Portalul în stil gotic, a fost refăcut în sec. XIII.

Tot așa de veche e și mănăstirea din *Chiraleș*.

În sec. XV a existat o mănăstire în *Rebra*, ceiace ne-o dovedește un Mineiu slavonesc din sec. XIV, găsit în podul vechii biserici din Rebra și care are printre file (lipsește titlul, iar prima pagină e deteriorată) o petiție către Ștefan cel Mare. Mineiul e în posesiunea dlui Iulian Marțian.

¹⁾ Iulian Marțian: Țara Năsăudului, p. 24.

²⁾ Fr. Müller: Siebenbürgische Sagen, Kronstadt, p. 213.

Un document despre mănăstiri avem din sec. XVI; n'a fost publicat până în prezent, e în colecția dlui Iulian Marțian și are următorul text latin: *in fine*

Nos, Thomas Vernerus pollio Judex, Martinus Sartor, Sigismundus Feellator, Michael Sartor, Martinus Berth, Demetrius Kretschmer, Mathias Zas, Petrus Regnensis, Sigismundus Lanus, Paulus Budacensis, Ghieronimus Coriarius, Osvaldus Faber, Laurentius Pistor, Jurati cives Civitatis Bistriciensis. Memoriae commendamus, universis et singulisquibus expedit significantes, quod Reverendus Episcopus Layr Iowan, nostrum accedens ad conspectum, in suo ceterorumque Callogerorum nominibus et in personis exhibuit et praesentavit nobis quasdam literas per prius eisdem Callogeris per nos gressas: subque sigillo nostro emanatas, super loco quodam apta ad Monasterium construendum. In quo quidem loco, etiam olim tale, Monasterium fuit, inter Valles Hordo et Telcz a via ad partem sinistram, versus occidentem, in quodam calliculo prope aquam Bywkes existentem habitum Supplicanto nobis Reverendus Layr Episcopus humiliter ut easdem literas et omnia in eis contenta demus ratas, gratas et accepta habentes aliis nostris privilegialibus ad verbum inseri facientes, pro praefato loco, ad aedificandum ibidem Monasterium innovandum perpetuo valituras, confirmare dignaremur, quarum quidem literarum tenor talis est:

Nos, Thomas Pellio Judex, Martinus Sartor, Jacobus Fortler, Salamon Finnipar, Bartholomeus Grew, Andreas Beichel, Michael Pintiger, Petrus Corrigator, Bistriciensis, Memoria commendamus praesentibus significantes universis civitatis singulis quibus incumbit, quomodo in nostram consularem residentiam venientes religiosi Mathe Pap, Zandor Pap et Peter Pap cum omnibus Kneziis Vallis Rodnensis. Nos debitis petitionibus rogantes quotenus prescriptis Callogeris unum locum monasterio convenientem dare et assignare debeamus nobis nominatum locum quedam infrascriptum in quo similiter annis elapsis Monasterium tale fuisset cum praemissum locum conspiceret fecissemus nec aliquid obstaculi esset, quare petitionibus eorundem obtemperare non deberemus. Ideo praelibatum locum *qui est inter villam Hordo et villam Teltz a via ad sinistram partem versus occidentem in quodam calliculo prope aquam Bywkes*, praedictis religiosis Callogeris concedimus et ad possidendum inhabitandum ac in eodem loco edificandum, pro se suisque sequentibus praesentibus et futuris donandum et ibidem sedem, ritum et consuetudines eorum pacifice et quiete vivere valeant. Ita tamen ut silvas vicarentes, sibi proprie non debeant, aquam vero Bywkes vocatam sub ipsorum prohibitione annuimus usque ad fluvium Salvam dictum, ex quo aliquando voluntate dominorum invenire valeant et possint. Super quibus omnibus et

singulis premissis presentes literas nostras sigilio majori nostre communitalis duximus gredientes in tutelam et pendentis testimonium omnium premissarum.

Datum Bistricie feria tertia ipso die Sancti Michelis Archangeli, anno nostrae salutis MDXXIII. Nos igitur praemissa supplicationem dicti Reverendi Layr Iowan Episcopi in suo ceterorumque Callogerorum nominibus et in personis modo quo super nobis porrecta, benique praefatas et admissa, presentes literas nostras non abrasas, non concollatas, nec in aliqua sui parte suspectas presentibus literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmentatione aliquali insertas, quo ad omnes earum contentas clausulas et articulos eatenus contingens redere rite et legitime existunt emanate, viribus que earum veritas suffragat acceptamus, comprobamus, ratificamus pro praefato loco, ad hujus modi Monasterium edificandum apto innovandum perpetuo valituras confirmamus presentium literarum nostrarum privilegialium testimonio et patrimonio mediante. Item pro amore religionis sacrae in qua ipsi praefati Callogeri religiosi, *utique juxta grecam et antiquam ecclesiae normam*, extra fumosas civitates in silvis degentes virunt, *suaque domicilia in recessu ab habitaculis hominum constituunt* quo uberius in praefato loco spatium habeant, ob novum favorem, quo nobis ipse praefatus Reverendus Layr Iowan commendari invenit. Novium quiddam prescriptis nostris donationibus addere curavimus ut videlicet ipsi fratres Callogeri in praefato loco habitantes illam silvam a plaga septentrionali ipsum Monasterium respiriens a montis ejusdem versus incipiendo (?) usque in vallem regione Monasterii carentem pro suis necessitatibus uti debeant, cum omnibus glandinibus, aliisque utilitatibus ex eisdem silvis omnibus temporibus pervenientes (?) simili modo ad perpetuum usum eorundem Callogerorum gressimus et aquam Bywkes nominatam una cum malendino quod idem Episcopus predictus construxit ac piscaturis utendis donamus et insuper saltus quidam vel campus pro alendis pecoribus purgatis. Illum quoque eisdem religiosis fratribus transmissimus et benevole gredimus ad utendam habendam et possidendam. Sunt denique in illis vicarentibus locis quidam expurgato portione vicino que tum usales facte essentidem episcopus emit quas et per utilitatem possideant jure nostro patronatus eisdem fratribus, hac in parte gressa et privilegiter donata. In quorum omnium memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas privilegiales pendentis et autentifici sigilli civitalis nostre munimus roboratas duximus concedendas.

Datum Bistricie ipso die beati Valentini Martiris anno Domini MDXXXIII.

Locum Sigilli

Lecta et corecta per Christianum
Notarium Bistriciensem coram Senatu.

Acest document ne face să conchidem pe drept cuvânt că în secolul XVI, s'au dus tratative între oraşul Bistriţa, Episcopul ortodox *Layr Iowan* (?) şi desigur şi locuitorii din Ţara Năsăudului, pentru edificarea unei mănăstiri în locul »qui est inter villam *Hordo* ¹⁾ et villam *Teltz* a via ad sinistram partem versus occidentem«. Documentul pe care-l transcriem e doar un capitol din aceste tratative, cari nu se pot cunoaşte pe deplin, în lipsa celorlalte documente (celelalte scrisori ale oraşului Bistriţa şi ale Episcopului). Dar care a fost rezultatul tratativelor? Din document se vede că Episcopul cerea învoirea oraşului Bistriţa pentru a înălţa o mănăstire. Oraşul Bistriţa aprobă cererea şi chiar acordă câteva favoruri. Aceste premise credem că ne îndreptăţesc să ajungem în mod logic la concluzia că mănăstirea s'a făcut şi a existat câtva timp. Altfel ce rost ar fi avut să ceară aprobarea Bistriţei? Despre existenţa acestei mănăstiri între Hordou (Coşbuc) şi Telciu nu avem alt document, iar documentul transcris nu pomeneşte decât de o parte din tratativele duse pentru edificare.

Viaţa mănăstirească a Românilor din Ardeal e profund zdruncinată în secolul al XVIII-a de doi factori: unul politic şi altul religios. Aceşti doi factori sunt: 1. Impăratul Iosif al II-a, care încerca să distrugă mănăstirile, căci le credea adăpostitoare ale unor oameni incuţi, leneşi şi cari se tem de serviciul militar. Ca om politic, privea chestiunea sub raport politic şi generaliza un rău care probabil exista parţial. 2. Răscoalele religioase produse de unirea unei părţi dintre Români din Ardeal cu biserica Romei şi incendiarea mănăstirilor ortodoxe ²⁾. Chiar din cauza acestor tulburări, în sec. XVIII găsim mai multe însemnări despre mănăstiri şi mai ales însemnări despre situaţia lor momentană (statisticile din 1762).

În ceiace priveşte Ţara Năsăudului, în secolul al XVIII au existat 3 (eventual 4) mănăstiri. Exista o mănăstire părăsită în *Zagra* ³⁾. Când s'a înălţat această mănăstire? Nu se ştie, dar se poate presupune că aproape toate mănăstirile din Ţara Năsăudului s'au edificat pe vremea lui Petru Rareş, căci acesta avea posesiunea

¹⁾ Satul Coşbuc de azi.

²⁾ Dr. Silviu Dragomir: Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII.

³⁾ Dr. Zenovie Pârlişanu: Vechile mănăstiri româneşti din Ardeal, »Cultura creştină« pe 1919, Nr. 7—8.

Ciceului, și Țara Năsăudului aparținea acestei posesiuni. Pentru existența mănăstirii din Zagra, dl Dr. Nicolae Drăgan ¹⁾ mai aduce și un argument lexical: existența numirilor topice Câmpul Mănăstirii, Dosul Mănăstirii și Părăul Mănăstirii. Când s'a dărâmat această mănăstire? Desigur tot în secolul al XVIII. Fiind părăsită, s'a distrus în scurt timp, ținând seamă și de faptul că nu putea fi decât o clădire de lemn, ușor alterabilă de factorii climaterici.

Mai exista Mănăstirea din *Rebra Mare* și la 1733. La 1762 n'avea călugări. Era așezată pe un teritor lung și lat de câte 30 stânjini. Agri avea de 12 gălete și 2 feldere și fânaț de 16 care ²⁾.

O altă mănăstire ³⁾ din *Feldru* la 1762 n'avea călugări. Era așezată pe un teritor lung și lat de câte 48 stânjini. Agri avea de 4 gălete de 6'care. Despre Mănăstirea din Feldru în afară de însemnarea istoricului *Augustin Bunea*, mai avem și un manuscris vechiu. Manuscrisul e probabil dela anul 1700. Se găsește în posesiunea dlui Iulian Marțian. E de format mic, în 16°, cu o copertă de lemn învelită cu pânză. Scrisoarea, spre deosebire de manuscrisele vechi, e destul de distanțată cu aliniate numeroase. Pe ultima pagină sunt scrise următoarele: »Iară cine ar cumpăra această carte și o ar da pomană la biserică și câți se vor îndrepta prin trânsa prelesne, să le facă D-zău parte cu dreptii la împărăția ceriului. Și de'ți afla ceva din slova sau din cuvinte greșite tocmiți, tocmiți cu duhul blândetelor că și vă rugați lui D-zău pentru mine păcătosul«. Din această notă finală deducem că la mănăstirea din Feldru, călugării se ocupau și cu scrierea cărților pe cari le vindeau. O astfel de carte — manuscris e și cea pe care o avem dela dl Marțian. Se sfârșește cu »Slavă lui D-zău în troiță. Sfârșit și lui D-zău laudă«. Prețul cărții patru mărieși. Cartea e scrisă »de binevoitoriu și de obște rugătoriu pentru toți Eromonach Damaschin, dela Feldru, ot chilie, luna lui Septemvrie 24 zile«.

Fiind singurul op de acest fel, din Țara Năsăudului, îl reproducem aci în întregime.¹

¹⁾ Date privitoare la istoria comunei Zagra, în »Arhiva Someșană« Nr. 9 (1928) p. 69.

²⁾ Dr. Augustin Bunea: Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici, p. 349.

³⁾ Dr. Augustin Bunea; Op. cit. p. 350.

Invățătură pentru floarea darului

Carele au dat D-zău la tot omul cel viu în lume, să ia seamă și să învețe dela nește lemne nesâmțitoare și fără de grai cumuși arată darul său înaintea roadelor, că să împodobesc cu flori și cu frunză, pomii și alte lemne și erbile. Cum înfloresc apoi după flori își dau și rodul său după fel, de să hrănesc oamenii și aceste stihii câte se află în lume și cu cătus mai încărcate de toate, cu atâta-și pleacă crengile mai jos, cât ajung și copii de să hrănesc din poamele lor. Dar care pom n'are poame ridică crengile sus că nu-s'poame care să le îngreauieze și nu ia nime nemică din trânsele, că n'are ce lua. Așa e omul neinvățat, nu învață pe nime nemică, că nu ști, că n'a învățat și nu-l cearcă nime, că n'are ce învăța dela el și este ca un pom fără de roadă. Dar ce i bun? Il tae și'l aruncă în foc! Dar omul învățat este ca pomul încărcat de poame și ajung crengile până la marginile pământului și vârurile străbat ceriurile. Adecă vestea lui cea bună să lățește în lume și milostenie întră înaintea lui D-zău. Deci omul carele vrea să fie de cinste înaintea lui D-zău și a oamenilor întâi să învețe a ruga și cinsti pe D-zău, apoi a asculta de părinții săi și de învățătorii sfintei biserici. Bărbații așa învață muerile sale: cu cuvânt bun, cu hrană, cu îmbrăcăminte, — nu cu sudalmă și cu rău, ci fiindu-i milă ca de trupul său precum s'au făgăduit la lucrul câmpului că vor fi amândoi un trup într'o dreptate, muerile plecându-se bărbaților săi și făcând porunca lor, cum se pleacă biserica lui Hs — nu întorcând cuvântul lor înapoi și pricinuind că dintr'acelea să pornește scârba și sfada, ci învățându-și pe fii săi a cinsti pe părinții săi și pe oameni; până's mici să nu ia de necăiri nemică, că apoi dacă să fac mai mari iau și lucruri mai mari. Că ce învață omul la tineretă moștenește la bătrânețe. Să-i căsătorească de minori, să nu-și apuce a spurca vășmântul botuzului; să nu margă la muerile altora. Să nu facă rușine fetelor strâcându-le cinstea lor și darul botuzului. Fetele să nu imble noaptea prin sat, puind pricină că merg să lucreze, că n'au lăsat D-zău noaptea de lucrat, ci o-au făcut de odihnă. Numai lupii, tâlharii, curvarii, furii, aceia îmblă noaptea că zăua să vede și să tem a face rău. Iară cine va fi așa destoinic de lucru și nu să

va ajunge cât a lucrat zăua, sara după cină să-și facă ruga cea către somn și apoi să șadă în casa lui să lucreze: să își facă bucate și să își grijască casa, să-și spele și gătindu-și toate bine și făcându-și ruga către D-zău; de va avea vreme poate să se culce și să se odihnească până în zăuă. Și făcând aceste se va bucura dimineața că vor fi toate gata și va fi de cinste înaintea lui D-zău și a oamenilor și va avea toate cele pentru hrana vieții. Că somnul îngreuiază trupul și mintea, dară sufletul crește cu priveghierea și mintea să luminează și se rădică către D-zău. Deci preoții, dascălii bisericii, se cade a învăța pe norodul său, ca să-l poată feri de lupul cel hiclean, adecă de diavolul. Că D-zău va cere tot sufletul din mâna preotului să dea seamă, care de ce a perit pentru neînvățătura preotului, au pentru neascultarea lui? De îl va fi învățat preotul și n'a ascultat de el, altul nu are a da seamă pentru cine este neascultători; iar de nu va fi învățat pe norod preotul, va cere Domnul Hs. cu străjnicie sufletul cel perit.

Antihrist

(lacună în text)

și îi va sili să se'nchine lui. Și de nu va vre să se închine lui îi va munci până ce îi va omori. Și dacă va îmbla Antihrist cu Jâdovii, toată lumea amăjind oamenii, apoi după aceasta se va întoarce la Tărigrad, la curțile împărătești și se va veseli cu Jâdovii. Că vor zăce oameni morți pe uliță de jele pentru Jâdovi, care nu se vor închina lui Antihrist, cum stau snopii vara pe miriști și nu va rămâne nici un om viu în lume, care nu se va închina lui Antihrist. După aceasta va fi nevoie mare pe cei ce se vor închina lui Antihrist, precum scrie Ion Bogoslov la apocalips că se va pogori Antihrist cu oaste din ceriu, ce se chiamă jâdovește »avadon« dară românește »pustiitoriu« și are cheia fântânii fără-de-fundului și va deschide fântâna fără-de-fundului și va eși din fântână fum gros ca dintr'un cuptoriu și cu fumul vor eși lăcuste cu capul de om și cu părul ca la muieri și supt aripile lor vor ave zale de fer și mârșul lor va fi ca mersul cailor ce aleargă la războiu și cu acea lance ce vor avea în coadele lor vor stăca pe oamenii acei vii, care s'au închinat lui Antihrist și se vor munci în 6 luni pe pământ cu amară durere, cât nici nu vor fi vii nici

morți, cât'or huli pe D-zău. Răspuns le va fi cuvântul ce grăiește sfântul Ioan Bogoslovul de grăiește de dânsa: »O! ticăloasă cetate a Vavilonului cea mare, întru carele se vinde multe feluri de negoată, unde's iubitorii tăi? Acum întru dânsa nu se aude sunet de moară, nice glas de mire, nici fâmbuli, nice ceteri, nice să vând negoațele, că nu trăbui nimăruî nimică!« Că a griji cineva de nevoia lui și după aceasta va fi alta nevoaie și mai mare. Că va veni un înger cu o carte mare tremisă dela D-zău și o a citi înaintea lui Antihrist: »Să ști Sătană că s'a apropiat sfârșitul împărăției tale și vei fi dator muncilor, cu toți câți au învățat în urma ta«. Iară el va pune nările lui la țarmurele mării să borască din trânsul toată sălbătăcia și răutate și nu va pute. Atuncea îl vor lega îngerii cu lanțuri de foc și'l vor răsturna în fundul iadului și după aceasta vor veni din ceriu îngeri de foc și în coadele cailor vor avea sulite și cu acele sulite vor junghia pe toți ce au îmblat în urma lui Antihrist. Și nu va rămâne nice un om viu în lume și vor sta dobitoacele la câmp, la miriști și vor rage de se va auzi glasul lor până la ceriu, vestind că nu este nice un om viu în lume și vor muri de jele. După aceasta s'au sfârșit lucrurile lui Antihrist.

De aice se începe ziua înfricoșatului județ

Cum scrie la o carte ce se chiamă »Amartolon sotirie« grecește, iar românește să chiamă »Mântuire păcătoșilor«, că înaintea județului au a fi șapte semne. Că vor veni șapte îngeri cu șapte năstrăpii și le vor vărsa în lume; unul o va vărsa în soare și se va întuneca o parte din soare; unul o va vărsa în lună și se va întuneca o parte din lună; unul o va vărsa în văzduh și vor muri toate păsările văzduhului; unul o va turna în pustiu și vor muri toate fiarele pustiului; unul o va turna în mare și vor muri toți pești mării că se va înălța apa mării mai presus cu 15 coți decât munții, apoi a treia zi va scăde și se va așeza în fundul pământului și vor rămâne peștii fără de apă și vor țâpa peștii cei mari, chiții, și se va auzi glasul lor până la ceriu și vor muri toți că nu vor avea apă și nu va rămâne nemică viu în lume. După aceasta va veni un înger cu o trâmbiță de aur și așe va

trâmbița de infricoșat cât se va cutremura ceriul și pământul și se va lovi munte de munte și deal de deal și vor căde turnurile și zădurile și se va face tot pământul un șăs, ca o masă întinsă și va acoperi toate trupurile cele moarte. După aceasta va trâmbița îngerul a doua oară și va da pământul țarină din trânsul. Și va trâmbița a treia oară și se vor închea trupurile pe pământ. Și va trâmbița a patra oară și se vor pune vine și peliță peste oasă. Și va trâmbița a cincea oară și vor veni mulțame de pasări din ceriu și vor sălășlui spre trupurile acele moarte. Și va trâmbița a șesa oară și se va scula tot trupul viu pe picioarele sale cu pielea goală cum a născut din pântecul maică-sa. Și unii vor fi luminați ca soarele, alții vor fi negri ca diavolul, cum le-a fost fapta așa le va fi fața și tot slove scrise vor ave pe fruntea lor: la cei buni de aur, la cei răi de păcură; cine ce bunătate a avut va fi pe fruntea lui. Și va trâmbița a șaptea oară și vor veni mulțime de îngeri din ceruri și vor sta subt ceriu cât nu se va vide ceriu de îngeri și pământul de oameni cât de ai arunca un ou n'ar căde jos de mulțimea oamenilor din marjine în marjine. Și vor fi îngerii cei dela răsărit ca auru cei de la apus ca arjintul, cei de la amiazăzi ca arama, cei dela miezul nopții ca cusătoriul. Și va veni cetatea Ierusalimului, Sionului-nou, care o-au zădit Domnul pentru Is. Hs. după venirea cea trupească a sfinției-sale în lume și va sta de trei sute de coți de sus dela pământ și zădurile ei vor fi de trei sute de coți de înalte și va fi o sânșură de lamură de aur și va avea 12 porți și toate vor fi dintru mărgăritare și petri scumpe și vor da rază ca alt soare și vor fi trei la răsărit, trei la apus, trei la amiazăzi, trei la miază noapte și vor fi împodobite cu trâmbiță de aur și cu înjeri cu părul de aur și se vor găti scaunele cele de judecată. Și se vor deschide porțile intru carele vor fi scrise numele oamenilor celor vii și vor veni visteriile intru carele vor fi veșmintele cu carele va îmbrăca Domnul pe oamenii cei buni și vor sta toți așteptând să vază pe judecătorul venind. Și vor sta Turci, mare măestrie având și Jidovi vor sta să vadă cine a venit să judece. Atunce'a veni crucea Domnului din ceriu atâta de proslăvită cât s'-a'păre că va aprinde văzduhul cu lumină și va sta deasupra porți cetăți, iară Turcii ș-'or perde mândria lor văzând cinstita cruce, iară Jidovii dacă'or vide sfânta cruce'or zâce: »O!

Amar nouă! Că rău semn se arată nouă astăzi! Acela i semnul răsticnitului Is! Acela de va veni să judece amar ne-'a fi nouă! Că nu numai lui i-am făcut rău, ci și ucenicilor lui multe răutăți le-am făcut! Dar acela fiind om cum va veni să judece ca un D-zău? Încă bine ar fi de ar veni, că de nu la-m vedi ca pe un mincinos!« Atuncea va veni Domnul nostru Is. Hs. pe nouri de aur cumus cucurbăii ceriului și va șede în scaunul cel de judecată și se vor rușana Jidovii și toți ereticii și ș'-or bate fețele sale pentruce ș'-au trecut viața în deșărt. Atuncea vor strâga Jădovii: »O! Moisei unde ești? Vină și ne ajută noao! Au doară și tu te-ai înșălat ca și noi? Că ai zâs că cine ar mărturisi de alt D-zău cu petri să-l ucidem! Și acum au venit alt D-zău să judece!« Atuncea va veni Moisei cu fața proslăvită ca fulgerul și va zice cătră dâșii: »Dar nu v'am spus că va răsări o ste din Iacov și se va scula un om din Israil! Acela va mântui pe norodul său de păcate sale! Pe acela să-l ascultați!« Ei vor zice: »Nu nei spus că este D-zău ce de un om ne-ai arătat!« Moisei va zăce cătră dâșii: »Om l'am numit pentru întruparea, dară D-zău adevărat este!« Atuncea vor striga Jădovii: »D-zăul legii vechi unde ești? Vină și ne ajută nouă!« O frică și cutremur că va veni tatul nevăzut, că se vor clăti puteri cerești cu mii de mii și întunerice de arhanjeli și înjeri purtându-i heruvinii și cântând serafimii și va șede în scaunul cel de judecată alătura cu fiul său. Atunci vor zăce Jădovii: »D-zăul legii vechi ajută-ne nouă și ne scoate din mâna acestui judecătoriu că bine am îngăduit lui Moisei făcând poruncile legii vechi!« Atuncea va zăce tatul nevăzut cătră dâșii: »Doară au nu v'am trimis cătră voi proroci și apostoli mărturisători? Și n-ați crezut și cu petri i-ați ucis? Și mai pe urmă pe fiul meu v'am trimis și multe minuni a făcut: bolnavii v'au tămăduit, morți a înviet și voi n'ați crezut și cu rea moarte l'ați omorât! Că eu cu fiiul una sunt! Au doară și acum voiți să mă despărțiți de fiul meu? Că fiul este întru tatul și tatul întru fiul!« Și vor cânta înjerii »Impărate ceresc mângăitoriule, duhul cel adevărat vină și te sălășluiește întru noi!« Și va veni duhul sfânt în chip de porumb și va sta deasupra crucii și va pogorâ și va șade alătura cu tatul și cu fiiul și'or fi trei D-zăi asemenea cu chip și cu ființă. După aceasta se va uita D-zău la ceriu și se va pogori o lumină

albă din ceriu și îi va înconjura și se vor face tustrei unul și va șede judecătoriu. Și se va uita D-zău la ceriu și va peri ceriul de fața lui D-zău, și se va uita la pământ și va peri și pământul de fața lui D-zău și nici va fi ceriu, nice pământ și oamenii vor sta în văzduh fără ceriu, fără pământ și oamenii vor sta în văzduh iară îngerii vor tremura ca varga că nu vor ști ce este voia lui D-zău. După aceasta se va uita D-zău la ceriu și se va face ceriu nou și se va uita la pământ și se va face pământ nou și după aceasta va fi judecată. Că va striga D-zău pe aleșii săi și va zice: »Veniți blagosloviții mei de moșteniți împărăție care-i gătită vouă de la început!« Și va veni mai înainte Maica Precista și se va închina Domnului și o va îmbrăca Domnul cu veșminte din visteriile cele împărătești, ca pe o împărăteasă și maica sființei sale și va intra în sfânta cetate înfrumusețându-să și vor cânta îngerii din ceriu »Mărire ei«. Și vor venii prorocii strălucind din castelele ceriului și vor avea cununi de stele pe capul lor și slove de aur scrise pe fruntea lor »Prorocii Domnului«. Și îi va îmbrăca D-zău cu veșminte ca stelele și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni sfinții apostoli cu fața mai luminată cu șapte părți decât soarele și pe capetele lor cununi de aur și slove de aur scrise pe fruntea lor: »Apostolii domnului!« Și îi va îmbrăca D-zău cu veșminte întraurite, mai luminate cu șapte părți decât soarele și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni sfinții mucenici cu fața ca fulgerul și pe capetele lor cununi de fulger și slove de fulger scrise pe fruntea lor: »Mucenicii domnului!« Și îi va îmbrăca domnul cu veșminte roșii ca fulgerul și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni arhireii, vlădicii cu fața luminată și cu mitrele de aur pe capetele lor și slove de aur scrise pe fruntea lor: »Arhireii Domnului!« Și îi va îmbrăca D-zău cu veșminte împestrate cu petrii scumpe și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni cuvioșii, vietorii pustiuului, cu fața ca omătul și cununi albe pe capul lor și slove scrise pe fața lor: »Cuvioșii Domnului!« Și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni ceiace au păzit patul nespurcat și vor fi cu fața ca crinul și pe capetele lor cununi de crin și slove de aur scrise pe fruntea lor: »Curații Domnului!«

Și îi va îmbrăca Domnul cu haine ca crinul și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și vor veni cei ce s'au curățat de păcatele lor cu pocăință și cu lacrimi și va fi fața lor ca lăna albă și rumeni și cununi de crin albu pe capetele lor și slove de aur scrise pe fruntea lor: »Dereptii Domnului«. Și îi va îmbrăca Domnul cu veșminte albe ca zăpada și vor intra în sfânta cetate și vor cânta îngerii întru bucuria lor. Și să sfârșară săboarele dreptilor, iară păcătoși vor sta pe fața pământului ca năsipul mării mulțime nenurărată, bătându-și fețele sale, văzând danțurile dreptilor, pentrucă vor fi negrii ca diavolii și toate slove de păcură scrise pe fruntea lor, cine ce răutate au avut. Curvarii vor fi unși cu smoolă și cu sânge ș'or puți a spurcăciunea curvăriei. Tâlharii cu ochii zvăpăieți ca diavolii și cu coade de marhă ținind în mânele lor și slove scrise pe fruntea lor »Tâlharii«! Și fața lor ca țărna pământului. Mânioși le vor ieși scânteii din ochi și vor arde pe dânșii. Mincinoșii, le-a spânzura limba din gură de un cot și-or mușca unul pe altul cu gura ca câinii; fața lor ca iarba pământului (va fi). Fățarnicii 'or fi cu două obraje: de o lature de om și de o lature de câne. Leneșilor le-a șede lenea după cap ca un cocostârc. Și vor sta ereticii și Jidovii negrii și urțiți ca diavolii. Lacomilor le vor fi lipitori legate de pelea lor și le vor be sângele lor și picioarele lor umflate și puhabe și fața ca fumul și la fieși de care va arăta slovele cele scrise răutatea lui. După aceasta vor începe îngerii a cânta și se va înălța cetate cu sfinți la ceriu, că s'au închis porțile ei să nu vază drepti perirea păcătoșilor să se scârbească că împărăția cerului nu este scârbă, că scârba va rămâne cu păcătoșii. Că unii din sfinți vor ave între păcătoși frați, părinți, fii, nepoți, prieteni, soți, atuncea vor plânge păcătoșii amar, lipsându-se de atâta bine și văzându-și perirea lor. Că va lua D-zău un toiag de fer și va arunca pe fața păcătoșilor și se vor împărți toți tot cete, cine și cu răutatea lor: curvarii chilini, furii chilini, mincinoșii chilini, fățarnicii chilini, la un loc de un fel. Și va deschide iadul gura lui și a ieși din iad un râu de foc ca o mare clocotind și va merge pe dinaintea scaunului judecătoriaului și vor vede păcătoșii perirea lor și vor plânge cu amar și n'a fi cine le ajuta. Și vor veni înainte doi eretici Kirăpină și Didină și ereticii cei mari Diocletian și Maximian și îi va întreba Domnul și va zice cătră dânșii: »O Procle-

tilor! De unde ați învățat a zice că mi-am adus trup din ceriu? Și am numai o ființă și ați înșelat acest norod ce stă înaintea și l'ați dat muncilor și vor veni îngerii de foc cu lanțuri de foc și îi vor lega de grumaz și îi vor răsturna în marea cea de foc și se vor auzi vaetele lor până la ceriu și mai mare vaet va fi al lui Dioclețian că acela au fost ereticul cel mare. Și vor lega pe toți păcătoșii, vor răsturna în marea cea de foc și mai pe urmă vor rămâne două soboară unul mai mic și unul mai mare, iară cu chipul tot asemenea. Și va veni soborul cel mai mic și va sta înaintea Domnului și va zăce: »Drepte judecător, de vreme ce ne-ai lipsit pe noi de lumea cea trecătoare, nu ne lipsi încă de lumea aceasta vecinică, ce ne dă și nouă ceva răpaos«! Domnul se va uita la dânșii și pre dânșii nu se va pre mânîe, dară pre părinții lor se va mânîe pentru ce n'au grăbit cu sfântul botez să-i fi botezat și va zice Domnul cătră îngerii: »Aceștie sunt copii cei creștinești care au murit nebotezați și n'au apucat a lua sfântul botez. Dară nu să vor da muncilor pentrucă sânt din sânge creștinesc botezat. Duceți-i la amiazăzi și le dați puțântel răpaos«! Și îi vor duce îngerii la amiazăzi și le vor da puțântel răpaos. Iară mai pe urmă va rămâne un sobor foarte mare întru care vor fi împărați, domni, vlădici, bărbați, mueri și se va uita Domnul la dânșii și se va vide și milostivindu-să supre dânși mângăindu-se și îi va lăsa așe. Și'or veni îngerii spre dânși mângăindu-se și îi va lăsa așe. Și'or veni îngerii spre dânși și îi vor lua dinapoi ca pe niște dobitoace și îi vor duce la munci. Dară se va pogori din ceriu o Doamnă preaslăvită fecioară și va căde înaintea judecătoriaului și va zăce: »Drepte judecătoriau! Pentru acest sobor mă rog să mi-l dăruiești mie, că mult mi-au îngăduit mie cu milostenie, cătră săraci«! Atunce judecătorul i-l'a dăruit și sculându-se acea doamnă va alerga după dânși și va zăce către înjerii: »Priviți fața Părintelui și a unuia-născut fiului său asupra acestui sobor că nu are a se munci«. Înjerii vor zăce: »Știm Doamna noastră că nimeni n'are îndrăzneală cătră judecătoriau ca tine, că tu ești milostenie, dară nouă ne caută a face porunca«! Doamna va zăce cătră înjerii: »M'am rugat pentru dânși și mi-au dăruit mie«! Atunce înjerii se vor întoarce cu dânșii înapoi și vor sta înaintea judecătoriaului și va zăce cătră dânși judecătoriau: »Iată pentru curviile și fărăde-

legile voastre eram să vă dau muncilor, dară pentru milostenie voastră nu vă veți munci, dară nici fața mia nu o veți vede! Și va zăce judecătorul către îngerii: »Duceți-ii la amiază noapte și le dați un loc, nice să le fie bine, nice rău, și cald și frig, și lumină și întuneric cumu-i și în lumea aceasta«. Atuncea va pecetlui Domnul gura iadului și vor fi păcătoșii srânși în iad, cumus trescominele cele de vie în teasc când se stoarce vinul și lipiți cu diavolii cu obrazul unii cu alții că se vor munci împreună și vermi neadormiți îi vor mânca pe dântăi și focul iadului i-a arde și focul idului cu șapte părți mai iute decât acesta foc de aice, că acesta țâpă ca un șerpe în gura aceluia foc. Că acesta foc l'a făcut D-zău să ne încălzească, să ne hrănească, să ne lumineze, iară acela foc l'au făcut D-zău să muncească pe păcătoși și-i negru, nu luminează, și tună cum tună tunul din ceriu, pentru groaza păcătoșilor și altă nu se va mai auzi numai: Vai! Vai! Oh! Oh!« și vor fi păcătoși în iad de înfocați cumui ferul la tâgeri înfocat și sfârșât n'a mai fi și'or pofti să moară și n'or muri, ș'or pofti să se topească și nu s'or topi și sfârșât n'a mai fi. Și va zăce Eremie proroc cătră Domnul: »Doamne când vor eși beciznicii aceștia de aice?« Atuncea va zăce Domnul: »De va fi cu puțință să fi un munte de mac și să ie o rândune un grăunțu de mac în gura ei și să'l ducă la marginea lumii și apoi la o mie sau la o sută de mii de ani ar socoti că s'ar sfârși acel munte de mac, dară aceștia n'or mai ave sfârșit și vor rămâne în veci de veci în muncă!« Și Domnul se va înălța cu cetatea și va intra în ceriu, ca o visterie plină de sfinți și va eși Domnul din cetate și va fi în ceriu o biserică sânguriu de lamură de aur și largul și lungul ei cum ar fi o zvârlitură de piatră în patru părți și cu îngerii cu părul de aur prin strane împodobită. Și va intra Domnul cu sfinții în sfânta biserică și va sluji singur Domnul Is. Hs. leturghie și va zăcea Domnul: »Blagoslovită-i împărăția tatălui ș'a fiului ș'a sfântului duh!« Și îngerii vor zăce: »Amin«. Și vor cânta în strane îngerii cei cu părul de aur, cât va pica dulceață în inima oamenilor celor sfinți și va lua D-zău sfânta evanghelie și va începe a ceti: »Din început era cuvântul și cuvântul era la D-zău și D-zău era cuvântul!« până în sfârșit. Iar Pavăl va lua apostolul și va ceti: »Cuvântul cel dintâio Teofile ce au început D-zău a face și a învăța!« Și va ceti tot până în

sfârșit. Iar dacă v'a sfârși D-zău sfânta leturghie, a cumineca pe toți oamenii cei sfinți ce'or fi în sfânta biserică, cu sfintele taine și vor eși din sfânta biserică, cu sfintele taine și înaintea bisericii se vor vide mese întraurite și pe mese blide de aur și în blide poame, nu vor fi cumus poamele acestea putrezitoare, ce vor fi mană de veselie sufletească fără moarte și vor sluji la mese înjeri cu părul de aur și vor ave în mânilor pähare de aur și în pähară oarecare băutură sufletescă și'or direge sfinților că'or șede cu Domnul la masă și când or turna päharul în gură și'lor be li-s'a preface fața și vor fi ca nește dumnezăi și unii de mare bucurie nu vor pute sta în loc ce vor sălta jucând și vor fi osebite mesele unele de altele: a arhiereilor chilini, a apostolilor chilini, a cuvioșilor chilini, a mucenicilor chilini, cine și după deregătorie sa. Și dupăce se va scula Domnul cu sfinții dela masă, se va pogori cu toți sfinții pe pământ și vor zâce oamenii cătră Domnul: »Doamne dă-ne și în lumea aceasta vecinică cum a fost și în cea trecătoare lăcașuri și biserici întru cari să lăudăm numele tău«! atuncea s'a uita D-zău la ceriu mult ceas și s'a pogori din ceriu o lumină albă ca zăpada și va sta pe fața pământului mult ceas și când s'a rădica lumină de pe fața pământului la ceriu s'or vide pe pământ târguri, curți, biserici, cerdace, ulițe, garduri, livezi, pomi întrauriți și tot îngrădit cu garduri de aur și vor veni pasări din ceriu cu penele de aur și acele fără de moarte și se vor sălășlui pre pomii acia și vor cânta spre veselia oamenilor. Și va împărți D-zău lăcașurile acele cui și după vrednicia sa și va trece omul ca fulgerul prin zâd și nice se va strica zădiul, nice se va vătăma trupul, nice se va cunoaște de unde au trecut, acea putere va avea omul dela D-zău. Și nice va fi noapte, nici s'a ști cându-i ceas, nice zi nice noapte, nice săptămână, nice lună, nice an fără tot lumină și bucurie. Nice a fi osteneală sau lucru, nice foame, nice sete, nice trudă, că acelea toate se vor duce cu păcătoșii în iad, iar aicea bucurie și veselie neincetată în veci. Aceștia vor fi mireni acești din lume care vor fi buni, Ică se va schimba raiul aici în lumea aceasta și va fi toată lumea raiu. Iară o seamă de sfinți cumus călugării, apostolii, mucenicii, prorocii, împreună cu Domnul și cu Maica Precistă, vor zbura la înălțame nespusă și mai înainte va zbura Maica Precistă, apoi Domnul cu sfinții și vor intra întru

împărăția ceriului și va zăce D-zău către sfinți: »Iubiții mei care v'ați ostenit pentru împărăția ceriului, iată plata voastră: împărăția mea împărăția voastră, Maica mea Maica voastră, înjerii mei cetățenii voștri și Eu fratele vostru«. Și va fi slobod omul întru împărăția ceriului la tot binele dela nemica nu va fi oprit. Ca și când ar merge omul la un bulciu într'un târg, dela nemica să nu fie oprit, sa ia fără bani de unde i-ar trăbui, măcar ce odoară sau scumpii, de nime să nu întrebe, iară întru împărăția ceriului cu cât mai mult bine va fi, care nimeni nu poate să-l spue. Că nu poate nimeni de s'ar sui să-l vază cu ochii și să se pogoare jos în lume nu-i cu puțință să-l poată spune și va petrece omul cu D-zău întru bucurie și veselie în veci neîncetată, ca și noi toți să o dobândim cu ajutorul lui D-zău în vecii neîntrecuți și nesăvârșiți, Amin.

2. „Școala Practică“ (1882—1884)

În 1867 pedagogul Vasile Petri¹⁾ a întemeiat împreună cu Cosma Anca și cu Maxim Pop, o revistă pedagogică: »Magazinu pedagogicu«²⁾. La sfârșitul primului an Vasile Petri se retrage și după alți doi ani revista dispare. După 13 ani dela dispariția »Magazinului pedagogic« Vasile Petri întemeiază o altă revistă pedagogică »Șcôla practică. Magazinul de lecțiuni și materii pentru instrucțiunea primară«. Pe când »Magazinu pedagogicu« era o adevărată »enciclopedie pedagogică«, »Șcôla practică« e întâi de toate o revistă de metodică a învățământului primar. Articolele de altă natură sunt mult mai rare.

Primul număr al revistei a apărut la 1 Aprilie 1882. Avea 32 pagini iar abonamentul pe un an costă »3 fl. plătiți înainte«. E interesant de remarcat și faptul că deși redacția era la Năsăud, se tipăria la Tipografia Arhidiecezană din Sibiu.

S'a hotărât să editeze aceasta revistă³⁾ »văzând⁴⁾ că astăzi

¹⁾ Sandu Manoliu: Un distins pedagog al Ardealului Vasile Petri, în »Icoana unei școli dintr'un colț de țară românesc«.

²⁾ I. Naghiu: Periodice pedagogice ardelene, Magazinul pedagogicu 1867—1869 (în »România Nouă«).

³⁾ Neurmărintd scopuri filologice transcriem după ortografia de azi.

⁴⁾ Vasile Petri: Invitare de prenumerațiune, Șcôla practică, anul I.

învățătorii a trei milioane de Români din Austro-Ungaria nu mai au nici un organ de specialitatea lor, apunând una după alta amândouă foile pedagogice, cari mai apăreau în timpul din urmă: »Școala Română« și »Fóia Școlastică« dela Blaj. La pagina 3 a aceluiași articol expune programul revistei. Va publica:

1. Lecțiuni practice din toate obiectele de învățământ, executate deplin, sau numai schițate.
2. Materii didactice, înfățișând numai rezultatele instrucțiunii din școală.
3. Propuneri privitoare la promovarea cauzei școlare peste tot.
4. Știri școlare de interes practic.
5. Informațiuni pentru învățători la interpelațiunile ce mi se vor face de către lectori în cauze școlare și personale.
6. Recenziuni de scrieri pedagogice.

Dintre studiile de metodică, primul e »Plan de lecțiuni pentru școli elementare românești. Intocmit pe treizeci de săptămâni de Vasile Petri«. Mai întâi sfătuște pe învățător cum să-și aranjeze programul de studii la o școală primară, și face și o schemă.

Obiectele și orele de învățământ

O b i e c t e l e		Orele în bienii		
		I	II	III
1	Religiunea cu istoria biblică și bisericească	2	2	2
2	Învățământ intuitiv	2	—	—
3	Limba maternă inclusive caligrafia . . .	10	10	10
4	Computul și geometria cu desemnul . .	4	4	5
5	Geografia, istoria și constituțiunea . . .	—	2	3
6	Istoria naturală și fizica	—	2	3
7	Cântul	1	1	1
8	Gimnastica	—	1	1
Suma orelor pe săptămână . . .		19	22	25

Înainte de a intra în planul însuși al lecțiilor, enunță câteva principii didactice și metodice generale, cari în adevăr sunt o pleoară pentru învățământul activ.

1. **Învățământul elementar** peste tot, este a se preda astfel, ca scopul formal, adică deșteptarea și dezvoltarea facultăților spirituale, să nu se piardă nici un moment din vedere.

2. Spre acest scop învățătorul se va nevoi cu tot deadinsul ca școlarii să fie cu atențiune la obiectul de predare, să-l pătrundă și înțeleagă cum se cuvine.

Învățarea pur mecanică nu are loc nici chiar când ea se face pentru întărirea memoriei: și aici se cere ca materia de deprindere să fi atins de ajuns mintea și inima școlarilor.

3. Toată învățătura ce se predă școlarilor trebuie să porceadă dela intuițiunea obiectului de predare.

4. Odată învățătura pătrunsă și înțeleasă cum se cuvine de către școlari, grija învățătorului mai departe va fi, a o imprima durabil în spiritul școlarilor prin deprindere suficientă și a o aplica cu pricepere la cazuri din vieța practică. Înțelegere, deprindere, aplicare—iată stadiile prin cari trebuie să treacă orce învățatură metodică.

5. Cu deosebire trebuie a se urma astfel în școalele elementare nedespărțite, unde este datoria învățătorului a se îngriji ca, până ce dânsul se deprinde nemijlocit cu instruirea unuia din despărțăminte, celelalte să fie ocupate în tăcere cu lucruri de ale școliei. Și ce ar fi mai potrivit pentru scopul acesta decât tocmai a deprinde și aplica o materie tratată sau a prepara o lecțiune următoare.

Lecțiile lui Vasile Petri sunt rezultatul unei îndelungate experiențe didactice.

O altă serie de lecții practice publică Vasile Mândreanu, profesor de limba latină și română la școalele civile din Caransebeș — »Limba română în școalele elementare din bucăți de cetire«.

În afară de aceste lecții, cari țin până la ultimul tom, alternând cu alte articole, se mai găsește un articol a lui Petre Dulfu despre »Azilul Elena Doamna« necrologul lui Alexandru Gavra, fost director al preparandiei ort. rom. din Arad și cavalier al ordinului Francisc Iosif, precum și un număr destul de apreciazabil de recenzii amănunțite. Profesorul Dr. Alexi (naturalist) face o recenziune foarte detaliată (peste 30 de pagini) unui manual de științe naturale »Elemente de istoria naturală pentru școalele poporale« de Dr. Daniil P. Barcianu.

Dintre cărțile pedagogice se insistă asupra câtorva pe cari azi le înseamnă pe răboj doar bibliografiile pedagogice — de ex. »Manual de educațiune și instrucțiune pentru învățători, părinți, educători« de M. Boeriu, absolvent al școlii normale superioare din Viena și profesor. Partea I. Tipografia Academiei Române, București, 1881, 245 p. Prețul 3 Lei. (Cartea e scrisă în spiritul pedagogului Dr. Dittes); »Curs teoretic și practic de pedagogie și metodologie« de Dimitrie Constantinescu, vechiu revizor școlar la Slatina și Craiova. 1882. Prețul 6 Lei (lucrare voluminoasă de 551 p.).

În tomul 2, la pag. 192, se recenzează o traducere din Dante, făcută la 1883: »Dante Alighieri Divina Comedia. Infernulu Traducțiune de pre originalu de Dómna Maria P. Chitiu«. Cu portretul lui Dante după Giotto. Textulu originalu, note și notițe din diferiți comentatori. Craiova. La Samitca 1883. Page: VII și 448. Prețul 6 Lei.

Revista cuprinde și dări de seamă foarte detaliate despre ședințele Academiei Române, informații statistice, școlare, bisericesti, etc.

Literatura a fost însă mult mai neglijată decât în »Magazinu pedagogicu«. Proză literară ar fi doar două exemple de erori pedagogice, în stilul scrierii lui Andreiu Mureșanu. Bucățile se întitulează: »Prea puțină creștere« și »Prea multă creștere« sunt scrise de Ioan Popea.

În toate 3 tomurile, nu s'au publicat decât 3 poezii: Latina gintă de Vasile Alecsadri, Sărăcia, Fericirea și Munca de G. Sion și Cuvintele Coranului (după Zedlitz) tradusă de G. Coșbuc. Urmile două le reproduc:

Sărăcia, Fericirea și Munca

Intr'o colibioară, cu stuf acoperită
 Viețuiau odată, niște bieți lemnari.
 Mulțumiți în pace de a lor ursită,
 Ei n'aveau nici gusturi, nici dorințe mari.
 Isolați cu totul de lumea cea mare,
 Muncind împreună, pânea își scoteau.
 Nu doriau în viață altă desfătare
 Decât amicia în care trăiau.

Intr'o zi deodată, neagra sărăcie
 Brazde de durere pe frunte purtând
 Vine fără veste, rânjind ca stafia
 Și în hohot mare, lumea blăstămând.
 Atunci Fericirea din colibă sboară
 Dar deodată iese Munca'n calea sa.
 Ș'o întrebă »Unde alergî surioară?
 De ce-i speriată fețișoara ta?«
 — »Caut să las, dragă, astă locuință:
 Veni Sărăcia și de ea fug eu;
 Căci mă'nfiorează trista ei ființă,
 Când o văd în zdremțe, parcă'm vine rău.«
 — »Vin cu mine soro!« Munca atunci zise
 »Brațul meu cel tare, sper că va goni
 Astă ticăloasă fantasmă de aci,
 Și lemnarii noștri se vor ferici.«
 Munca în colibă intră și îndată
 Sărăcia fuge, dinții clănțănind;
 Iar Fericirea binecuvântată
 Iși ia iarăși locul, veselă domnind.

(G. Sion)

Coșbuc era în 1883 elev în clasa VII liceală. Publică în tomul II (1883) p. 373, traducerea din Zedlitz:

Cuvintele Coranului

Cu mâna'nălțată pentru rugăciune
 Stă emirul Hassan și se'nchină blând,
 Apoi jos în sală pe covor se pune
 Prânzul așteptând.
 Un sclav cu mâncare își îndreaptă pasul
 Spre emir, ci bietul într'un rău moment
 Tremură și scapă peste emir vasul
 Pătându-i purpura mândrului vestmânt.
 Plin de spaimă sclavul în genunchi s'aruncă
 Și cu ochii'n lacrimi, începe a striga:
 »Să ai parte Doamne d'a raiului luncă,
 Spre-a împlânzi mânia din inima ta!«
 — »Eu nu port mânie« liniștit vorbește
 Hassan, iară sclavul: »Tu ești virtuos,
 Totuși mult mai tare cerul răsplătește
 Pe acel ce iartă celui păcătos!«
 »Eu te iert«. Aceste emirul; în fine
 Zice sclavul: »Totuși în Coran cetim,

Cumcă răsplătirea răului prin bine
 Este cea mai sfântă virtute ce știm«.
 »Bine dar! acuma i-oți dau libertate
 Ș'acest aur încă să te-ajutorezi:
 Legile divine de profet lăsate,
 N'aș vrea înc'odată să le violez«.

(Traducere de Coșbuc stud. clasa VII)

3. Literatură grănicerească necunoscută

În revistele și pilografiile vechi, editate pe vremuri în Năsăud, sau în alte orașele ardelen, am găsit o serie de poezii eroice și școlar-didactice, scrise de grăniceri. Aceste reviste azi sunt aproape tot așa de rare ca și incunabulele franceze. Nefiind accesibile marelui public, extrag din ele poeziile vechilor grăniceri năsăudeni. Exemplele din cari copiez ¹⁾ aceste poezii se găsesc în biblioteca »Muzeului Năsăudean«.

Iacob Mureșan (1812—1887), a scris cu prilejul festivității așezării pietrii fundamentale a gimnaziului românesc din Brașov în prezența episcopului Andreiu Șaguna, în 17/29 Septembrie 1851 poezia »Orațiune«¹⁾ și a declamat-o în genunchiu. Poezia a fost publicată în »Foaia pentru minte, inimă și literatură« și e reprodusă în »Iacob Mureșian 1812—1887. Album comemorativ de A. A. M.« Brașov, 1913, p. 77—79.

Zeu! tată al luminii! genunchi plecați te-adoră,
 Intinde braț puternic, ajută opul sfânt
 Ierusalim ne fie, ferit de soarte amară
 Fântână luminării, nectar pe acest pământ!
 Ca bradu'n iarnă'n vară
 Tot verde subpăstrat
 Ca cedrii creasc'afară
 La culme înălțat!
 Al cerului părinte! vezi cum ne'nferecase
 Zevoarele ce'n lipsa de muză le-am purtat;
 Deci șterge acum osânda ce-am tras în orice plasă
 Căci peatra spre mărire'ți în fund am așezat. |
 Fii corp de presuințe
 La toți ce jertfe pun,
 Că'a muzelor semințe
 Fermecă glonț de tun,

¹⁾ Toate poeziile le transcriu cu ortografia de azi. I. N.

Parnasul, Eliconul, cu nouă muzi de-odată
 Re'nvie'n aste case, cu prezidele Feb:
 Urania ce scepstrul spre stele'l ține, fată:
 Erato, ce descântă la amanți, și's în efeb.
 Cu toate să lucreze
 La luptele zeiești
 Frățirea s'o păstreze
 Confraților firești!

Și Clio, ce prezide istoriei de ginte
 Cu Melpomene, tragic ce amă a tracta
 Și Caliopen'ntoară ce luptele ferbinte
 Polimia ce jură: oratori voi forma:
 Euterpe lângă flaute,
 Terpsicore cu joc,
 Cu toate mâna'și caute
 Soțite'n astă loc!

Era profugă'n secolii făr'loc româna muză;
 Și o! în ce palate era dedată a fi:
 Se conteni'n înguste cămări la rău expuse,
 Căci soartea mi-o tâmpise și Demonul mi-o sluti!
 Ah Doamne! de sus este,
 Tot dar dintr'al tău sân,
 Egidea ei firește
 De rele, de unde vin!

Fă Doamne ca să crească în rami plecați de frunte,
 La culme să se'nalțe măreți într'al său sbor:
 Cărunt îi fie veacul, nutrit de-a muzei lupte
 Pe fii, toți nepoții să'nalțe, al său popor.
 Virtutea creștinească,
 Credința viu sperând
 Și caritate crească
 Din sânu-i înflorind.

Tot Reguli fă să nască, Marc Tului propărinte,
 Din ăst ¹⁾ palat Fabricii, tot Codrii și Valerii
 Și patriei de razim și tronului ferbinte:
 Dreptății jertfă vie sub iarnă ca și'n veri.
 Azil pentru morminte
 Ferice cântător!
 | Aducere aminte |
 In veci la jertfitor!

O corpul presusinței revarsă'n respletire
 Foloase însutite, ferindu-i de ori-ce nori

¹⁾ In opul din care transcriem e: »Dea ăst«.

Trimite-le o Doamne! zecită fericire
 La toți ce'n panteonul aceasta's fundatori!
 Cu zelul Arhieriei
 Cu fapta cei păstori:
 Cu peana mișcând zcii
 Toți primii luptători.
 Măriți să fie'n secolii și cari c'o peatră mică
 Inalțe aste ziduri, altar pe cari jertfim,
 Ca fiii și nepoții, ferți de jug, de frică,
 Să cânte: aste școale's al nost Ierusalim!
 Ușoară să le fie
 Țărâna în mormânt!
 Memoria le'nvie
 In veci pe acest pământ!

O altă poezie, tot a fostului ziarist și om de școală Iacob Mureșan, se'ntitulează »O odă către Martiri«. A fost scrisă în 1860. A apărut în »Foaie pentru minte inimă și literatură« de unde a transcris-o »A. A. M.« în volumul comemorativ »Iacob Mureșian 1812—1887«. Menționez că în unele locuri mai fac și câteva modificări în transcriere.

Fericite umbre cari odinioară
 Pie din viață ați mers la mărire!
 Știți voi că națiunea pie vă adoară
 Pentru a noastre fapte mari și suferire:
 Când pentru națiune, patrie, dreptate
 Plini de zel și amoare v'ați luptat ușor
 Insă omenirea dată spre păcate
 V'a ucis prin chinuri martiri glorioși!
 Ale voastre nume mari și prețuite,
 Vor luci ca stele pe senin Uran
 Și'n etern nestinse fi-vor neclăiite
 Pân'va bate încă inima'n Roman:
 Consolarea voastră fi-va necurmată
 Când vedeți c'a voastre fapte de eroi
 Și-au ajuns dorirea cea de mult oftată
 Ce-aștepta româna ginte dela voi.
 Fi-ți dară în pace, fi-ți umbre ferice!
 Căci națiunea voastră va orna altare,
 Inaintea căror Românul va zice
 Pia'și orațiune pentru înălțare!
 Mormintele voastre fi-vor presărate
 Cu-ale suvenirii suave floricele

Vor luci ca stele în azur departe
 Și'n etern vor plânge vergure pre ele
 Impletind coroane, toate'n mulțămită
 Vor aduce vouă ele și nepoții
 Căci martiri în lupte, la moarte cumplită
 Inocenți ca mielul v'ați supus cu toții.
 Iar voi juni și june, voi verguri române
 A lor suvenire necurmat având!
 Le-o păstrați curată, nice să s'aline
 Dulcele-amintire'n orice piept roman,
 Știe zău Românul că pentru dreptate
 N'ați fiori nice de mormânt,
 Deci numele voastre fi-vor lăudate
 Pân'va sta Românul încă pre pământ

In revista »Magazinu pedagogicu, Organu pentru educatori, inveciatori și barbați de școlă« care a apărut la Năsăud, în anii 1867, 1868 și 1869, sub îngrijirea »pedagogilor« Vasile Petri (care s'a retras la sfârșitul anului 1867), Maxim Pop și Cosma Anca, în afară de studiile de metodică, didactică, istoria pedagogiei, psihologie pedagogică, etc. au apărut și câteva poezii cu caracter școlar-pedagogic. Profesorul I. Papiu a publicat poezia »La începerea anului școlastic« apărută în anul 1867, (p. 38—39). A fost scrisă cu ocazia împlinirii alor 4 ani dela înțemaiarea liceului din Năsăud. E de remarcat caracterul mitologic al ei, ca și la »Orațiunea« lui Iacob Mureșian.

Frați de-un sânge și de o mamă
 Muzele din nou ne chiamă
 Cu sonora lor cântare
 La progres și înălțare.
 Astăzi Roma cea bătrână
 Depe culmea Aventină
 Varsă ton de armonie
 Peste'ntreaga Românie.
 Aventinul iar răsună
 Plin de gloria străbună
 Și parnasul se fălește
 Că românul propășește.
 Fii Romei'ntro unire
 Cu un cuget și-o simțire
 Toți aleargă cu silință
 La a Minervei locuință.

Timpi trecură cu furtune
 Peste-aceste țări străbune
 Când a barbarilor gloată
 A înecat lumina toată.
 Însă tu brave române
 Nici sub gintele păgâne
 N'ai pierdut gloria străbună
 Și-a strămoșilor cunună.
 Clio mama istoriei
 A născut și României
 Mulți eroi cu brațul tare
 Ce-au păstrat faptele tale.
 Deci cu toții într'o unire
 Fraților la propășire
 Să reînvie Roma iară
 Peste-a lumii mari hotară.

La vechea preparandie năsăudeană, care a existat dela 1859 până la 1869 când s'a mutat la Gherla ¹⁾ »Rugăciunea Domnului« se spunea în formă de poezie. Cine a versificat aceasta rugăciune? N'am putut preciza. E publicată în »Magazinul pedagogic« pe anul 1867, p. 336, dar fără a se indica autorul.

Tatăl nostru-a toți Părinte
 Care'n ceruri locuști
 Adorat de coruri sfinte
 Și de cete îngerești.
 Doamne fă să se sfințească
 Și'ntrre noi numele tău.
 Toată lumea să cunoască
 Că ești singur D-zeu.
 Vină-a ta împărăție
 Sceptrul tău cel neînvins
 Să guverne cu tărie
 Universul necuprins.
 Tot așa să se'ntocmească
 Precum vrei tu a o'ndrepta
 Pre pământ să se'nplinească
 Și în ceruri voia ta.

Pânea cea de toate zile
 Toate câte ne lipsesc
 Dă-mi și cu îndestulire
 Varsă darul tău ceresc
 Multele noastre păcate
 Cu care te supărăm
 Iartă-ni-le Prea'ndurate
 Când pe tine te rugăm,
 Precum dăm și noi iertare
 Celor ce ne grăiesc
 Când ne fac vre-o supărare
 Sau alt rău când voiesc.
 Nu ne duce'n ispitire
 Ci conduși sub scutul Tău,
 Scoate-ne dela piele
 Și ne scapă de cel rău.

Tot în revista suscitată s'a publicat tot în 1867, fără indicația autorului, cunoscuta poezie bolintineană, celebră pe vremuri, ca poezie ce se declamă la ocazii festive: »Fata dela Cozia« ²⁾, care începe:

»Pe o coastă verde, arde plină lună
 Armia lui Țepeș printre brazi s'adună«. etc.

În tomul II, al »Magazinului pedagogic« (1868) se găesc mai multe poezii cu caracter religios, dintre cari reproduc două. Sunt scrise tot de profesorul Ion Papiu.

Vameșul și farizeul

1. Sună clopotul departe
În cetate și la șat (;
Cât răsunetu-i străbate
Din colibi până'n palat | 2. Semn că-i timpul să s'adune
Toți cu cugetul curat
Mici și mari la rugăciune
Cel avut și cel sărac |
|---|---|

¹⁾ Virgil Șotropa: Vechea preparandie năsăudeană. Sandu Manoliu: Incercări pentru readucerea prep. la Năsăud.

²⁾ Pentru povestirea istorică: D. Casseli, Fecioara dela Argeș.

3. Cură gloatele'n mulțime
A adora pe Dumnezeu,
Între dânșii iacă vine
Vameșul și farizeu.
4. Ambii aceștia când înțară
Colo'n locul adorat
Farizeul plin de fală
Tocma'n frunte s'a'ndesat.
5. Simulează pietate
Și'și înalță capul său
Și cumplit în pept se bate
Oh! fățarnic farizeu.
6. »Mulțumescu-ți Doamne Ție
Zice negrul ipocrit
Că's om drept de omenie
Nimănui nu i-am greșit«.
7. »Două zile'n săptămână
Le postesc adevărat
Și'nplinesc legea divină
Ce profeții ne-au lăsat«.
8. »Dau din toate a zecea parte
Fac la bine necruțat
Mă feresc de strămbătate
Dela lege nu m'abat«.
9. »Nu's ca alți oameni în lume
Răpitor neînfrânat
Sufletu-mi de'nșelăciune
E neatins, e nepătat«.
10. »Mulțumescu-ți Impărate
Zice falsul farizeu
Că's curat fără păcate
Din ales poporul tău«.
11. »Sunt sumeț și-mi pare bine
Că nu sunt din neam străin
Nu sunt urgisit de tine
Sau ca ăst vameș păgân«.
12. Când aceste le grăiește
Ipocritul îngâmfat
Și cumplit se fățărește
Că e drept și neîntinat,
13. Atunci mâna sa spurcată
Și-o întinde nesfiit
Și cu degetul arată
Pre vameșul umilit.
14. Pe când ăsta de departe
Pleacă capul la pământ
Liniștit în pept se bate
Nerostind nici un cuvânt.
15. Nu cuteza să-și înalțe
Nice ochii cătră cer,
Ci cu lacrimi pe față
Stoarse'n crâncene dureri.
16. Numai cugetu-și ridică
La ceresul Impărat
Și se roagă așa cu frică
»Doamne fii mie'ndurat«.
17. »Că din sânul mării mele
Tot în rele am umblat
Și'n păcate mari și grele
Sunt cu totul afundat«.
18. Adevăr, că mai ferice
Decât cela renturnat
Și scriptura așa zice,
E un drept nedisputat.
19. Că tot cel ce se mărește
Și'și ridică capul său
Cu timpul se umilește
Ca și negrul farizeu.
20. Iară cel ce se umilește
Și'și înclină fruntea sa,
Nici o iotă nu-și scărește,
Și cu timpul se va'nălța.

Tot în acest fel e și poezia »Căderea omului« de acelaș autor, apărută în aceeași revistă tom. II, p. 159, care însă n'o reproduc. Dar reproduc din acelaș autor »Psalmul 69«.

Dumnezeule prea sfinte
Spre ajutoriu-mi ia aminte
Sârguește și mi ajută
Rușinează și infruntă
Pre cei ce ceară meren
Să piardă sufletul meu
Cei ce-mi voesc rele mie
In alor oarbă trufie

Indărăpt se'ntoarcă iară
Să-i cuprindă grea ocară.

Rușinați fie de tine
Cei ce-mi zic bine, e bine,
Ca cu atâta să le fie
Mai deplină bucurie

In »Calendarul pedagogicu pre anulu ordinariu 1885. Urmatu de Almanahulu Reuniunei mariane« apărut la impremeria A. Todoran, în Gherla, la pag. 19—20, sunt câteva poezii prelucrate după autori germani de publicistul năsăudean Ion Macaveiu.

S t e l e l e

(de Staub)

I.

Prea iubitele părinte
Spune-mi, căci te rog ferbinte
Stelele pe cer ce sunt?
O lumină neștiută?
Sau foc ce'n noaptea tăcută
Luminează'al nost pământ?

Sau sunt aur ce străluce?
Căci alor lumină dulce
O iubim și o mărim.
Sau acele stelișoare
Sunt ferești luminătoare?
Spunem de ce le zărim?

II.

Stelele copilul meu
Sunt ochii lui Dumnezeu
Cari privesc cu mult'adoare

In a noastre inimioare!
Dumnezeu vede de toate
Ce lucrăm și'n zi și'n noapte.

Copilul și fringila

(de Hermann Lohse)

Merse în pădure micul Mihăilă, Mihail atuncia la tufiș fugi
Ca din cuib să prindă o mică fringilă Vrând pe pasărică a o ghibui
Dar fringila mică sbură pe furis Când iacă în iarba s'a împiedecat
Și cântând s'ascunse într'un des tufiș. Și o bună trântă de pământ a dat.

Micu Mihailă se văzu'nșelat
Paserea pe-un arbor s'a fost așezat
Și cânta ea dulce și cânta cu dor
»Bune Mihaile, dă-mi pace să sbor«.

Odihna de Duminică

(d. Fr. Bucker)

Clopotele drag sună
Din cel deal până'n cea vale
E Duminică... Păstorul
Către turmă-și face cale.

Ah voios s'ar ruga dânsul
In biserica creștinească
Inșă e silit să meargă
Mica turmă să-și păzească.

Și-auzând cum în biserică
Ceilalți creștiii se roagă
Prinde-un miel, se odihnește
Și cu el și turma'ntreagă.

PAGINI SUPLIMENTARE

Cucerirea Ardealului de către Unguri

traducere după G. Schmidt (1861)

Iulian Marțian

*Difficilius est provincias
obtinere, quam facere.*

L. Florus IV. 12.

Ungurii menționați în istorie ca națiune, de prima dată cu certitudine pe timpul împăratului Theofil (829—842), își făcură apariția cu sabia distrugătoare în orientul european¹⁾ și deși ei se desvoltară pe căi mai puțin obicinuite, plecară întru întâmpinarea unui mare viitor în țările dela Dunărea de mijloc, de o parte fiindcă învățând dela cultura străină²⁾ deveniră europeni, dar mai cu seamă din cauza că tot ei, cei ce începură prin a aplica vecinilor lovituri furioase, deveniseră cu timpul zid solid de apărare al acestui orient.

Trecând la discuțiunea obiectului, pare aproape indiferent că ce i-a îndemnat pe Unguri să părăsească așezările anterioare și să își ridice mobilele lor corturi, întâiu în stepele extinse din vest de Nipru, progresând apoi până în apropierea Silistrei, lângă Dunăre³⁾; să fi fost doar suprapopulația, ori, după informația

¹⁾ Leo Gramm. ed. Bonn. p. 231 și Geor. Monachus de Michaele et Theodora c. 8.

²⁾ G. Fejér Cod. dipl. t. I. p. 323 se face mențiunea diplomei regelui Ștefan cel sfânt în care se zice: »Nam unius linguae unique moris regnum imbecile et fragile est«.

³⁾ Const. Porphir. de adm. imp. c. 37, 38 p. 168.

împăratului Constantin Porphyrogenitul — provenită probabil din izvoare slave¹⁾ — înaintarea popoarelor orientale și adecă cea a Pecenegilor²⁾, ori a altor popoare mânate de către irezistibilul instinct de migrațiune propriu popoarelor primitive lipsite de cultură³⁾.

Ungurii erau diviși după neamuri în triburi, precum este obiceiul nomazilor, în frunte cu căpetenii, luptând la bariera Dunării cu oștiri grecești⁴⁾, dar în curând se îndreptară împotriva regatului Morav⁵⁾, apoi mersă în ajutorul Bizantinilor împotriva bulgarului Simeon⁶⁾ ca mai târziu să se îndrepteze împotriva Francilor⁷⁾.

Dimpotrivă despre cucerirea Ardealului cum adecă a fost pusă la cale, citim la Anonymul notar al regelui Bela, care ca cel mai vechiu cronicar tot se mai bucură de oarecare trecere, următoarele detalii⁸⁾:

»Știrile despre bunătățile țării celei dincolo de pădure, unde stăpânea Gelou, un Român, pătrunseră la urechile lui Tuhutum⁹⁾ și el socoti să ia acea țară în stăpânire pentru sine și moștenitorii săi, dacă s'ar putea doar'cu permisiunea principelui Arpad. Și astfel se întâmplă, și descendenții lui au stăpânit țara cea dincolo de pădure, adecă Ardealul, până pe timpurile regelui Ștefan și l-ar fi stăpânit și mai îndelungat, dacă Gyla cel tânăr și fiii săi Biwia și Bucna ar fi acceptat creștinismul. Tuhutum a fost un bărbat cuminte și trimise pe șiretul Ogmand ca să meargă în secret și să vadă calitatea țării celei dincolo de pădure și se afle că ce fel de oameni sunt locuitorii aceleia pentru de a-le declara războiu în cazul că ar fi admisibil. Căci Tuhutum dorea să își facă un nume și să cucerească acest teritoriu. Astfel se strecoară deci tatăl Ogmand, spionul lui Tuhutum, ca o vulpe prin țară în sus și în jos,

1) Zeuss. Die Deutschen und ihre Nachbarstämme. München 1837. 8.

2) Const. Porph. op. cit. c. 38. p. 168.

3) Cons. Porph. op. cit. c. 38, 39, 42.

4) Leo. Gramm. ed. Bonn p. 231. Georg. Monach. de Michael et Theod. c. 8.

5) Annal. Fuld. ad. ann. 892.

6) Const. Porphy. op. cit. c. 39 51. Theophan. Cont. 6, 9. Leon. Tact. XVIII. § 43. Leo Gramm. p. 266. Annal. Hildes ad ann. 893.

7) Annal. Fuld. ad ann. 894.

8) Anonymus Belae regis notarius, la Schwandtner Scriptorum rer. hung. I. 17.

9) Unul dintre cei șapte duci ai Ungurilor.

observând bunătatea și fertilitatea aceleia să îndrăgi peste măsură de aceea, se și înapoie în grabă la stăpânul său. Acestuia îi povesti apoi mult despre cele ce sunt de preferit în țara aceasta; cum este udată de râuri mărețe, și îi enumeră numele și foloasele acelora pe rând, și cum în nisipurile lor se găsește aur, și acest aur al țării este cel mai excelent; cum se scoate sare din pământ și cum curg izvoare de apă sărată, și cum locuitorii acestei țări sunt cei mai ticăloși de pe suprafața pământului; căci sunt Români și Slavi și nu ar avea alte arme decât arcuri și săgeți, și ducele lor Gelou ar fi slab și nu ar avea în jurul său ostași buni, și cum nu ar putea rezista vitejiei Ungurilor, lăsându-se batjocoriți de către Pecenegi și Cumani. Auzindu-le Tuhutum acestea și înțelegând că țara ar fi bună, trimisă soli la Arpad ca să-i permită să treacă pădurea și să lupte împotriva lui Gelou. Atunci Arpad laudă pe Tuhutum și-l încuviință să lupte cu Gelou. Aflându-le acestea Tuhutum dela solii săi, se pregăti și trecu pădurea în spre răsărit, împotriva lui Gelou, ducele Românilor. Auzind Gelou despre sosirea lui Tuhutum și a Ungurilor își adună oastea și plecă călare împotriva lor, pentru de a-i reținea la trecătoarea Meseșului, dar Tuhutum trecu pădurea într'o singură zi și se opri lângă râul Almaș și oastea lui Gelou sta față în față cu el astfel că numai râul îi despărțea. Acolo voia Gelou să-i oprească cu arcașii săi. În ziua proximă, încă înainte de amurg, Tuhutum împărți armata sa în două jumătăți și una o trimise să treacă râul mai în sus și să înceapă lupta. Și fiindcă putură trece ușor ambe părțile intrară deodată în luptă, și luptară cu violență, până ce au învins pe ostașii lui Gelou și au ucis pe mulți dintre ei și pe mai mulți i-au prins. Văzându-o aceasta ducele Gelou, o apucă la fugă, pentru de a-și mântui viața și grăbi înspre castrul său fortificat de lângă râul Someș. Dar Ungurii îl urmăriră și-l uciseră lângă râul Căpuș. Văzând locuitorii țării moartea domnului lor, întinseră de bună voie dreapta pentru pace și aleseră pe Tuhutum tatăl lui Horca de domn al lor și îi jurară credință la locul care se numește Esculeu și dela acel timp se numește acel loc Esculeu fiindcă acolo jurară. De aci înainte Tuhutum și cu urmașii săi stăpâniră țara cu fericire și cu pace până în zilele regelui Ștefan cel sânt.

Acestea le spune Anonymus, care pune evenimentul în se-

colul al IX-lea al erei creștine în o epocă în care, precum se vede, era ușor să se marcheze cele două mari capitole ale istoriei Ungurilor și adecă: cucerirea Pannoniei, a țării ungurești principale, iar al doilea precizat prin cucerirea Ardealului și legarea acestui adnex, fie chiar și numai nominal, de teritoriul precedent.

Datele acestea se bucurau de o credibilitate incontestabilă și fără de seamă nețărnută în fața forului criticei istorice ungurești, și ori ce s'ar fi încumetat să obiecționeze asupra acestora știința germană, acțiunea ei era suspiționată că ar încerca să încătușeze conștiința națională ungurească. Dar noi nu suntem aplicați să atribuim acestei povestiri a lui Anonymus o valoare istorică mai mare decât ori cărui alt basm, a cărui credibilitate se poate dovedi.

Să cercetăm deci alte cronici ungurești, accesibile nouă, cari în ce privește conținutul lor sunt mai puțin contestate și sunt admise între izvoarele istorice, între cari eu număr pe cea a lui Simeon de Keza ¹⁾, pe cea originară din arhivul capitolului din Bratislava ²⁾, cronica de Buda ³⁾ și în fine cronica lui Thuroczy ⁴⁾. Aș mai consulta în această materie încă și cronica pictată de Viena precum și pe cea numită Chronicon Dubnicense, dar acestea nu-mi stau la dispozițiune, totuși materialul înșiruit mai sus cred că va satisface scopului nostru pe deplin.

În aceste cronici însă vom căuta în zădar numele lui Tututum și tot cu acelaș rezultat înregistrarea știrea că el a fost cel ce a colaborat mai cu seamă la acțiunea legată de imigrarea ungurească în Pannonia, prin care destinul îl încuviință să înfăptuiască podul de trecere și bariera în țara muntoasă a Ardealului. Dimpotrivă în toate cronicile acestea găsim mențiunea unei repețite descălecări a Ungurilor în câmpiile Pannoniei și identificarea lor puțin simpatică cu Hunii, dușmanii păcii și ai culturii, amintind de vremurile înfricoșatului flagel al lui D-zeu, Attila ⁵⁾.

¹⁾ Din aceasta cunosc ediția lui Horanyi tipărită în Viena la 1782 și cea a lui Podraczy tipărită în Buda la 1838.

²⁾ Aceasta cuprinde evenimentele cari se petrecură până la anul 1330, și a publicat-o F. Tholdy la Buda în anul 1852.

³⁾ Numită astfel fiindcă fu tipărită de prima dată în Buda la 1473.

⁴⁾ Tipărită pentru prima dată fără indicațiunea locului și a anului, probabil în Veneția înainte de 1485, iar a doua oară în Augsburg la 1488.

⁵⁾ Despre origina Ungurilor dela Huni a se vedea la Pertz V. 121. VI 65, 98. VII 53.

Confundarea acestor două nume de popoare cu intenția de a justifica că erezii distinșilor strămoși hunici își ocupară moștenirea cuvenită în bază de drept, nu ne va duce în rătăcire, căci noi nu am încetat să credem prea mult în chestiuni istorice și nici nu ne sfiim să fim înfierăți ca »turbatores legis, regis et regni« de către Benkő, care ne consideră de atari pe toți aceia cari nu voim să credem în origina Ungurilor dela Huni.

În afară de aceasta identificare mai găsim în cronicile ungurești încă următoarea știre neprecizată dar conglăsuitoare despre cucerirea Ardealului prin Ungurii de sub stăpânirea mai multor căpetenii ¹⁾).

Se zice adecă că: »Gylas strașnicul șef al ordei a treia, găsi cu ocazia unei vânători în Ardeal un oraș mare, care a fost zidit pe vremuri vechi de către Romani, dar acum căzuse în ruină. Și fiind el amator de antichități, începu să-l reclădească și după Gylas mai vârtos decât după Romanul Iulius, se numi de aci înainte pe timp îndelungat acel oraș Alba-Iulia« ²⁾).

Dar în special cum au venit cei șapte căpitani ai Ungurilor în Ardeal de i-au dat provinciei aceștea numele din prezent, despre aceasta citim următoarele ³⁾): »Plecând ungurii în decursul migrației lor celei mari din orient spre occident, dela orașul Chiov din Rusia înainte, sosiră într'o regiune de unde erau multe păsări răpitoare încât din pricina acelor ei nu mai putură rămânea acolo; căci acele sburau de pe arbori ca muștele și mâncau vitele și caii lor. Era voința lui D-zău ca ei să treacă cât mai în grabă în Pannonia. Deci ei se ridicară și trecură munții timp de trei luni de zile și ajunseră în fine în țara vecină cu Pannonia, care astăzi se numește Erdel ⁴⁾ împotriva voinței Pecenegilor și a Cumanilor. Cum ei tăbăriră în țara aceasta își împărțiră întreagă oștirea lor, de frica unui atac din partea popoarelor care locuiau jur împrejur, în șapte părți și instituiră în fruntea fiecărei parte căpitani și sergenți ⁵⁾

1) Chron. Posen. II. c. I. § 6. Chron. Buden. p. 41.

2) Thwroz. II. 5. Bonfinius. Dec. I. lib. XI. p. 164.

3) Thwroz. Chronica Hungarorum, apud Schwandtner, scriptores I. 81. Keza. p. 67. cf. Schlözer. Kritische Sammlungen p. 170.

4) Numele vechiu unguresc al Ardealului.

5) decanos.

precum le era obiceiul. Și fiecare parte de oaste număra 300 mii bărbați armați în afară de sergenți cari erau în număr de 857 de înși. Căci pecând eșiră pentru a doua oară din Scytia erau 216 mii de bărbați din cele 108 triburi, deci câte 2000 de armați, în afară de cei dela bagaje. Și cei șapte căpitani instituiți în fruntea singuraticelor cete ridicară, în scopul pentru de a-și apăra femeile, copii și avutul lor, șapte cetăți încunjurate cu șanțuri în cari ei rămăseră un timp oarecare și din aceasta pricină s'a întâmplat că aceasta țară a fost numită de către Germani »Siebenbürgen« până în ziua de astăzi ¹⁾. Al treilea căpitan Gylas, care descoperise Alba-Iulia era și tatăl unei fete foarte frumoase numite Sarolt pe care o luă Geyza de soție«.

Această știre eu am numit-o insuficientă fiindcă din textul ei nu se evidențiază momentele de valoare pentru noi și nu ne bat la ochi, oare acel Gylas — făcând abstracție dela celelalte persoane cari se grupează în jurul acestui centru al tradiției — care ar fi doar' a se numi mai corect Dewix ²⁾ atunci când a descoperit orașul fondat de către Romani, era el stăpânul Ungur al Ardealului? rămânând îndoielnic dacă cucerirea Ardealului s'a executat de către Unguri în forma la care face aluzie tradiția?

Observație inevitabilă: că acea regiune în care stăpâna acest Gylas nu este circumscrisă anume, cu toate că izvoarele grecești știu despre convertirea lui la biserica orientală ³⁾ și că numai la Keza se spune că Gylas a venit împreună cu ceilalți în Pannonia și că în fine a locuit în Erdewel ⁴⁾.

Este cazul că aceasta observație să atragă atenția noastră într'o măsură mai mare, din cauza că prin aceasta împrejurare suntem informați că o indicație din timpuri cu mult ulterioare îl stabilește pe Gylas în Ardeal. Acestei idei i-a dat chiar și Max. Büdinger expresiune ⁵⁾ în zilele noastre. După opinia sa îndemnul a pornit din numele orașului, odinioară unguresc, Gyulafehérvár, și ținuta ostentativă a lui Katona, că aceasta numire ar proveni

¹⁾ Thwroz. op. cit., II, I. Keza p. 67. Schlözer. Kritische Samml. p. 470.

²⁾ Thietmar VIII. 3. Pertz. 11. 231. Dümmler Pilg. 165.

³⁾ Cedrenus: II. 328.

⁴⁾ Erdeu — elu = trans silvam, amintește de arduus, românește Ardeal, care ne îndeamnă să ne gândim la deal, în limba celtă tal.

⁵⁾ Büdinger. Oestereichische Geschichte. Leipzig 1858.

dela Gylas 1), care de altcum nu este mai puțin absurdă decât etimologia numelui orașului francez Rheims dela Remus fratele lui Romulus susținută de către Flodoard. De importanță mai mare și o forță doveditoare neîndoielnică este circumstanța scoasă în evidență de către Būdinger că cucerirea Ardealului de către Unguri pe vremea lui Gylas, este în potriva tuturor probabilităților istorice. Și adevărat: pentru că Ardealul ca regiune muntoasă nu putea să aibă pentru Ungurii, de pe timpurile acelea, cari erau la un nivel foarte redus de cultură, decât o valoare cu totul neînsemnată; și din pricina vecinătății Pecenegilor, despre cari scrie Constantin Porphyrogenitul 2), cu 50 de ani mai înainte, că goniți din estul râului Volga de către Cazari și Uzi se stabiliseră la început pe ambe malurile Niprului până la Dunăre 3) și prin întâmplarea stranie că Ungurii se salvară în trei rânduri dinaintea lor 4) deveniră într-o măsură atât de mare groaza acestei națiuni, încât împăratul Constantin se putea provoca la o declarație directă a Ungurilor în care spuneau că ei nu mai vor nici când să mai aibă vre-o divergență cu Pecenegii 5).

Dacă vom lua în considerare ceea ce accentuiază iarăș Būdinger, că provincia Pecenegilor, Gyla, în sud și est era vecină cu Ungaria 6), că o parte a aceleia era în afară de orice îndoială în Muntenia și că, după Constantin, în conformitate cu obiceiurile nomazilor, ambele aceste popoare erau despărțite prin un teritoriu nelocuit în lățime de patru zile de călătorie; numai pentru acel caz va mai rămânea un teritoriu în stăpânirea lui Gylas dacă vom accepta cele expuse de către Schlözer, că acel adese menționat Gylas era un han al Pecenegilor, care îi stăpânea și pe Românii din părțile muntoase ale Ardealului, și care se apropiase de Ungurii, cari le purtau frica, prin a da în căsătorie pe fiica sa ducelui Ungur Geisa 7).

1) Hist. prim. Hung. duc. p. 403.

2) Const. Porph. op. cit. c. 749.]

3) Const. Porph. op. cit. c. 42.

4) Zeuss. op. cit. p. 749.

5) Const. Porph. op. cit. c. 8.

6) Const. Porph. op. cit. c. 37.

7) Thietmar. VIII. 3.

Opinia lui Bűdinger, că el nu poate să admită existența unei stăpâniri pecenege extinse peste întreg Ardealul, nu este în contradicție cu cele de mai sus; fiindcă el concede că Pecenegii făceau adese incursiuni pentru pradă în teritoarele cari nu erau proprietatea lor, unde, având în vedere de o parte ura pe care o nutreau Pecenegii împotriva Ungurilor, de altă parte frica pe care o purtau Ungurii de Pecenegi, nu se poate admite o dominațiune a Ungurilor, pe acele vremuri.

Dar înainte de a putea urmări firul roș, pe care ni-l arată Schlözer în această chestiune, nu se vor sustrage atenției noastre unele date furnisate de către Anonymus, cu atât mai puțin, cu cât, pentru cazul că le-am omite, am cădea în suspiciunea că voim să încătușăm adevărul istoric și să-l aservim bunului nostru plac.

Intrucât adecă ar rămânea neatinsă și necontestată afirmația că cele șapte căpetenii, în decursul migrației lor în Ungaria, au construit în Ardeal, în scopul ocrotirii femeilor și copiilor lor șapte cetăți de pământ, în cari ei înșiși au petrecut un timp oarecare, și în bazele căror Ardealul a primit numele de »Siebenbürgen«, s'ar putea admite că cucerirea s'a efectuit deodată cu imigrarea, cu atât mai vartos cu cât nu s'ar putea presupune că Ungurii în fața dificultăților cari se puteau prevedea cu ocazia încercării de a câștiga o țară nouă, care au și cucerit-o ulterior în Pannonia, și-ar fi jertfit femeile și copii lor prin aventura unei ocupații războinice, ori să îi fi lăsat fără scut în fortificațiile lor din Ardeal.

Dar oastea menită spre apărarea acelorora ar fi fost destinată să sprijinească suprapunerea elementului unguresc în aceasta provincie, însă nu era în situația să poată satisface, fiindcă Ungurii obicinuiau să cucurească prin distrugere și despopolare, în urma cărei puținele resturi de femei și copii putea ușor să dispară între ei ¹⁾.

La o obiecțiune astfel formulată însă nu ne vom putea aștepta sub nici un raport, fiindcă noi suntem în situația să accentuăm cu toată energia că opinia despre migrația Ungurilor prin Ardeal în Pannonia este în contradicție cu celelalte izvoare istorice.

Căci Ungurii, cari după ce pierdură partea cea mai mare a avutului lor, jefuindu-li-se femeile și copii se văzură nevoiți să

¹⁾ Dűmmler. De Arnulfo Francorum rege. p. 83.

își cucerească o nouă patrie, după ce Pecenegii aliați cu Bulgarii îi alungară din așezările lor, conform mărturiei precise a lui Nestor 1), ei trecură Carpații cari încunjoară nordul Pannoniei și aceasta știre devine mai credibilă dacă ne vom sprijini pe faptul că încă Pipin prefăcuse în deșert teritoriul dintre Dunăre și Tisa unde a fost așezarea principală a Avarilor 2). Această devastare a fost atât de complectă încât nu rămase decât o populație foarte sporadică pe acel teritoriu și campania Bavarezilor împotriva Moravilor din anii 898—901 a putut se oferi Ungurilor posibilitatea să se stabilească pentru toate timpurile între aceste resturi de Avari, ai căror înaintași au știut să opună rezistență celei mai viteze națiuni a timpurilor acelorora — Francilor 3).

Asupra celor relatate de către Thuroczy vom observa în fine că fiind evidentă întrebuițarea de cronografii germane de către analiștii Unguri, bazmul lui Thuroczy despre cele șapte cetăți, din pricina căror s'a numit Ardealul »Siebenbürgen« nu prezintă decât un confuz ecou al celor nouă inele ale Avarilor 4) distruse de către Franci, cari destinate pentru apărarea de terenuri plaine, nu era cazul să se fi construit în Ardeal 5).

Dar de observația că Săcuii, precum ne spune Engel 6) nu ar fi decât descendenții resturilor de Unguri cari s'au salvat în munții Ardealului dinaintea Pecenegilor — ceace ar justifica cel puțin în parte ideea despre cucerirea Ardealului de către Unguri — credem pentru tot cazul că nu va fi nevoie să fim nedumeriți pe câtă vreme scrutători temeinici nu admit origina Săcuilor dela Unguri 7).

Dacă însă Ardealul nu a fost cucerit de către Unguri în decursul perioadei de imigrare; dacă Gylas socrul ducelui Ungur Geisa însuș nu a fost Ungur; deci nu putu avea loc o supremație ungurească în Ardeal înainte de sfântul Ștefan, ce ne mai împiedcă să acceptăm teoria că Ungurii s'au stabilit în Ardeal pe timpul sfântului Ștefan? cu atât mai vârtos că nu numai analele ungurești.

1) Nestor. III. c. 9.

2) Annal. Fulden. ad ann. 898 și Heriman Angiens. 901.

3) Paulus Diaconus. II. 10. Gregor. de Tours. IV. 23.

4) Eginhardus. Annales ad ann. 796.

5) Sulzer. Geschichte des trans. Dacien. Wien 1781 I. 223.

6) I. C. Engel. Geschichte des. ung. Reichs Wien 1813. p. 61.

7) Zeuss. Die Deutschen und ihre Nachbarstämme. p. 756.

ci și cele germane afirmă că acest rege distins prin numele de apostol în țara sa, care se putea lăuda față de propriul său fiu că și-a petrecut întreagă viața în o activitate neconținută, a biruit pe ducele Ardealului, l-a capturat și țara lui a convertit-o cu forța la creștinism. Acestea ni-le spune mai specificat Bonfinius 1).

↳ Impotriva acestora observ — ceea ce este mai îndepărtat de obiectul nostru — că istorici mai noi, față de botezul lui Gylas la Constantinopol și cu considerație la presupusa activitate a episcopului Hieroteupe, care l-a primit acolo 2), sunt de părerea că introducerea creștinismului cu forța în Ardeal s'a restrâns la o acțiune de preschimbare a ritului oriental în cel catolic occidental; dar sunt constrâns să neg că ar fi avut loc o cucerire ungurească a Ardealului în sensul că s'ar fi introdus pe acele vremi elemente considerabile de populație ungurească în aceasta provincie. Căci oricât de prietenos s'ar fi manifestat raportul dintre Gylas și Geiza potențat prin legăturile de incuscrie, masa poporului nici la un caz nu împărtășea acea dispozițiune. De o parte pentru amintirea încă recentă a conflictelor din trecutul recent cu vecinii Pecenegi, iar de altă parte necesitatea care se impunea să fie față de aceștia în totdeauna cu precauție, contribuiau să îi facă antipatici în fața Ungurilor, pe câtă vreme locuitorii Pecenegi din Ardeal auzând despre campania connaționalilor lor împotriva lui Wolodomir din Rusia se puteau gândi la noi întreprinderi împotriva Ungurilor.

Există între națiuni anumite sentimente instinctive, cari nici cultivate nu se pot preface în simpatii, și anumite secrete pe cari le cunoaște fiecare membru al acelora și le ține în secret până la ziua revelației. Chiar și regele Ștefan știa să aprecieze raportul său cu periculoșii vecini, tot din acest punct de vedere, și nu este exclus — precum ne informează Schlözer, din baze bine motivate 3) — că a utilizat prietenia sa cu Wolodomir în scopul exterminării vecinului periculos, pe care-l distruseră în parte Rușii departe în nord-est. Religionea forma, ca de atâtea ori în timpurile cari urmară cu o cultură mai înaltă și ca și în timpurile noastre, numai unul dintre multele și ușoarele pretexte, cari stau la dispoziția scopului de

1) Bonfinius. Rer. hung. Dec. II. 1. p. 209.

2) Cedrenus. II. 328.

3) Schlözer. Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. 212.

cucerire cu ajutorul cărui să făcu Ardealul provincie ungurească ¹⁾, în care Ștefan călăuzit de o politică constructivă, ca un pendent al puternicului rege Carol al Francilor, cu sprijinul împăratului Otto al III-lea ²⁾ și a savantului pontifice Sylvestru II, punându-și persoana proprie pe primul plan, încearcă să execute opera de guvernament ridicând țara cu încetul din cele mai înguste orizonturi ca să poată intra în seria statelor creștine catolice ale occidentului.

Însă prin cucerirea Ardealului nu se înțelege că aceasta provincie să fi primit cu o cale și populație ungurească ³⁾.

Regele decide să facă cunoscută poporului cultura europeană prin ademenirea de imigranți în cantitate nelimitată, căror le concese apreciable libertăți, urmărind prin aceste măsuri un contact mai intim cu diverse popoare, în scopul pentru de-ași asigura vetrele supușilor săi și tronul propriu; căci la dimpotrivă el ar fi comis o mare greșală dacă ar fi lăsat pe brutalii săi fii ai naturei în mijlocul vecinilor umiliți. Din aceasta cauză citim numai atât că el se mulțumi să numească în scaunul de principe al Ardealului pe ruda sa apropiată Zoltan ⁴⁾.

Dacă vom arunca numai o privire repede asupra invaziilor cumane, cari au trecut în decursul proximei secole peste aceste regiuni și dacă ne vom da seamă că chiar Ardealul a fost obiectul atacurilor acestor incursiuni, până în momentul când arta și adevărată arhitectura a opus acestor nomazi nestatornici piedeci insurmontabile prin înfăptuirea de cetăți, castele și orașe fortificate, dintre cari multe zac în prezent în ruină; vom ajunge la concluzia că chiar și dacă vom admite că împreună cu Zoltan s'ar fi deplasat și o bună parte de element etnic unguresc în Ardeal, totuș acesta nu putea să fie în măsură apreciabilă, care și-ar fi putut asuma cu o cale și o anumită preponderență politică, ceea ce nu s'a putut realiza decât pe timpuri ultorioare, mai pașnice cari ofereau o mai mare siguranță la frontiera occidentală ⁵⁾.

¹⁾ Ranzanus. p. 448. Ipsam Transilvaniam non modo coegit, ut suo pareret imperio, verum etiam subigi ex eo tempore voluit illis, qui in regnum Ungariae deinceps succederent.

²⁾ Thietmar Chron. IV. 38.

³⁾ Schlözer. op. cit. p. 212.

⁴⁾ Thwroz. op. cit. II. c. 30. Locavit ibi proavum suum nomine Zoltan, qui postea haereditavit illas partes Transilvanicas et ideo vulgariter dici solet Erdely Zoltan.

⁵⁾ Schlözer op. cit. p. 28.

Dar înainte de secolul al XII-lea elementele etnice ale populației Ardealului nu se pot distinge cu precizie.

La acest loc trebuie însă să observ în special că cu încercarea de a data împărțirea administrativă a Ardealului în comitate, de pe timpul regelui Ștefan, s'ar afirma concomitent și opinia submisiunii totale a Ardealului sub stăpânirea Ungurilor și cu o cale și expansiunea elementului etnic unguresc asupra întregului teritoriu cucerit de către sfântul Ștefan, chiar din pricină fiindcă din anumită parte nu se admite, dar chiar nici nu se poate presupune, că străinii să fi putut fi numiți în funcții de conducere administrativă prin care măsură s'ar fi renunțat la strămutarea de populație ungurească pe teritoriul Ardealului; însă modul de argumentație pentru împărțirea Ardealului în comitate efectuită încă pe vremea sfântului Ștefan și cuprinzând prezența unei cantități suficiente de populație ungurească în aceste comitate, cari cuprindeau suprafața țării întregi, trebuie considerată ca total eronată și lipsită de simțul realității. Căci în anul 1322 pecând comitele Târnaviei intenționa să atragă sub jurisdicția comitatului său satele: Mălăncrav, Beșa, Criș, Uifalău, Roandela ș. a. staturile generale ale Ardealului afirmară că aceste sate au aparținut de comitatul Albei încă pe vremea în care se zidea biserica din Alba-Iulia, deci în zilele sfântului Ștefan. Și această afirmație pretindea să fie în afară de orice îndoială. Totuși multe se pot afirma, dacă le acceptăm pe cele afirmate cu toată cumpătarea și modestia și nu cerem dovezi! Mai de importantă mi-se pare că Kemény în studiul său despre colonizarea Săcuilor ¹⁾ reprobă existența unei stăpâniri a Pecenegilor asupra întregului Ardeal, afirmată de către Pray, ca fiind cu totul eronată ²⁾.

Numai imputarea ce ni-o am putea imagina că s'ar încumeta să o ridice cineva încercând de a perverti faptele în scopuri preconceptuate, va cădea dela sine, dacă vom lua în considerare că din întreg contextul dovezilor lui Kemény, ne izbește nu numai șovăirea, ci și bizarul și contradictoriul afirmațiilor sale.

»Căci — se zice acolo — din faptul că în secolul al XIV-lea își făcură apariția în Ardeal singuratici Pecenegi, încă nu vom

¹⁾ Kurz: Magazin II. 155. — I. 230, 238.

²⁾ Kurz. Magazin II. 264.

putea trage conclusia în consecință că Pecenegii să fi cucerit cu desăvârșire și subjugat vreodată Ardealul».

Noi însă nu putem considera de identice conceptele de: »a subjugă« și »a locui în întregime«, și nu putem consimți cu calmul provenitor din convigerea istorico-critică, cu cele expuse, ba nu ne putem da nici măcar consensul nostru la aparență rațional! Și aceasta o facem din următoarele motive:

Întâiu, fiindcă pentru cazul corectitudinii concluziunilor lui Kemény, nu este compatibilă afirmația că Pecenegii — despre cari Kemény crede că erau chiar atât de rari în Ardeal — printru apar în diplomele anterioare ale regilor Ungariei ca un popor existent chiar înainte de secolul al XIV-lea?

Acest fapt cunoscut din diplomele cari privesc relațiile ardeleni, exclude cu desăvârșire conceptul de fărime ale poporului Peceneg.

Dealtminteri ar suna doar mai logic și mai natural — făcând abstracție dela toate diplomele — dacă vom admite just și echitabil, că puținii Pecenegi respirați printre locuitorii Ardealului în secolul al XIV-lea, formau întocmai ultimele fărime ale unui popor, care nici când nu a urcat la vre-un nivel fizic ori moral mai superior scutit de valurile distrugătoare ale grandioaselor furtune politice ce durau de secole; care să fi putut acționa împotriva stabilirii altor națiuni în țară, dar care doar' nici nu a încercat conservarea individualității sale naționale, ci a urmat imperativul categoric dictat de către evoluția naturală a circumstanțelor până la dispariția finală, fără urmă, în un mediu străin și urgisit.

În fața acestor circumstanțe, presupusa cucerire a Ardealului de către Unguri, care se afirmă a se fi efectuit cu ocazia imigrării acestora în Pannonia, va fi a se înregistra între acele chestiuni istorice de cari nu mai este nici o nevoie să fie discutate. Răspunsul negativ în această materie ar fi urmat cu mult mai înainte, dacă s'ar fi putut valida axioma că în domeniul științei, unde nu e vorbă decât de purul adevăr și de nimic altceva, nu compete patriotismului, cu foarte puține excepții, ceva mai mult decât un rol cu totul subordonat, pe câtă vreme, cu atât mai vârtos, vor fi a se lua în considerare, pe primul plan, adevărul și dreptatea în aprecierea faptelor și preciziunea în estimarea acelor și a resonamentului implicat în ele.

Un discurs memorabil

Iosif Naghiu

În »Biblioteca Muzeului Năsăudean« printre cărțile din colecția bibliofilului d. Iulian Marțian, membru onorific al Academiei Române, am găsit o carte franceză — aproape incunabul — apărută la Lyon, tipărită de »Thibaud Ancelin« »Imprimeur du Roy«. E pe 15 pagini — în octavo — și conține »Discours de ce qui s'est passé en Transylvanie, de l'union des Princes de Moldavie et Duce de Valachie, avec le Vuoivode, pour la deffence de la Chrettienté contre le Turc«. Acesta e titlul de pe copertă. Pe pagina 3, unde începe textul, găsim un alt titlu: »Discours des affaires de Transylvanie, contenant ce qui s'est passé entre le Prince et quelque siens subiects«. Adică discursul rostit la Praga în 1595 de către delegatul ardelean despre cele petrecute după Unirea Transilvaniei, a Moldovei și Valahiei împotriva Turcilor (24 Iunie 1595).

Textul e într'o franceză destul de puțin acceptabilă celor cari cunosc numai limba franceză literară de azi. Pentru acest fapt și fiindcă ediția aceasta de peste 4 secole nu se poate găsi decât foarte anevoie, mi-am propus să traduc acest text. Dar numai traducerea fidelă a textului nu și comentarii, fiindcă după părerea mea cunoașterea izvoarelor istorice se poate face obiectiv numai dacă aceste se redau în toată nuditatea lor. Comentariile le face istoricul în tratate generale, sau în studii speciale, dar spre a putea face studii obiective are nevoie de izvoare cât mai puțin alterate.

Ceeace publicăm, poate fi considerat drept un izvor pentru istoria glorioasă a epocii lui Mihai Viteazu.

Sigismund Bathori, Principele Transilvaniei, fiul lui Cristiof, care era fratele lui Ștefan, regele Poloniei, hotărî să se unească cu Împăratul în contra Turcilor. A convocat pe reprezentanți la Alba-Iulia, unde le-a propus rezoluția în ungurește. Principii cerură 3 zile de răzgândire, dar el insistă că vrea să audă părerea fiecăruia chiar în acel moment. În acest timp, gărzile se apropie de castel. Erau Unguri, Români, Secui, Țigani, Sași. Aceștia îl arestează, fiindcă i-a dat Împăratului și a renunțat la supunerea față de Turci. În urma acestei hotărîri, trimite pe vărul său Baltazar Bathori cu 8000 de Unguri și Secui și 2000 de cai, pentru a împiedeca trecerea alor 60.000 de Tătari și poruncește lui Gașpar Kornis Guvernatorul fortăreței din Hust să le'nchidă calea. După puține zile vin alte scrisori lui Gaspar Kornis, semnate și pecetluite de Principe, practicate de trădătorii Regatului. În acelaș timp individul Baltazar se retrage la Turda, 2 »licues« (o unitate de lungime) de Cluj și raportează că țara refuză să se supuie Turcilor și că o emoție de frică l-a făcut să se retragă. Il roagă să-l anunțe despre ceiace va întreprinde. Principele îl cheamă la consiliu și Cancelarul și consilierii Francisc Rendy și Gabriel Rendy, îl sfătuiră că dacă rezistă în rezoluția sa, să se retragă din Țară. Poate vedea și el, că poporul mutilat l-ar face să fie trimis la Constantinopol. Principele intimidat urmează sfatul. În ziua următoare, însoțit de 40 de cai fără nici unul din garda sa, pleacă, iar ceilalți ai Curții presupuneau că merge la vânat sau la plimbare. Înainte de a trece riviera de la Ompa (?) care spală marginea orașului se oprește și se'ntoarce spre oraș arată desemnul oamenilor din trupă, le spune la ureche că el e hotărît să se retragă către Împărat și mai bine să-l pedepsească, decât să fie obligat să ațâțe pe Turci în contra Creștinilor. Însoțitorii fără să li se dea alt ordin, se'ntorc în altă direcție și ajung noaptea la castelul din Ujvar. Principele nu comunică întreprinderea lui Emeric Sixci, Guvernatorul castelului amintit și Președintele Justiției dela departamentul Mecredy. Merse la Ruwar, aproape de Sternburg, unde stătu 3 săptămâni. Individul Ștefan Bochay¹⁾ care mai târziu îi deveni partizan pe lângă Împărat, vine să-l întâlnească. Il roagă să nu voiască a părăsi țara, căci altfel nu va regăsi conjunctură asemănătoare. Vestea că Princi-

¹⁾ Bocskai.

pele s'a refugiat, a făcut să se convoace consiliul la Cluj. S'au adunat mulți, pentru noutatea faptului. Domnul Baltazar Bathori a reținut mercenarii pe cari i-a trimis vărul său sperând că prin forță și prin favoarea partizanilor cari îl sprijineau mult, credea că va face consiliul să nu-l mai considere ca privat ci ca principe. S'a înscăunat la Cluj, în Palatul Principelui, primi de la oamenii săi și de la alții onorurile și titlurile obișnuite Principelui și mulțimea ocupă Palatul princial. Sașii cari sunt partea cea mai puternică a statului au început îndată a vocifera și a scandaliza.

Albert Hult, judecătorul regal al Saxonilor (ceea ce este o veche demnitate, care de demult depindea imediat de Regele Ungariei și care îi dă primul rang după Principe, era șeful deputațiilor și a națiunii săsești) îl atacă verbal: »Domnule, acest loc nu Vă aparține niciodată, noi voim să aflăm mai întâi unde e Principele nostru, iar dacă ne-am convinge că e chestiune de alegere, primul ram îmi aparține în numele Sașilor. Vă rog deci să Vă gândiți la ceia ce întreprindeți și nu Vă expuneți atât de mult, căci prin voința mea nu Veți fi Principe, o zic în numele tuturor Sasilor«.

În afară de aceasta mai sosiră scrisori dela Principe, trimise din Ruwar, adresate Sașilor. Le aducea la cunoștință situația în care se afla și rezoluția în care se arăta că Principele va reveni în Țară, ceea ce e obligat s'o facă și că acolo vrea să trăiască și să moară.

Partizanii lui Baltazar Bathory, Ioan Issin, care s'a căsătorit cu mama susnumitului Baltazar, Ioan Schmiger și Albert Hutter sunt delegați să meargă și găsească pe Principe. Acesta nu voia să între în castel decât la Albert Hutter, care-l onora ca tată. Deputații îl aduseră la Cluj și iată Principele restaurat, fără nici un resentiment al trecutului. Poporul nu se putea liniști și acuza în public pe Baltazar Bathory și tovarășii săi de înșelăciune. Nu se vedeau decât jalbe și amenințări pe cari le acățau pe porți și în piațe. Baltazar și ceilalți amenințați se plâng Principelui.

Principele chiar atunci, luă măsuri de apărare și publică manifeste pentru viața semenilor și jalbe în cari se vorbea despre trădare. Când au cunoscut cele spuse Baltazar și ceilalți despre răsculanți, și oamenii de bine și-au bătut joc de resentimentele Principelui. Baltazar le spuse amicilor cu Principele se mulțumește de-a fi readus

în țara sa și laudă pe Dumnezeu, că e la un loc așa de bun. Nu voiește de loc să-și reamintească trecutul. Vreo 8 sau 9 zile trecură în pace, până când Issin Iamisch (care e Ioan Issim) făcu un banchet cu principalii nobili. Pe cel mai tare dela banchet, pe Francisc Rendy îl trimise la Baltazar Bathori¹⁾, ginerele său, cu misiunea de-ai face prizonieri. Fiindcă îi spuseră anumite lucruri, Baltazar îi răspunde că nu știe nimic, că e mai bine văzut ca înainte și că nu vrea numai să-i scoată din castel, dar îi va face să se culce în acelaș pat.

Duminecă dimineața, Principele chemă pe Ștefan Lazar pe căpitanul gărzii sale și pe Gașpar Sibrich, căpitanul Ungurilor, le poruncește să facă ce le va comanda, să facă prizonieri pe cei cari nu-l vreau și să-i descopere ceiace au voit să facă. Comandă gărzilor să-l găsească și să-l aducă în oraș, să aducă la cunoștința nobililor că vrea să meargă la mănăstirea din partea de jos a orașului.

Nobilii merseră la castel unul după altul pentru a-l însoți. Când ajungeau în sala de ședințe, susnumiții căpitani îi duse într'o cameră fără sgomot, unde Principele ordonase și într'o jumătate de oră, făcură prizonieri pe 9 dintre ei de talia lui Alecsandru Rendy: Ion Issin, Gabriel Rendy, Gheorghe Litocarus, Ioan Forco, Baltazar Bathori, Francisc Rendy, Uvolgance Vovazine cancelier, Francisc Rendy și Ion Bornemissa. Acest din urmă a fost mai înainte »Hat Uvan« și mai înainte »Coran« trimis de complicității săi pentru a întârzia încercările creștinilor până când Tătarii se luptă cu turcii.

Luni, dupăce Principele trimise încă înainte de masă, Principele trimise pe unul dintre aceia pe cari îi numim Boemi sau Egipteni, care aranjă chestiunea primilor 5, iar ceilalți 4 mai fură reținuți ca prizonieri. În acest timp mama lui Baltazar Bathori, și alui Ioan Issin, intrară la prima văduvă a fiului lor, și-i ziseră:
»Dumnezeu să te păzească bunule Voevod, Tu a-i devenit Mare Principe, dar unde sunt servitorii tăi și cuvintele pe cari le-ai făcut publice altădată«.

Cancelarul și Baltazar Bathori au fost conduși la castelul dela Maros Uj Vár, iar Francisc Rendy și Ioan Bornemissa la Lattan, la 3 poște de Cluj, unde au fost strangulați. Principele cercetând scrisorile lor, a descoperit că bătrânul Francisc Rendy

¹⁾ Uneori e scris cu y, alteori cu i. Il scriu tot așa.

și Baltazar Bathori erau de mult timp în tratative cu marele Principe, ca să pună pe susnumitul Baltazar în locul Principelui, arătându-i că tributul pe care-l plătea Porții era așa de mic, încât se putea plăti cu banii de argint pe cari îi poartă femeile la gât. Gaspar Cornisch, Guvernatorul din Hust, îl întreabă de ce a deschis drumul Tătarilor, pe baza cărui ordin a produs ultimele scrisori pe cari le-a primit dela Principe și pe baza cărora comandantul a fost lăsat să treacă. La acestea Principele și-a recunoscut fapta și secretul și prin aceasta a descoperit mijloacele pe cari le aveau aceștia spre a-l distruge și a-l ruina.

Amintitul Rinnisch, a raportat avantajul pe care suscitatul Baltazar și unul dintre Francisc Rendy, urma să-l aibă dela Tătari. Tătarii nu i-au jefuit pe aceștia, fiindcă le-au adus omagii.

Mobilele celor cari trebuiau prinși au fost luate și duse la Curte. Avea un vas de argint de 220 de »pesant« în afară de banii numărați de Cancelar, apoi mobile prețioase, în greutatea lor 5 căruțe. Gașpar Rendy avea 50.000 de ducați de argint și 20.000 de taleri, iar Gheorghe Laticarus 30.000 de ducați.

Cardinalul numit Bathori, alungat din patrie, s'a retras în Polonia și a scris mai multe scrisori către Principe, ca inocent de aceste lucruri pentru cari nu e vinovat. Gheorghe Uvasch s'a otrăvit, Ioan Grandy s'a refugiat în Ungaria de Nord, la Sfântul Ragozi, unde a și murit. Albert Henzi a fugit în lume, Calla Salanzi a fost ucis de gărzile albastre ale Principelui, în castelul său din Bragnizra. A lăsat 50.000 de ducați, în afară de vase și de alte mobile. Principele a lăsat văduvelor și băieților câteva mijloace pentru a se întreține, lăsându-le și restul averii. Principele Valahiei, la Curtea sa din »Bon-Rorest¹⁾ la exemplul celui din Transilvania, a convocat pe boerii țării sale. După ce mai întâi a ucis pe Turcii cari de mult timp țineau ședințe, a tăiat capul la 3. Avea de gardă 10.000 infanteriști și 20.000 de călăreți, călărețul era plătit cu 5 taleri pe lună, iar soldatul fără cal cu 3 taleri. Totdeauna când se luptau cu cineva l-i se da câte un bou la 100 de soldați. Leafă li-se plătea înainte pe o lună și totdeauna în prima zi a lunii. Dar toată această recoltă e a Principelui, care era mulțumit că făcuse bine, ceiace făcuse.

¹⁾ București.

Principele Transilvaniei a trimis pe Albert Rirali (Király) ca și comandant, iar la Principele Moldovei pe Andreiu Balfay, având pe acești 2 Principi în supunere. Au ars orașul Silistra, după ce au jefuit marile bogății. Castelul a rămas Turcilor, printr'o greșală a tunului.

Au cuprins fortăreața lui Schmit, orașul, în care au lăsat mii de Valahi și orașul Orossig, care e un port foarte bun, a fost supus cu forța. În magazinul marelui Nobil au găsit atâta miere și unt, cât nu se poate mânca de 8000 de oameni într'un an. S'au stabilit în fața »Tegvav«-ului, un loc tare pentru Nistru și o barieră pentru Dunăre, crezând că vor împiedeca trecerea prin Tegvav a Tătarilor.

În timpul marilor geruri din acea iarnă, câțiva Valahi din Transilvania au trecut în Tartaria pe ghiață, au aprins peste 1000 de sate, au tăiat o mulțime de Turci și au adus peste 16.000 de cornute. Un cetățean din Brașov a cumpărat 48 de boi, 42 de vaci și 45 de vaci de un an, cu 100 de taleri. Căii s'au vândut la vreo 8—10—12 până în 20 de unguri. Tătarii și Turcii au bătut de 3 ori pe Cazaci și pe Transilvani. Au obligat câteva tătăroaice să-și frigă copiii și să-i mânânce, pentru a-i face să aibă oroare de Ungaria și prin legendă s'o transmită și urmașilor, ca să nu mai vie.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IULIU MOISIL

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

*Noi liberi pe voi v'am făcut,
Iar Tatăl din cer să vă aibă
De-apururi sub sfântul său scut!*

George Coșbuc

Tineretului grănițeresc năsăudean
pentru a-și cunoaște frumosul trecut,
marii lui strămoși și luptele ce au purtat
și a-le urma faptele

Scrise în **NĂSĂUD**
Capitala grănițerismului năsăudean
1936

Vicarul Ioan Marian

1796—1846

Omul înțelept nu-și aruncă privirile în depărtări
Pentru a afla, ce se găsește aproape de el;
Și mâna lui nu o întinde la stele
Pentru a aprinde lumină.

Mirza Schaffy

De aici din străvechiul Ținut al Năsăudului pe care așa de puțini îl cunosc, putem scoate multe și minunate învățături, cari și astăzi pot servi, drept pilde, în cultura și viața românească. Pe multe din aceste învățăminte de aici, s'a clădit o falnică cultură națională, care a ridicat foarte mult poporul nostru. Dar multe din aceste învățăminte s'au părăsit, s'au uitat și serii întregi de urmași au crezut, că trebuie să imiteze lucruri de departe, străine de firea și obiceiurile Românilor.

Chiar și la începutul sutei a XIX-a erau timpuri grele în viața culturală a Românilor grănițeri.

Ce privește starea școalelor din întreg Ardealul, ea lăsa foarte mult de dorit. Intr'o carte nemțască, păstrată în biblioteca »Muzeului năsăudean«, intitulată »*Ansichten von Siebenbürgen*« (Aspecte din Ardeal), din anul 1818, găsim câteva notițe interesante relative la Români, și chiar la grănițerii năsăudeni. Cităm: »Ardealul în 1818, cu 1 1/2 milion locuitori, este împărțit în trei națiuni privilegiate: *Ungurii*, *Secuii* și *Sașii*, cari țin de 4 confesiuni creștine, recunoscute legal și cu drepturi egale, bucurându-se de toate drepturile și privilegiile cetățenești. Aceste confesiuni erau cea *romano-catolică*, *reformată*, *evangelică-luterană* și *unitară*. Afară de

aceste trei națiuni mai sunt în țară mulți Armeni, Țigani, Judei, Bulgari, Sârbi și (mai pe urmă firește se amintește, că) cea mai mare parte a populației sunt *Valahii...* « Intre religiuni se află aici și ritul oriental al grecilor uniți și neuniți (grecii aceștia suntem noi Românii) și Iudeii. Națiunile și religiunile din urmă se numesc tolerate (suferite)«¹⁾.

Va se zică noi Românii, care formam partea cea mare a populației din Ardeal, eram numai tolerați în țara noastră de baștină, adânc înrădăcinați de mii de ani aici în pământul Daciei și străinii, veniți de pe alte meleaguri, cari se ziceau creștini, numai creștinește nu tratau pe deaproapele lor, care eram noi Românii, — și aceasta la începutul sutei a XIX-a.

Tot în această carte citim în alt loc: »Nu putem avea nici cel puțin speranța că se vor deschide școli bune la sate, *fiindcă nu există nici un institut, nici o școală, unde să se formeze învățători și nici un fond, din care să se poată plăti... și învățătorii ce se găsesc la școale, din cauza micii simbrii (salar), trebuie să facă pe curierul (stafeta), servitorul și vizitiul preotului. Satele săsești ar fi mai în stare să-și țină învățători mai buni, dar de aceștia, fiindcă trebuie să cânte și în biserică, comunele se interesează mai mult de gâtul, decât de capul dascălului. Școalele medii (secundare) sunt slab organizate. Alegerea profesorilor, metodele lor de învățământ și sirguința lor, cărțile de școală, principiile... toate ar trebui supuse unui control, unui examen mai sever. Liceul din Cluj (unguresc firește) are ca director întotdeauna pe fișpanul (pe prefectul comitatului), adică pe omul politic. Metoda în toate școalele este cea școlastică». »Că privește pe Valahii uniți ei au o bună școală (liceu) la Blaj...« »Și în Năsăud este o bună școală, bine organizată (Militaer-Erziehungshaus) pentru copii grănițerilor din al II-lea Regiment valah«. »Valahii neuniți au școli numai în Brașov și Sibiu (numai primare)«, — căci gimnaziul românesc ortodox din Brașov, înființat din inițiativa și prin stăruința lui*

¹⁾ După o statistică publicată în *Siebenbürgens* geogr. topogr. u. statist. *Lexikon* de mareșalul *Lenk v. Treuenfeld*, Viena 1839. Vol. III pag. 171, la articolul *Nationen*, erau în Ardeal: 255.000 Unguri, 262.000 Secui, 237.000 Sași, 1,169.000 Valahi, 60.000 Țigani, 9000 Armeni, 7000 Ovrei, 500 Greci și 200 Bulgari.

George Bariț și a lui *Iacob Mureșian* (amândoi uniți — și acest din urmă grănițer năsăudean, — cari făcuseră gimnaziul, filosofia și teologia în seminarul unit din Blaj) s'a înființat numai în 1850.

*

Un noroc special am avut noi grănițerii năsăudeni, când Impărăteasa Maria Terezia, în 1762, ne-a militarizat. Prin militarizare am scăpat de multe greutăți și în multe privințe am devenit mai liberi, cu multe drepturi și respectați.

Pe teritoriul Regimentului II grăniceresc năsăudean, îndată la înființarea lui, s'au deschis școale populare »naționale« (primare), cu limba de propunere românească, în cele 44 comune grănițerești, iar învățătorii se recrutau din absolvenții școlii normale (primare) superioare din Năsăud.

Găsim însă într'un tablou de conșcripții și dări din 1750 că cele 23 de sate aparținătoare la Protopopiatul Năsăudului aveau școale și învățători. Asemene și într'un act din 1766, semnat de Episcopul Atanasie Rednic. Lefurile și celelalte cheltuieli pentru hârtie, penițe, cerneală și alte utensilii, pe cari școlarii le primeau gratuit, se plăteau dintr'un impozit plătit de grănițeri. (Arhiva So-meșană Nr. 11 din 1929 pag. 2/3).

Intre anii 1770—77 exista în Năsăud și o școală latină-germană, numită *școală normală* (Oberschule, adică primară superioară), în care pe lângă religie, limba română și latină se predă și l. germană, apoi principii de morală și datorințe către Domn și patrie. La 1784 se deschise — la porunca Impăratului Iosif al II-lea — și un *Institut militar* (Militaer-Erziehungshaus) amintit mai sus. Amândouă aceste școale au stat în strânsă legătură și s'au organizat mai bine¹⁾. În școlile aceste din Năsăud se creșteau nu numai viitori ofițeri, ci și funcționari și viitori învățători pentru școlile naționale. Dintre cei mai buni absolvenți și cu dispoziții descălești, comanda Regimentului grănițeresc trimitea pe unii să se perfecționeze la școlile pedagogice speciale.

Astfel în anul 1844 a fost trimis *Florian Porcius*, pe atunci învățător în Rodna și *Iosif Georgiță* din Rebra, pe atunci învățător

¹⁾ V. Șotropa și N. Drăgan: Istoria școlilor năsăudene, pag. 13 seg. Năsăud 1913.

în Monor, să urmeze »Școala principală preparandială Sf. Ana« din Viena.

Trebue să mai amintim, că școalele dela Năsăud fiind unice pentru Românii din Nordul Ardealului, au ajuns în curând la mare renume și au devenit în adevăr un însemnat focal de cultură pentru populația din această regiune, la care veniau mulți copii și din comitatele vecine cu Districtul militar al Năsăudului, chiar și unguri și nemți.

*

În timpul acesta, când școalele din Ardeal lăsau în general mult de dorit, apăru par'că ca un om trimis de Dumnezău, pentru ținutul grănițerilor năsăudeni: *Ioan Marian*.

Acest luminat bărbat și mare român, s'a născut în anul 1796 în comuna Zagra. Tatăl său, țaran, a fost soldat grănițer și a luat parte în războaiele Austriacilor cu Francezii, de unde s'a înapoiat schiop. Marian a urmat școala trivială¹⁾ din Telciu, cea »normală« din Năsăud, apoi gimnaziul catolic din Bistrița și liceul românesc din Blaj, aici urmând filosofia și fizica, după sistemul școlar de atunci, precum și teologia, apoi se și hirotoni ca preot.

La 1 Noemvrie 1819 fu numit profesor la gimnaziul din Blaj, funcționând până la finele lui August 1821. Murind preotul din Zagra, la cererea sătenilor din satul său și pentru a fi și de ajutor părinților, părăsi profesura și primi să fie preot în satul său natal. Aci păstori poporul aproape trei ani în mod admirabil (dela 1 Septemvrie 1821 până la finele lui August 1824). Dela 1 Noemvrie 1822 până în August 1824 fu și catechet la școala normală din Năsăud, care funcție o împlini cu toate greutățile și oboselile drumului, ce trebuia să facă în fiecare săptămână la Năsăud. În 1826 fu numit învățător la școalele din Năsăud, părăsind atunci parohia sa, Zagra. Ca învățător stăruie să se deschidă, în 1827, și clasa a IV, căci până atunci erau numai trei clase.

¹⁾ Școalele triviale — termin medieval — în care se învăța citirea, scrierea și calcularea, numire împrumutată dela școalele evului mediu la cari studiul gramaticii, dialecticii și retoricii formau așa numitul „trivium“. Ele aveau trei clase. Sub „școală normală“ sau „normă“ se înțelege întotdeauna școală primară cu patru clase.

Activitatea lui Marian ca director școlar și vicar episcopesc.

Școala lui Marian

Marian, fiind un om de o cultură superioară, dezvoltă o activitate deosebită pe terenul școlar. El introduse în școala din Năsăud geografia, istoria universală și științele fizico-naturale, care până atunci nu erau în program. În acelaș timp aplică și o metodă rațională în predarea materiilor și anume ca elevii să înțeleagă ce învață, înlăturând învățarea de-a roșu. Iar obiectele ce se preda în limba germană li se explica școlariilor și în limba românească, pentru ca elevii să fie cât mai lămurii. Tot el a fost primul dascăl, care a introdus istoria patriei în clasa a IV-a.

Pentru complectarea și adâncirea studiilor sale pedagogice, Marian fu trimis cu cheltuiala regimentului, în anul 1830, la Lemberg, pentru a urma un curs special de pedagogie, timp de un an, de unde înapoiindu-se la Năsăud, a aplicat noile metode cu mai mare rezultate ca în trecut ¹⁾.

În 1833 fu numit director peste toate școlile din Regimentul I de graniță român, dela Orlat (Sibiu), în locul repausatului director Nicolae Feti, și acesta de origine din granița Năsăudului. Și la Orlat era o școală primară superioară (Oberschule) și două școli triviale, la *Hafeg* și la *Vaida rece*, și alte zece școli satești (naționale) pe teritoriul Regimentului.

Murind fostul director Istrate dela școlile din Năsăud și tot în acelaș timp fiind și vicariul episcopesc al Rodnei, Ioan Nemeș, numit canonic la episcopia Blajului, Marian fu chemat și numit director al școlilor din Năsăud și totodată administrator vicarial și mai apoi *vicar deplin* al districtului militar al Năsăudului și asesor al Sf. consistor episcopesc, cu decretul Nr. 24/16 Ianuarie 1834 ²⁾.

Ajuns astfel prin cultura sa superioară și prin meritele sale în fruntea grănițerii năsăudene și-a propus să ridice populația ce i-a fost încredințată. Cu o străduință de fier și cu un zel de admirat și-a urmărit nobilele sale scopuri.

¹⁾ Magazinul pedagogic. Tom. II. 1868. Năsăud. pag. 349 seq.

²⁾ Arhiva Someșană Nr. 15 pag. 49.

Biserica și școala fiind factorii principali în viața unui popor și temelia educației, el a lucrat pentru amândouă ca nimeni altul înaintea sa la Români. Activitatea lui a fost multiplă și foarte rodnică¹⁾.

Din multe ordine date pentru interesele bisericii vom cita numai unele din cele mai de seamă și vom insista mai mult asupra celor ce a făcut pentru ridicarea culturală a poporului prin școală.

*

Biserica

a) În ce privește biserica și-a constituit mai întâi un sinod sau un *consistor* vicarial²⁾, întărit de episcopul Ioan la 6 Dec. 1834 (Nr. 1294). Acestuia, și preoțimii în general, i-a expus planurile sale de viitor. Apoi cu dâșii s'a sfătuit cum să procedeze la înflorirea școalelor, la ridicarea poporului și la îmbunătățirea stării preoților.

Acest consistor a fost compus din 12 preoți din cei mai cu multă învățătură și cu purtare mai aleasă.

b) Cu circulara sa Nr. 110 10 Martie 1835, Marian convoacă pe asesorii vicărășești la Năsăud pe zilele de 13 și 14 Martie »după împreună înțelegere cu Măritul Comandant al Regimentului, să putem face împreună cu slujba romano-catolică și a noastră (greco-catolică), în limba română, în lagăr, sub cer« și tot prohodul pentru răposatul Împărat Francisc. (Arh. Someșană Nr. 15 p. 50.)

c) Prin circulara dela 1 Iulie 1835 vicariul Marian ordonă preoților români că: »Toți cei de rit catolic (adică romano-catolic), domnii ofițeri, subofițeri sau cătane cu toată familia sa..., batărcă umblă la biserica noastră (adică greco-catolică) afară de sf. botez în vreme de lipsă, sf. mir nicidecum să nu slujiți, ci să se înștiințeze dl capelan (catolic). A cununa ori a îngropa vre-o persoană catolică să nu cuteze nici unul, fără cu scrisoare dată îngăduință dela

¹⁾ Vicarii năsăudeni au fost factori de mare importanță culturală și națională, eselenți conducători ai poporului, energici, desinteresați și cu adevărat idealiști români.

²⁾ Vezi: »*Activitatea Vicarilor foranei episcopești gr.-cat. din Districtul Năsăudului*«, de *Macedon Pop.* B.-Pesta 1875 — din care s'a folosit o mare parte a acestei biografii.

prezisul capelan. Asemenea deslegarea păcatelor și sf. cuminecătura numai în vremea de lipsă, adică în primejdia morții, o veți putea împărtăși catolicilor făcându-i îndată înștiințare (capelanului catolic). (Arh. Som. Nr. 17 pag. 234).

d) Prin circulara Nr. 104/7 Martie n. 1835 poruncește preoților a face »mapa diecezană a uniților«, adică să-și descrie parohia, conform formularului anexat, însemnând numărul sufletelor, numărându-și toți poporeni mici și mari, dimpreună cu jelerii și țigani statornici și umblători«. În aceste acte, dela 1835, se pot afla oarecari prime date istorice despre satele noastre. (»A. S.« Nr. 15 p. 51.)

e) Ce privește lăzile bisericesti, ce conțin averea bisericii — scrie în circulara Nr. 125/1837 —: »dintre cele 3 chei, una o va păstra preotul, alta cantorul și a treia primcuratorul. La toate deschiderile lăzilor cheile trebuie duse personal de purtător și nu trimise cu altcineva. (»A. S.« Nr. 17 p. 248).

f) Prin circulara Nr. 93/1838 Marian poruncește preoților să țină catechizări, începând de după paști până la 1 Noemvrie, Duminica, în fiecare an, despre »învățătura creștinească« — cu tineretul poporan, care a terminat școala, va se zică între 16—24 ani feciori și fete, în biserică, după amiază. (»A. S.« Nr. 18 p. 398).

g) Fiindcă în lăzile bisericesti zac mulți bani fără folos, Vicarul, cu circulara Nr. 109/1838, în înțelegere, cu colonelul regimentului, aprobă ca grănicerii lipsiți se poată face împrumuturi din ele, în sumă de 10—20 zloți (florini) cu 6%. Preoții și curatorii rămân responsabili cui dau. (»A. S.« Nr. 18 p. 466).

h) Prin circulara Nr. 64/1839 Marian stăruind ca preoții să tâlcuiască evangelia Duminicii și al Apostolului și fiindcă de multeori vin în Apostol materii foarte întocmite de predicat — recomandă preoților că »oamenilor noștrii e mai întocmită o vorbire de jos, decât una înaltă și cu franzușuri.« Înșă cel mai de frunte loc, unde noi preoții omenirei, creștinătății și înaltului Stat mai cu deadinsul putem folosi, și cu puțină învățătură numai pilda să fie bună, e școala națională și trivială. Dreptaceea să-și socotească fiecare cea mai strânsă datorie în toată săptămâna a face catehizația în școala lui încredințată...«. (»A. S.« Nr. 18 p. 403).

i) În circulara Nr. 61/1841 scrie: »S'au poruncit mai demul-teori, că grecește sau sârbește să nu se cânte nimic și totuși se

află unii cantori de dârlăesc cu șcandălă cuvinte neînțelese. Preoții greșesc mai tare îngăduindu-i. Deci aceasta sub aspră canonire se oprește¹⁾. (»A. S.« Nr. 18 p. 421).

k) În marele său zel pentru biserică, Marian a adunat un frumos capital pentru edificarea unei noue biserici în Năsăud. Când a fost numit vicar a găsit în cutia bisericii 470 fl. m. c., iar la moartea lui a lăsat peste 4000 fl. m. c. (Foaia pt. minte... 1860 p. 231.)

l) În circulara Nr. 26/1840 comunică preoțiunii »cumcă creștinii cei de legea noastră din patriarhatul Antiohii, numiți Maroniți, de sub stăpânirea lui Mehemet Ali, Pașa Egiptului, acesta fiind scos din stăpânirea lor, în retragerea lui le-a prefăcut în cenușă tot ce au avut ei. Prin ordinul consistoriului din Blaj și a cererii Pontificalui din Roma, Împăratul, prin autograful către cancelarul Curții imperiale, Alexiu Nopcea, cere a se aduna ajutoare bănești dela creștini pentru maroniți. (»A. S.« Nr. 18 p. 420).

m) Vicariul Marian, omul de ordine, cerea ca preoții, cari sunt păstorii sufletești ai poporului, să fie pilde de rânduială întru toate, precum și cantorii și feții. La vicariat să se prezinte îmbrăcați în toată regula, curați.

Adăugând că: Fiecare cantor și făt să nu se arate altminterlea la vicariat, și la biserică în sărbători, decât îmbrăcat în cisme, cioreci, cămașă în ei băgată, laibăr de pânură sau postav negru, năframă la grumazi neagră sau albă, însă nicidecum pestriță sau de alte vâpsele, suman negru cernit, să ajungă până din jos de genunche, însă peste turecii (carîmbi) cismeii să nu treacă; clop (pălărie) înalt și părul tuns frumos, după norma militară. Care nu se va ține de aceasta se va canoni întâi sabornicește, a doua oră se va depărta dela biserică«. De aici se vede nu numai ordinea, ci și felul de a se îmbrăca (costumul), grănișerilor. (Circularul Nr. 99/1838.) (»A. S.« Nr. 18 p. 399.)

n) Marian cu toate ocaziile da sfaturi bune și îndemna ca

¹⁾ Este interesant a se ști, că încă vicariul Ioan Nemeș, prin circulara sa dela 21 Ianuarie 1834, poruncește preoților că »dela prima Ianuarie încoace protocoalele să se scrie cu litere sau slove latinești, adecă vechi românești și nu cu acestea sârbești, că puțini sunt care nu știu și care nu știu, pot în tot satul afla scriitori«. (»A. S.« Nr. 15 p. 46).

toți creștinii, dar mai ales fețele bisericești, între cari și cantorii și feții să fie oameni »treji și cu pildă bună«. Pe cei ce călcau poruncile lui și nu se purtau cum se cuvine, îi pedepsea destul de aspru. Odată pe un cantor ce se îmbăta des, îl muștră rău și ca ultimă pedeapsă — înainte de a-l lipsi de biserică — l-a trimis pe jos în canon până la Blaj după sf. mir și cu alte cărți«. (Circularul Nr. 144/9 Iunie 1835. (»A. S.« Nr. 15 p. 53.)

o) Prin circulara Nr. 158/1840 arată, că Episcopul va face o vizită canonică arhierescă în Ținutul Vicariatului Năsăud și ce trebuie să facă preoții, ca să fie rânduială în toate. Insistă ca cimitirile să fie închise, curățite, etc. În 21 de puncte (interesante) arată tot ce trebuie să se îndeplinească, închiind »că toată primirea Preamăritului Arhipăstor să fie amăsurată nu numai cinstii noastre militare, ci și culturii, de care din grația In. Impărat avem mai mult decât ceialalți compatrioți a ne bucura«. (»A. S.« Nr. 18 p. 410.)

În ce privește pe preoți, erau încă din trecut mulți cu studii teologice foarte reduse. De aceea Marian a căutat să ridice preoțimea și a recomandat ca preoți numai tineri, cari după ce au terminat studiile din școala normală din Năsăud, să urmeze studiile gimnaziale, filosofice și teologice la Blaj.

În acelaș timp a căutat să linișteze cât mai mult unele obiceiuri rele, îndatinate la botez, la nunți și la morți, ca pomenele, ospețele și beuturile spirtoase. Scopul lui a fost ca poporul să nu facă cheltuieli de multe ori exorbitante și la conținerea alcoolismului.

Ș c o a l a

a) În ce privește școalele, prima piedică de care s'a lovit, era lipsa de bani, pentru a putea plăti salarii învățătorilor. Marian, ager la minte și prevăzător al viitorului nației sale, a înțeles că trebuie asigurată existența școalelor prin înființarea de fonduri școlare sigure. Atunci, convocând preoțimea de ambele confesiuni și pe reprezentanții comunelor într'o mare adunare, a propus, și cu toții au admis, ca comunele grănițerești să sacrifice venitul dreptului de cârciumărit de trei luni, de care dispuneau pe atunci — pe seama școalelor, capitalizând acel venit, până ce capitalul va fi așa de mare, ca din interese să se poată plăti salariile învă-

țătorilor, — lucru, care s'a și realizat, înființându-se fonduri speciale pentru susținerea școalelor năsăudene.

Hotărîrea aceasta a fost aprobată de comanda generală din Sibiu, cu ord. Nr. 2347 12 Iulie 1838 ¹⁾.

b) Lefurile dascălilor sătești erau, după 1840, în mai multe comune până la 60 fl. m. c. anual. În unele comune învățătorii mai primeau pe lângă leafă și lemne de foc. Lefurile, dela 1841, le primeau decursiv, la finele lunii.

c) În urma unui ordin al Consiliului de război din Viena, din anul 1825, până în 1830 s'au înființat în toate cele 44 comune grănițerești *Școale populare naționale* (National-Gemeinde-Schulen). Ele se susțineau pe atunci din casele comunale precum și din banii de școală, ce erau datoare să plătească toate familiile grănicerești.

d) Marian a dispus apoi ca în fiecare comună să se clădească localuri de școală, de piatră, iar în jurul școalei să fie o grădină, care să servească pentru a învăța școlarii pomicultura.

e) A intervenit că învățătorii să fie scutiți de toate greutățile comunale și militare, de asemenea: cărțile de școală materialul și utensiile de scris, etc., să se plătească din lăzile comunale.

f) Fiindcă țărani grănițeri trebuiau să facă garduri de nuele în jurul grădinilor ofițerilor și al țarinilor, prin ce totodată să pustiiau pădurile, a introdus facerea de garduri vii, făcute de școlari sub conducerea învățătorilor, din păducei (mărăcini: *Crataegus monogyna* și *Cr. Oxyacantha*). Acest sistem de garduri vii s'a păstrat mult timp în granița năsăudeană, până ce casele și grădinile au ajuns în mâinile erariului civil, când s'a întins și aici vandalismul.

g) Pentru ridicarea bunei stări a țărâniei a introdus, în clasa a IV-a a școalei normale, pomicultura, horticultura și albinăritul, pe care el însuși și-a luat însărcinarea a le preda, (fiindcă nu se putuse realiza trimiterea unui învățător pentru specializare la o școală de agronomie, după cum propusese), nu numai teoretic, ci mai ales practic, în grădina școalei. Aici deprindea elevii cu semănarea, săparea, plantarea și pleuirea plantelor, cu altoirea merilor, perilor, cireșilor, și vișinilor. În această grădină a ridicat și o stupină cu mai mulți stupi.

¹ V. Șotropa și N. Drăgan: Istoria școalelor năsăudene. 1931 p. 88—90.

h) Având în vedere, că elevii școalelor comunale vor fi în viitor agricultori, a înființat pe lângă fiecare școală sătească grădină de pomărit și legumărit. Pentru cultura pomilor să se facă efectiv de popor, Marian a intervenit la Comanda regimentului ca nici unui tiner să nu i se dea permisiunea a se însura, până nu va dovedi cu certificat, că a terminat școala și până nu va avea în grădina sa un anumit număr de pomi altoiți de mâna lui. Tot asemenea să nu se dea voie fetelor să se mărite până nu dovedeau, că au un anumit număr de cămăși, prosoape (tindeauă), viguri de pânză, ș. a. (Ordinul dela 20 Ianuarie 1845 ¹⁾).

Această eselență dispoziție a vicariului Marian a avut de rezultat, că în urmă întreg ținutul Năsăudului a devenit o grădină plină cu cele mai bune varietăți de pomi roditori și în fine a produs o bună stare frumoasă a populațiunei.

i) Comuna Năsăud văzând marele lui interes pentru ridicarea pomiculturii i-a dăruit o coastă de deal, numită mai târziu »râpa lui Marian«, care există și azi. Această râpă stearpă, Marian a dovedit că, prin hărnicie și pricepere, se poate transforma într'un loc cultivabil și de folos. A îngrădit-o, a plantat-o și a lucrat-o cu elevii, împărțind apoi altoi la popor gratuit sau pe prețuri mici.

k) Fiindcă pe vremea lui Marian erau în satele grănițerești și așa numitele școli de iarnă el le-a organizat astfel ca să nu se țină numai iarna, ci cursurile să se estindă și primăvara și să dureze mai multe luni, ca școlarii aceștia mai mari să le poată urma cu cât mai mare folos.

l) Ca director al școalelor năsăudene și prin urmare ca inspectorul lor, Marian asista la examenele de fine de an, în toate comunele grănițerești, pe cari le ținea cu toată scrupulosi-

¹⁾ Pe vremea aceea preotul și vicariul precum și Comandantul regimentului, da binecuvântare și voie a se însura tinerii grănițeri. Actul de voie cuprindea pe lângă numele și etatea mirilor următoarele: că mirii știu: Tatăl nostru, Născătoarea, Crezul, Zece și Cinci porunci, Șapte Taine și Patru care's de lipsă; s'au spoveduit și cuminecat, voința și-au arătat în... vestirile s'au plinit în... și împiedecare nu s'a aflat, mirii sunt ultuiți, slobozenie au căpătat dela Cinstitul Regiment. (Dintr'un act dela 17 Septemvrie 1839 al unui paroh către Vicariul episcopesc, care da — dacă totul era în ordine — binecuvântarea și permisia a se cununa).

tatea. El controla dacă școlarii frecventau regulat școala, precum și dacă elevii mai mari, între 12—16 ani, urmau cursurile complementare sau de repetiție în Dumineci și sărbători, iar dacă părinții nu-și trimiteau copiii regulat sau se înțelegeau cu învățătorii erau foarte aspru pedepsiți, mai cu seamă să execute anumite lucrări comunale.

Severitatea și seriozitatea aceasta a făcut ca »școalele lui Marian« să fie escelente.

m) Marian recomandă a învăța pe copii în școala și stupăritul, ca un izvor foarte folositor poporului. (Ord. 31 Martie 1842.)

n) În circulara Nr. 148/1842 între altele spune: »După rânduielile stătătoare parohul local este catehetul și directorul școlii din parohie, deci se grijească, ca școala să nu fie numai cu numele, ci pruncii să se procopsească în catehism, în datorințele tineretului, în aritmetică și scrisoare. Atestatele școlari să nu se dea, fără după vrednicie«. (»A. S.« Nr. 18 p. 425.)

o) Prin circulara Nr. 127/1837 vicarul ordonă, că fiecare preot este obligat a catehiza în școala satului 4 ore la săptămână, afară de catechizele în biserică. (»A. S.« Nr. 17 p. 249.)

Această circulară este o repetiție a poruncii vicarului I. Nemeș (Nr. 29 din 1834) în care spune că va fi canonit (pedepsit) preotul, care nu ar voi să catehizeze. (»A. S.« Nr. 15 p. 48.)

Marian exprimă mulțumiri prin circulara Nr. 69/1840, la cinci preoți, cari au dovedit mare zel în catehizare la școli. (»A. S.« Nr. 18 p. 409.)

p) În circulara Nr. 61/1841. Vicarul Marian dă din nou aspre porunci pentru catehizarea copiilor din școalele sătești și din cele triviale. Apoi poruncește că: »Copii să fie instruați a cânta misa (liturghia) în cor, a ceti apostolul și psalmii«. Asemene rânduieste cum să fie așezați copiii, fetele, bărbații și femeile în biserică. (Ordine). (»A. S.« Nr. 18 p. 421.)

p) Dar pentru ca școalele să fie bune trebuia firește ca corpul didactic să aibă pregătirea necesară. Numai cu studiile din școala primară din Năsăud nu puteau să fie buni învățători. De aceea după înapoirea lui dela școala pedagogică din Lemberg, Marian a organizat din anul 1837, o serie de cursuri pedagogice la Năsăud, la care au urmat un număr de tineri, pe cari i-a preparat foarte bine.

Obiectele cari s'au predat în aceste cursuri au fost următoarele:

Religia. Educația sau pedagogia. Principiile instrucțiunii. Ortografia limbilor română și germană. Gramatica română și germană. Compoziții scripturistice. Aritmetica. Geografia. Cultura grădinilor și a câmpului. Pomicultura. Albinăritul. Despre gardurile vii de păducel. Metodele obiectelor de mai sus.

Din clasificarea seriei absolvenților cursului pedagogic alui Marian dela 26 Iunie 1839, — pe care îl avem în original la »Muzeul Năsăudean« — rezultă, că au fost 22 preparanzi promovați, din cari 21 Români, din districtul militar al Năsăudului și un Ungur, reformat. Intre aceștia aflăm pe *Florian Porcius* din Rocna, mai târziu fost vicecăpitan al districtului Năsăud și mare botanist, membru al Academiei Române. *Ion Purceilă*, mai târziu căpitan în regimentul grănițeresc. *Jacob Moisil*, învățător în Șanț. *Iosif Georgiță* din Rebra, mai târziu locotenent în reg. de grăn. apoi directorul școlii triviale din Sângeorz, mare pomolog. *Silvestru Tomi* din Mocod, mai târziu căpitan și fost director al școlii militare din Kamenitz (Slavonia).

Apoi: *Dionisie Porie* din Monor. *Ion Moldovan* din Budacul român. *Ciril Bota* din Ragla. *Gavrilă Pop* din Nușfalău (Mărișel). *Avacom Anca* din Rocna. *Paul Gălan* din Ilva-Mare. *Toader Pop* din Maieru. *Vasile Moș* din Leșu. *Calistru Tofan* din Nepos. *Ieronim Istrate*, *Ion Tomuța* și *Dum. Rulian* din Năsăud. *Ilie Coruș* din Salva. *Spiridon Sălvan* din Mititei. *Roman Pop* și *Gavrilă Zimvel* din Zagra. *Dănilă Warody* din Răcăștia (Hunedoara). Din aceștia vorbeau limba română și germană: 19. L. rom., germ. și ungurească 2. L. rom., germ., ung. și latină: 1. 13 erau holtei și 9 însurați. Primii între 16 1/2—22 ani etate; însurații între 23—39 ani. Unii au servit sub arme, în total 10, din cari unul 26 ani, apoi alții 17, 11, 9, 7, 6, 4, 1 an.

Cursurile aceste pedagogice au durat, cu întreruperi, până în 1859, când s'au transformat în preparandie — adică școală normală de învățători — care dură până la 1868, când fu mutată la Gherla. La 1 Octomvrie 1923 s'a reînființat actuala școală normală de învățători.

*

Cum se proceda la răspândirea și înfăptuirea învățăturilor lui Marian în ținut?

Pentru a se vedea cum se proceda la înfăptuirea învățăturilor școlii lui Marian voi reproduce aici un exemplu interesant. »In comuna Rebrîșoara era pe atunci comandantul companiei de aici vestitul căpitan *Mihălaș* (mai târziu maior). Căpitanii pe vremea graniței aveau atribuțiuni ce le au acuma pretorii, ba chiar mai mari¹⁾. Avea deci administrația în mână sa, tot ce privea buna gospodărie a câmpurilor și pădurilor, a drumurilor etc. Acest harnic capitan conducea spre exemplu lucrările drumurilor stând la fața locului toată ziua, fie ploaie, fie arșița soarelui și dacă era chiar în apropierea satului său nu mergea acasă la mâncare, ci mânca acolo, întinzându-și merindea alături de a lucrătorilor grănițeri.

Când venia mirele cu mireasa la sediul căpitanului să-i ceară voia să se însoare, supunea pe amândoi la un foarte serios și temeinic examen.

Pe *mire* îl întreba mai întâi despre pomii ce trebuia să-i aibă în grădină, altoiți, etc., trebuind să se încredințeze la fața locului despre aceasta.

Apoi îl întreba — între altele — cum se ține de coarnele plugului? Cum se poartă coasa? Cum se împărțește timpul de lucru; cum și când se ară de cucuruz, de grâu, de secară, orz, alac, ovăs, hrișcă? Cum se samănă acestea? Asemenea cum se pun cartofii, bostanii, lubenițele, fasolea, mazerea, linteia ș. a. Cum se sapă (prășește) cucuruzul, cartofii, s. a. Cum se cresc vitele, oile, etc.? Apoi cum va îngriji de familie, cum își va crește copii, ș. a. Va se zică, multe din cele mai însemnate lucruri, ce se cuvine să le știe un părinte de familie dela sate.

Pe *mireasă* o întreba cum va îngriji de bărbat? Apoi știe toarce, țese, fierbe? Cum și când se culege cânepa de vară, de toamnă și inul? Cum se pune și când se scoate din topilă? Cum

¹⁾ In timpul graniței militare, în fiecare comună mai mare locuia stabil câte un ofițer, care în înțelegere cu preotul, primarul și bătrânii frunțași ai satului, dirija și controla toate afacerile obștești și particulare ale sătenilor și despre toate raporta organelor superioare. (V. Șotropa în »Arh. S.« Nr. 2 p. 9. Intreg teritoriul districtului militar și populația era împărțită în 12 companii.

se strujește, se meliță, se ragilă? Cum se fac caierile? Cum se pun pe cujeică (furcă), cum se ține fusul, cum se toarce de urzală, de fuior, de bumbac de câlți, de butucei, cum se pune pe reschitor, cum se deapănă, cum se urzește teara (firele de urzală), cum se întinde pe stative (război), cum se nevedește (cum se trag firele prin cocleți) în două, în patru și în șase ițe, cum în ponive, cum se pune spata în brângle, cum se calcă pe tălpigi, cum caută să fie bătătura de fuior, de câlți, de bumbac, cum se lucră lâna, cu se scarmână, cum se piaptănă, cum se toarce de cioareci, de sumane, de pânzeturi, cătrințe, ș. a.?

Mai ales *năcǎjia pe biete*le fete (cum ziceau părinții și rudele lor) cu întrebările despre chipul facerii mâncărilor. Când ajungea — capitanul — la această problemă, tremurau miresele, căci aici atingea buba care le durea mai tare, cum chiar și astăzi suferă poporul nostru. Și căpitanul le întreba: cum se ține în bun rând casa și grădina, cum se samână și răsădește ceapa, aiul, hașmele, petrinjeii, salatele, napii, morcovii, curechiul, pepenii, crastaveții, rădichiile de lună și de toamnă, cărăraibile (guliile), ș. a.? Cum se îngrijesc găștele, găinile, rațele, ș. a.?

Dar mai tare le năpădiau sudorile când căpitanul Mihălaș ajungea cu întrebările la pregătirea mâncărilor. Atunci fața lor frumoasă și sănătoasă se umplea de stropi, când le întreba: cum se frământă și coace pâinea de grâu frumos, de grâu crescut, de mestecătură, ș. a.? Cum se fierbe carnea? Cum se fac tăieței, cum se face supă, cioarba; cum se gătește carnea cu curechiu, cum se gătesc alte mâncări? Cum se frig găinile, găștele, rațele, ș. a.?

Cam despre aceste lucruri se examina și dacă mirii nu le cunoșteau, nu li-se da voie să se căsătorească și atunci amândoi căutau se învețe dela sătenii știutori și pricepuți sau dela femeile, care erau cunoscute ca mame și bune gospodine și mai ales se îndreptau la doamna preoteasa — (aici în Rebrîșoara la văduva Popii Mureșian (mama f. redactor Iacob Mureșian, al »Gazetei de Transilvania«).

Pe acelea vremuri îi era omului mai mare dragul a umbla prin curțile și grădinile grănițerilor și a vedea curețenia și buna ordine ce domnia în toată gospodăria lor. Gardurile vii, împodobiau simetric totul.

În adevăr în timpul graniței militare, atât ofițerii, cât și doamnele lor, erau în toate privințele exemple frumoase, după care se îndreptau nu numai subordonații lor imediați, dar și poporul¹⁾.

Deci priceperea, învățăturile, pilda și dragostea de neam a a Vicarului-pedagog Marian, ajutat de ofițerii grănițeri de prin toate satele, au ridicat foarte mult pe Românii din acest colț de rai românesc.

Și astăzi multe din aceste au dispărut. Grădini pe la școli nu se mai văd. Învățătorii nu se mai interesează de așa ceva. Avem agronomi plătiți de stat, dar nu se vede și nu se simte vr'un rezultat în agricultură și pomicultură după urma lor. N'au pildă nici țărani, nici intelectualii, dornici să învețe dela acești funcționari plătiți de stat, al căror rol nu este a sta în birouri și a mângăalii hârtii, ci a muncii zilnic afară în grădinile ce ar trebui să fi astăzi modele și adevărate școli a lui Marian.

Influența școlii lui Marian în vechiul Regat

Pilda aceasta a lui Marian, de a introduce învățământul agricol în școlile primare înainte cu o sută de ani, — a fost mult mai târziu urmată și în școlile din vechiul Regat (pe la 1898). Un fost elev al școalelor năsăudene,²⁾ — care devenise consilierul și colaboratorul marelui Român și om al școlii, care a fost *Spiru Haret*, adevărat sincer iubitor al ridicării poporului, — a inspirat ideile lui Marian a Ministrului de vecinică amintire.

Atunci Ministru a dispus să se dea locuri pentru grădini în jurul școalelor și s'a introdus învățământul agricol (grădinăria, pomicultura, cultura florilor, albinăritul, etc.) în foarte multe școli primare.

În marele său »*Raport* adresat M. S. Regelui asupra activității Ministerului instrucțiunii Publice și al Cultelor«, în 1903, Spiru Haret, spune la pag. 97, »că învățământul agricol trebuia să ocupe un loc de frunte în programa școlii rurale și nu învățământul

¹⁾ Vezi: »Foaia pentru minte, inimă și literatură, Brașov. 1858 p. 113 seq.

²⁾ *Sol. Halilă*. Raport privitor la înființarea de grădini și pepiniere pe lângă școlile normale de învățători și școlile rurale Nr. 511 — 6 Dec. 1898, Tipărit în broșură separată, București. 1899.

teoretic, ci un învățământ cu totul practic, atâta cât trebuie pentru a întreține și a desvolta dragostea pentru pământul producător și pentru a permite o îmbunătățire cât de mică a practicei urmate până acuma de țărani«. Apoi »Din cele 3653 școli rurale câte aveam în 1901, sunt 1476 cari au câte o bucată de loc în sat sau chiar împrejurul școlii pentru grădina școlară și 1450 cari au teren în țarină«.

Va se zică primele începuturi în această privință s'au făcut în vechiul Regat în timpul ministeriatelor lui Haret (1897 31 III — 1899 11 IV, 1901 14 II—1904 22 XII, 1907 12 III—1910 28 XII). Păcat că aceste grădini au dispărut azi cu totul și nimene nu se mai interesează de instrucția agricolă practică în școli. Deși s'au expropriat locuri și s'au pus la dispoziția astorfel de »agronomi de stat«, nu dau nici o pildă nici țăranilor, nici intelectualilor, doritori să învețe ceva dela ei în ale pomiculturii. Și apoi trebuie să intervină *Astra* cu școalele ei țărănești sau alte instituții culturale sau societăți particulare, în locul școlii.

*

Din cele mai sus amintite câte învățături nu putem culege și am putea iarăși a le introduce în școli, fără a mai aștepta imboldul nimănui, ci numai dacă ne-am gândi la foloasele și la pilda ce ne-a dat marele pedagog și Român, care a fost Vicarul episcopesc Ioan Marian.

Școala de fetițe

Vicarul Marian printr'un circular îndeamnă pe preoți și alți intelectuali a-și trimite fetițele lor la școală și în special la *Școala de fete* din Năsăud, înființată încă în anul 1826, anume pentru fiicele grănițerilor. »La această școală — scrie vicariul — dar împărătesc unde să învețe fiicele voastre, mai frumos, după modul nemțesc, ce-i plăcut în toată lumea, a toarce lână, cânepă, in, bumbac, a țese pânzuri și pânuri mai subțiri, a coase și curăi haine de tot felii a face mânuși și colțuni; a semăna și griji legumi în grădină și a-și fierbe câteva feliuri de mâncări. A învăța ceva nemțește... Că toată sărăcia militarilor noștri vine mai cu seamă de neștiința și prostia femeilor, care din multe bucate fac mâncare

puțină și rea, care lucru mai la toți cei ce știu viața de pe aici, e cunoscut. Deci fiecare părinte, tată și mamă, care-și iubește fiica sa, fie-i milă de dânsa și o înzestreze cu învățătura cea mai sus pomenită, decât care mai mult și mai bun nu-i poate da».

»Dreptaceea toți cei ce au prunce mai frumoșele, cari în școala cea sătenească au arătat cap mai bun de învățat, și care părinte are putere a-le ține un an sau doi în Năsăud, trimeată-le încoace, unde să învețe cele de lipsă, că de aici înainte, fata care nu va ști lucrurile, care se învață în școala cea nemțească, nu va fi slobod a-se mărita după cel ce va se fie preot sau după scriitori, ca să poată fi doamnă».

»Aceasta o veți citi tâlcuindu-o înaintea poporului în biserică mai de multeori, îndemnându-vă însuși preotesele, fețele cele bisericești, subofițerii precum și militarii cei mai de treabă și mai avuți, a-și meni câtă o pruncă la această școală». Veți face pe ziua de Sf. Maria 27/15 August a. c. în consignație scriindu-le toate după numele și caracteru părinților... îmi veți înștiința, ca să știu din vreme câte ar încăpea în școală, deoarece dorirea mea și a Comandantului regimentului este că batăr 2 sau 3 din un sat să se aducă. Directoara școalei va purta strânsă grijă de acele prunce». (Ord. 182, din 9 August 1835 și ord. 136 Oct. 1837.)

Dela înființarea școalei, în 1826 obiectele erau în adevăr: religia, l. germană, citit, scris, calcularea. Lucruri de mână, între cari și impletitul pălăriilor de pae. Cu timpul programul s'a complectat și s'a învățat și limba română. (»A. S.« Nr. 17 p. 236.)

Prin circulara Nr. 77/1838 vicariul Marian cere preoților să fie trimiși în Năsăud, la școală ce se va deschide la 30 Aprilie a. c. *surdo-mușii*, cari s'ar afla în comunele lor. Până și de acești nenorociți se interesa Marian și pe toți voia să-i ajute și ferească. (»A. S.« Nr. 17 p. 250.)

În acelaș timp a introdus în școlile năsăudene și impletirea pălăriilor de paie, care în urmă s'au răspândit foarte mult la popor.

1 Alte bune dispoziții 1

Printr'un ordin, dela 8 Iunie 1841, arată din nou populațiunei, că nu este permis a da de zestre, din moșiile grănițerilor și nici a vinde nemilitarilor și provincialilor, adică celor ce nu sunt grănițeri.

În ce privește cultura, Marian a dat o circulară — la 11 Aprilie 1838 — prin care cere preoților a se abona la *Gazeta Transilvaniei*. »Ar fi bine și patriotic — scrie el — că batăr din fește-care companie preoții să ia câte un exemplar, cum scrie redactorul Bariț«. (A. S. 5 Nr. 17 p. 250).

La Noemvrie 1841 Marian cu mare bucurie anunță apariția cărții profesorului *Ioan Rus* din Blaj. *Icoana pământului* sau carte de geografie, în 3 volume și insistă a se face cât se poate de multe abonamente. Prețul 4 florini în argint, plătiți în rate. (A. S. Nr. 18 p. 422). La finele Volumului al III-lea este între alții și lista prenumeraților la această carte din Vicariatul Năsăudului: și anume au abonat-o 20 oficeri naționali, 34 parohi și 31 dascăli (învățători). Nici într'un oraș mai mare, nici într'un district, vicariat, protopopiat sau ținut românesc nu s'au găsit atăția abonați români, ca în vicariatul Năsăudului.

Printr'un alt ordin circular, din anul 1844 impune preoților să cumpere *Cronica Românilor* de *George Șincai*, tipărită în 1843 la Iași și *Istoria Românilor* de *Micu Clain*.

Portul românesc

Deoarece Marian observase că portul românesc se cam părăsise și îmbrăcămintea se cam împestrițase, iar preteșele cheltuiau prea mult cu haine scumpe, — prin circulara Nr. 116—27 Martie 1835, recomandă preoților să reintroducă »îmbrăcămintea românească, cea adevărat romană — de pe sub munte a Țării Românești (ce stă dintr'o năframă albă în cap, o cămeșă albă ca omătu, fără șire și împistrituri, apoi două pânzături (catrințe) de tot negre și apoi colțuni albi frumoși și opinci sau cisme negre, iară roși nici decum, că acele le purta numai țiganele; — de vară pentru lucru, laiber (peptar) alb de pânză cu mâneci și un șurț alb dinainte, apoi de iarnă un pieptariu de miel înfundat, în preț de 2 fl. 30 cr., și un¹suman negru frumos, dară fără blană) — e mai cu mult curioasă(?) familiilor preoțești decât tărcăturile de acum«. »Spre mai ridicare a d. preoți și a familiilor sale, aflu lucru foarte de lipsă ca mai întâiu să se deschilinească Doamnele preteșe și fetele de popor...« fetele preoților »să-și mute portul acesta pestriț,

scump și comedios, în alb și negru firesc (fără mătasă, bumbac, strămături și pestrițături), cu mult mai ieftine și mai de cinste...« apoi » se poruncește, ca dela Paști înainte Doamnele preotese, cu fetele sale cele nemăritate, sau să poarte sugne negre, sau 2 pânzături sau zadii de tot negre și cămeșile de tot albe, fără împestrături și gaurele, iară învălitoarele capului, sau năframa, de tot albă, sau de tot neagră și cisme negre...«

»Domnii preoți, în a căror căsi și familii se va împlini aceasta, vor arăta: 1-mo că sunt părinți cuminte și Români ascultători de tron; 2-do, că sunt preoți evlavnici și ascultători; 3-țio că sunt însuși, iară nu zadia, poruncitori în casele sale; 4-to, Doamnele preotese sunt vrednice de cinste Doamne și harnice de a pricepe norocirea ficelor sale, care nu stă în haine pestrițe, ci în omenie, curtenie, silința și hărnicia tineretului...« »...și eu după Paști, umblând la examenele școalelor de iarnă sătești m'oiu încredința despre starea lucrului«. (»Arhiva Someșană« Nr. 10/1929 pag. 121 comunicată de Prof. Nic. Drăgan.

Apoi — cu ordinul dela 26 August 1843, — pune în vedere preoților ca să umble în haine lungi și în sărbători cu reverendă și haina poate să fie și de pânură neagră.

Jidovii și alcoolismul

În ce privește pe Jidovi, Marian, în faimoasa lui circulară Nr. 207 dela 2 Octomvrie 1840, scrie că înălțata Impărăție »au scos în anul 1804 toți Jidovii din pământul militarilor« »că au oprit, ca să nu ție arânda, nice crășme în satele militarilor, Jidovii, care toți numai din speculație și aceea adeseori fără cunoștință (conștiință) sufletească trăiesc și așa îmbogățiți cu paguba creștinilor năzuesc, despre o parte din judecată deșartă, despre alta pentrucă li lene a se lega de pământuri împărătești sau domnești și a purta slujbele și greutățile țării, care i-s legate de toate neamurile, cari trăiesc din lucrarea pământului...« apoi »...s'au arătat și se dove-desc prea adeseori, cumcă unii militari (adică săteni grănițeri) dau prilej, ba încă răi de cunoștință ascultării și a binelui de obște, dau și ajutor speculanților jidani de a putea suge, scurta și păgubi pe frații militari și familiile lor în mai multe chipuri, iară mai

ales în acestea: *a)* că iau plată dela jidovi, ca să cumpere pentru ei arânda de crâșme în Regiment împotriva legii; *b)* că pentru aceea plată înșală pe Domnii Comandași și pe toți frații lor militari îmbogățind și ocolisind Jidovii prin satele militari, prin care *c)* li să face îndemână de înșală pe oameni și femei cu beătură pe bucate, pe ouă, pe pui, pe găini, rațe și găște etc.; *d)* cu acest prilej amăgesc oamenii de le vând stupi, oi, berbeci, capre și alte vite, cu preț cu mult mai jos decât se cuvine; *e)* înșală satele, de marha (vitele) și caprele cumpărate le pasc și îngrașă pe țarina și hotarele militărești cu scurtarea pășunii pentru vitele sătenilor, care lucru *f)* s'au dovedit anul acesta, ca la mai multe hotară pășunea boilor s'au mâncat și călcat de caprele Jidovilor. Ovăsu astă toamnă și astă iarnă întru atâta l-au înșelat și scos dela militari, parte pe beătură, parte pe bani, câte cu 2—3 șustaci mierța, cât la mulți militari nici de semântă nu le-au rămas, și apoi mai în vară precum militarii, așa și preoții și D-nii ofițeri, cari țin cai, s'au aflat siliți a cumpăra din Bistrița câte cu un zlot (florin), ba și cu câte 12 șustaci mierța...» »Fraților, binevoiiți a învăța poporul, că beutura vinarsului nu-i spre sănătatea și întărirea trupului, precum cred bețivii, că prin aceasta numai se moaie trupul și zăpătațește și sănătatea se pune în primejdie de a o cuprinde tot feliul de boale, iară mai ales celora, care acum a rămas aci de moștenire ca vărsatu...» »Feriți pe casnicii frațiilor voastre, a fețelor celor bisericești și a dascălilor de mersu în crâșmă și de beutura vinarsului, ca văzând poporu aceasta să iea pildă bună...» »Dzeu a lăsat bucatele să le mânânce, da nu să le bee oamenii... Să nu fiarbă vinars din grăunțe de fărină, dar nici ovăsu sau alte grăunțe să nu le vândă la jidovi, ori la oricare sfârțari...» »Mai pe urmă se adauge, ca să învățați pe oameni a lua sama, că umblă femei străine prin toate satele cu vinars de vând pe ascuns și au pe acolo bordeele lor, unde schimbă vinars pe lână, pe cânepă și pe bucate la femei stricate și ce capătă iară schimbă la jidovi pe vinars și prin aceea strică femeile și păgubesc gazdele fără samă. Deci învățați poporeni, unde le vor căpăta, să le prindă și să le dea în mâna Dlor comandași spre îndreptare«. Circulara Nr. 207 dela 2 Octomvrie 1840. (A. S. Nr. 18, p. 414.)

Pentru combaterea alcoolismului, Vicariul recomandă berea.

Berea se făcea pe acele vremuri de multe familii acasă la ele. De aici apoi se numiau acele petreceri »la bere«, »se adună la bere«, »se pun la bere«. (A. S. Nr. 18, p. 419 jos.¹)

În adevăr această moară, notată jos, a trecut de atunci prin două vânzări până azi, tot la grănițeri, aflându-se în prezent în posesiunea dlui Maior Iulian Marțian.

În ziua de astăzi însă toate satele sunt pline de »alambicuri«, fabricându-se rachiul în cantități enorme și poporul otrăvindu-se cu otrava dracului. Ce bine ar fi să se reintroducă dispozițiile de pe vremea lui Marian.

Caracterizarea lui Marian de primul său biograf

Primul biograf a lui Ion Marian, canonicul și prepositul Macedon Pop, îl caracterizează zicând:

»Din biblie citea mult Pentateuchul, nu însă din punct de vedere religios, ci mai mult național, zicând: Moise a fost cel mai mare naționalist pe lume, care a voit a-și ridica națiunea sa la cea mai mare treaptă a culturai, și prin urmare demn ca să-l urmeze fiecare. De aceea și dânsul avea de model pe Moise, propunându-și prin școale a înainta cultura Românilor și în adevăr meritele lui în asta privință sunt și vor rămânea eterne și s'au recunoscut și de Majestatea Sa Impăratul Ferdinand, decorându-l în anul 1839, cu medalia de aur, pentru meritele sale puse pe terenul școlastic, o onoare care pe timpurile acele era între rarități²).

Tot în amintirea lui corpul profesoral al liceului din Năsăud a dat numele lui bibliotecii acestei școale, numindu-o: »*Biblioteca Mariană*«.

Învățătorimea din districtul Năsăudului a dat numele lui Reuniunii lor, — înființată în anul 1876 — și care are în trecutul ei

¹) Într'un contract de vânzare a morii Regimentului al II-lea grănițeresc, către 12 grănițeri din Năsăud, dela 21 Decembrie 1809 (al cărui copie se păstrează în »Muzeul năsăudean«) la punctul 6 citim: »Cumpărătorilor nu le este permis la prealalt ordin, a arânda sau vinde vreodată sau în viitor amin-tita moară vr'unui Ovrei sau Armean, și nici a-i primi vr'un Ovrei sau Armean în nici o condițiune«.

²) *Macedon Pop*. Activitatea Vicarilor episcopești gr.-cat. din districtul Năsăudului. B.-Pesta. 1875 pag. 54.

o frumoasă activitate școlară românească, numind-o: »*Reuniunea Mariană a învățătorilor din Districtul Năsăudului*«, care durează și astăzi.

*

Vicariul Marian a fost un vrednic preot, un mare dascăl, un înflăcărat Român, iubindu-și neamul mai presus de orice. Viața și faptele lui pot servi, cu drept cuvânt, ca o minunată pildă vrednică de urmat.

Monumentul lui Marian

Ca recunoștință și pentru eternizarea numelui fostului Vicar Marian, pentru meritele lui câștigate pe câmpul învățământului public și director al școalelor năsăudene din fostul Regiment al II-lea român de graniță și în sfera administrației eclesiastice, ca vicar episcopesc foraneu al Rodnei și în special pentru ridicarea agriculturii și grădinaritului, unii elevi ai lui au emis idea să se ridice un monument fostului lor dascăl. În acest sens Vicariul *Grigore Moisil* a făcut la 23 Decembrie 1859 »un apel către domnii ofițeri grănițeri, funcționari civili, preoți, învățători, notari, primari (antiști) și alți bărbați de departe și de aproape, cari au primit cultura lor în școalele Năsăudului, amicii și discipolii fostului director Marian«. Adunându-se fondul necesar îi s'a ridicat un frumos monument, la 2 Iulie 1872, în cimitirul »*Comoara*« din Năsăud, unde se odihnește. Monumentul de marmoră, dela mormântul lui, poartă următoarea inscripție:

A. P. D.

Ioane Marianu

din Zagra

Vicariu foraneu al Rocnei,

Directorul școalelor

în ținutul fostului c. r. regiment II romanu de graniția

Născut 6 August 1796

Repausat în 2 Iuliu 1846

Respanditoriului scientiei și sentimentului romanesc,

intemeietoriului fondurilor scolastice granitieresti.

Zelosului anteluptatoriu pentru beserica,

școala și natione.

Pus aici la mormentu spre pia aducere aminte

de cătră

invețiacei, amici și reveritori

2 Iuliu 1872.

Vicariul și Prepozitul Macedon Pop 1809—1873

Energia în legătură cu înaltele cunoștințe ce un om luminat posedă — este o calitate rară. Poate că la oamenii cu o cultură vastă și serioasă, energia este produsă și de dorințele cele mari de a-și ridica neamul, care a suferit veacuri întregi dela dușmanii de tot felul.

O energie deosebită aflăm în vrednicul Vicar episcopesc al Năsăudului, care a fost Macedon Pop.

Născut în comuna Sângeorz-Băi în anul 1809, ca fiu al parohului local, Iacob Pop († în 1856, în al 75-lea an al vieții sale

și al 45 al preoției), Macedon a urmat școala trivială din satul său natal, norma la Năsăud, gimnasiul latino-catolic din Bistrița¹⁾ iar studiile liceale și teologice la Blaj. Terminând teologia fu numit profesor, în 1834, la liceul din Blaj, în 1835 fiind ordonat de preot de episcopul Lemeni, funcționând ca profesor până la finele anului 1838. În acest an fu chemat de vicariul Marian și de Comandantul Regimentului grănițesc la Năsăud, pentru a fi numit catechet la normă și la institutul militar și însărcinat să predea religia și istoria în clasa a IV-a. Tot în același timp ocupă și postul de capelan al parohiei Năsăud până în anul 1846, când murind vicariul I. Marian, fu numit paroh și administrator al vicariatului, iar în anul următor, prin decretul episcopului dela 2 Mai 1847 Nr. 754, este numit titular. Decretul sună: »Luând noi în părințască luare aminte cucernica purtare, strădanie și cuvioasă în diregătoria sa umblare a iubitului nostru frate *Macedon Pop*, cu care întâi ca profesor, după aceea ca cooperador și catechetă, iară mai de curând ca paroh al Năsăudului și administrator a vicariatului, s'au arătat, am hotărît a-l numi și întări *actual vicari a Rodnei* precum prin data frății sale rânduială l-am și întărit și pe unul ca acela și la In. Cr. Gubernium și la Maritul Regiment l-am reprezentat.

Drept aceea vă rânduim și vă îndătorim, ca pe numitul în Hristos frate ca pe Vicariul Rodnei și portatoriu de grije să-l cunoașteți și cuviincioasă onoare și în cele ce se țin de deregătoria Sa canonică ascultare să-i dați. Așa făcătorilor arhierescă binecuvântare Vă trimitem. Vladica Ioan m. p.«²⁾

*

Iniințându-se în anul 1856 noua episcopie unită a diecesei de Gherla fu chemat de noul episcop *Ioan Alexi* ca secretar, în același timp administrându-și și vicariatul său.

¹⁾ În Bistriță exista în trecut și un gimnaziu latino-catolic, în care învățau mulți tineri români, în acele timpuri vitrege pentru Români, când iobagilor nu le era permis a urma școalele, fără învoirea nemeșilor. Urmau nu numai școlari din ținutul Năsăudului, ci și din toată țara. O listă a școlarilor români, din anii 1729—1779, între cari găsim copii din familii marcante române ca: Bohățel, Vaida, Pop de Basești, Caliani, Vlad, Șerban, Grama etc. și la 1773 pe marele nostru istoric George Șincai, — a publicat dl Prof. Virgil Șotropa în rev. „*Transilvania*“, anul 1901, pag. 3—17.

²⁾ »Arhiva Someșană« Nr. 18—1936 p. 432.

În Septembrie 1857 episcopul î-l numi în baza activității sale de prepozit a noului consistoriu (capitlu) al diecesei.

*

Vicariul Marian ținuse foarte mult la Macedon Pop și voia să-l pregătească ca urmaș al său, lucru ce s'a și întâmplat, căci Macedon a și continuat cu acelaș zel opera începută de Marian, cu toate că stările țării de mai înainte vreme se schimbaseră, îndată după revoluțiunea din 1848.

Câteva circulare culturale

Macedon comunică preoțimei grănițerești circulara episcopiei dela Blaj Nr. 1181 din August 1846, în care spune »cumcă în urma înaltelor orânduielei, toate scrisorile, ce se adresează în limba română la crăiescul Guvern, să se scrie cu litere latine și nu cu cirile. (Arh. Som. Nr. 18 p. 432.)

Intr'o circulară Nr. 37 dela 27 Ianuarie 1847 spune că în Blaj se tipăresc Novele (ziare) în limba românească cu litere romane, apărând odată pe săptămână... Aceasta foaie cu mare sete o dorea feșecare literator românesc. Deci bine ar fi și lucru vrednic de laudă, când preoțimea — ca partea cea mai cultivată a poporului nostru — s'ar arăta prețină și părtinitoare și dacă unuia i-ar cădea cam greu a plăi 4 fl. argint, s'ar putea cu toții dela o companie pe un exemplar prenumera. (Arh. Som. Nr. 18 p. 432.)

În circulara dela 18 Decembrie 1849 spune că »la Brașău și la Cernăuți se tipăresc două gazete în limba română, prețul primei e pe un an 8 fl., ultimei 10 fl. argint. De inimă patriotică, amor cătră literatură precum și a sa cultură însufleții fiind mulți români, voioși se abonează... numai noi aici ne-am retras... macar că nici într'un ținut al Transilvaniei nu se află atâtea școale ca în acestea. Să facem, Fraților, de rușine pe aceia, cari ne aruncă cumcă noi numai nu ne abonăm... Unuia îi cade greu, dar tuturor dela o companie, nu; deci așa se facem. (Arh. Som. Nr. 7 p. 11.)

»Dela sdravănul și neobositul literar *Laureanu* (A. Treboniu) a primit Vicariatul 2 cărți tipărite, una are titlul: »Starea politică și ieratică a Românilor din Transilvania«, cealaltă: »Die Romanen

der oesterreichischen Monarchie«. Prețul la ambe e 2 f. 50 cr. arg. Aveți bunătate, cărora se vor trimite, a-le primi. Noi preoții suntem datori orice întreprindere literară a sprijini și ajuta, că noi prin aceasta încurajăm pe cei cu știință împodobiți bărbați din sinul națiunii a da mai multe opere literare, spre luminarea poporului și împrăștierea întunecului«. (Arh. Som. Nr. 7 p. 13.)

Biserici și case parohiale

Ca și înaintașii lui Macedon, și acesta s'a străduit să se edifice case parohiale și biserici nouă.

Pe atunci mai erau multe biserici de lemn, în stilul specific ardelenesc, — adică o combinațiune în exterior din stilul gotic, iar interior bizantin — foarte pitorești, dar vechi și din aceasta cauză puțin rezistibile. Aproape toate acestea bisericute interesante au dispărut azi din Ținutul Năsăudului.

Vicariul Macedon voia să ridice acuma biserici de piatră și case parohiale, pentru executarea cărora trebuia să aibă în preoțime ajutorul necesar, lucru care însă nu l-a prea găsit la început decât în comunele: *Leșu* și *Tiha*, în cari prin neobositul zel al parohilor *Anton Malaiu* și *Grigore Moisil* se ridicară două biserici frumoase și artistice.¹⁾

Anul 1848

Marea adunare dela 3/15 Mai la Blaj

În acest an însă orizontul european începea a se întuneca, se apropia anul 1848, de o epocală însemnătate și în istoria neamului nostru.

În luna lui Mai 1848 episcopii români, de amândouă confesiunile, cerură guvernului aprobarea ținerii unui »*Congres național*« la Blaj, cre se admise. La adunarea¹⁾ Românilor ardeleni dela 15 Mai, de pe Câmpul libertății de lângă Blaj, luă parte și vicarul Macedon.

După înapoiere dela Blaj, vicariul printr'o circulară, Nr. 159 25 Mai 1848, comunică preoților săi »cumcă *Congresul Românilor*

¹⁾ Vezi »Activitatea Vicarilor Năsăudeni« de Macedon Pop 1875 p. 57.

s'a încheiat în cel mai bun rând și liniște spre gloria eternă a poporului, macarcă au fost la 50.000. Desbaterile s'au ținut în 14—17 Mai, când s'a cetit petiția cătră Impăratul. Punctele petiției cele mai de frunte au fost următoarele: 1. Nația românească să fie receptă, prin urmare să aibă toate acele drepturi, de care se bucură cea ungară, săsească și siculică (secuiască). 2. Să aibă deputați la dietă a propoitione. 3. Românii să poată vorbi și scrie în limba lor la orice dicasterium sau oficiolat. 4. Incetarea robotelor fără despăgubire, adică prostimea în provincie să nu mai lucre la Domnii proprietari. 5. In privința unirii Ardealului cu Ungaria s'au poftit, ca obiectu acest momentos să nu se ia la desbatere de cătră Staturi până când nația românească nu va fi reprezentată. Pentru militarii români din Regimentele de margine (grănițere) încă s'au poftit unele îmbunătățiri, precum și în privința lucrurilor bisericești încă s'au făcut unii pași. Acestea și altele compuse în 2 suplice s'au așternut Maiestății și la dietă. Rezultatul îl vom vedea, de vom trăi, care spre cunoștință scriindu-vă rămân al frațiilor Voastre în Hs. frate *Macedon Pop vicari*«.1)

La 24 Iunie 1848 Vicariul adresează și Comandantului Regimentului grăniceresc o scrisoare informativă, în nemțește, ca să fie citită și bine înțeleasă și de ceilalți ofițeri, de neam străin, ai regimentului. Intr'ânsa arată: »că Episcopul a chemat la Blaj pe toți protopopii și vicarii de ambele confesiuni, pentru a se sfătui cu intelectualii laici asupra intereselor și doleanțelor națiunei și a le expune într'o petiție dietei celei mai apropiate. Congresul a avut în vedere interesele întregii națiuni, prin urmare și a granițerilor. Românii nu au aparținut până acuma la națiunile recipiate, prin urmare nu puteau avea reprezentanții lor în dietă; acum însă s'a declarat — la congres — egalitatea tuturor națiunilor și astfel și națiunea noastră va avea și își va alege deputați la dietă »cum voto deliberativo et decisivo«.

Dacă Românii vor avea acest drept în comitate și pe pământul regal, consecința logică va trebui să dea și grănițerilor acest drept. Maghiarii însă vorbesc că regimentele de graniță sau vor fi desființate sau vor trăi mai departe. In primul caz vor intra în raporturile celorlalte națiuni, în al doilea vor primi cu totul altă

1) »Arhiva Someșană« Nr. 18--1936 p. 435.

organizare. Dacă furtuna și violența evenimentelor, despre cari poate nici cel mai bătrân diplomat n'a visat, va distruge cu o lovitură sarcinile apăsătoare feudale, privilegiile claselor favorizate și multe alte nedreptăți din timpurile barbare și în urmărire se vor îngădui (oferi) supușilor domnești concesiuni așa de frumoase; atunci vor trebui să primească și soldații grănițeri cu atât mai mult, fiindcă aceștia au contribuit la apărarea țerii și a înaltului tron și și în viitor vor aduce servicii folositoare statului. Buzuindu-ne pe petițiile înaintate dietei și Maiestății Sale de deputații congresului, în fruntea cărora au fost cei doi episcopi, sper, că Românii vor alege reprezentanții lor pentru parlamentul ce se va deschide în Iulie la Pesta și astfel se vor realiza încetul cu încetul doleanțele noastre. Dacă însă dieta va exclude pe grănițerii noștri și nu le va da acest drept, atunci datorința noastră este a petiționa la parlament¹⁾

Marea adunare a grănițerilor dela 10 Iulie la Năsăud

Ungurii se mișcau sgomotoși și se ridicară acuma în contra Casei domnitoare. Generalii austrieci primiseră ordine să vegheze ca Românii să nu fie trași în mrejele ungurești și mai ales să nu piardă pe vitejii grănițeri, cari se bucurau de un frumos trecut și de un tratament mai favorabil de Curtea împărătească.²⁾

De aceea și Vicariul și comandantul regimentului priveghiau și arătau grănițerilor pericolele ce-i așteptau din partea Maghiarilor și în general planurile dușmanilor seculari.

O vie mișcare începu și între grănițerii noștri, cari cereau dela preoți și dela Vicar să-i convoace la un sfat comun, în care

¹⁾ În traducere românească după originalul german, al adresei lui Macedon, publicat în »Arhiva Someșană« Nr. 3—1925, p. 4/5.

²⁾ Regimentul românesc de graniță dela Năsăud a fost unul din cele mai cunoscute și vestite din monarhia austriacă și se bucura de un foarte mare respect, atât pentru vitejiile repurtate în războaie, în deosebi în cele cu Napoleon Bonaparte, cât și pentru ținuta exemplară în timpul revoluției Ungurilor din 1848, când cu nici un preț și cu primejdia vieții grănițerii s'au opus să jure pe Constituția ungurească și să recunoască unirea Ardealului românesc cu Ungaria, la care voiau Ungurii să-i silească.

să-și exprime dorințele și postulatele lor. Atunci vicariul interveni la colonelul regimentului, *Al. Iovici*, și la comandamentul armatei din Sibiu cerându-i în două rânduri și cu toată insistența, în numele preoților și a grănițerilor, să le permită a ține *o mare adunare la Năsăud*. În fine permițându-li-se, grănițerii au trimis din fiecare comună câte doi delegați și preotul.

În *ziua de 10 Iulie* adunarea se deschise, la orele 8 dimineața, sub ceriul liber, în grădina vechii biserici din actuala »Piața Unirii«. Această măreață manifestare națională grănițerească a rămas neuitată până astăzi în viața acestui ținut. Colonelul *Iovici* citi mai întâi poruncile sosite și după ce recomandă ordinea la desbateri se retrase, grănițerii încredințându-l că și în viitor vor servi cu credință Împăratului și Patriei. Apoi în bună înțelegere și cu mult cumpăt își fixară dorințele într'o petiție către Împăratul, compusă de *Vicariul Macedon* și de aghiotantul regimentului *Leontin Luchi*.

Cererile grănițerilor

Punctele cuprinse în aceasta petiție fiind foarte interesante, le reproducem aici.¹⁾

1. Conform manifestului împăratesc din 10 Iunie grănițerii cer să-și poată conserva naționalitatea, religia și limba. Dacă s'ar introduce și la alte regimente maghiare și slavo-croate limba națională ca limbă de serviciu, atunci să se facă tot așa și în regimentul năsăudean. Orice petiție scrisă în limba română să fie primită de autorități.

2. În înțelesul articolelor dietale sancționate, grănițerii să poată dispune liber de pământurile lor cu dreptul de cedare tot numai în favorul grănițerilor.

3. Pădurile, pășunile și munții, cu observarea legilor silvice, să rămână proprietate comună.

4. Venitele proventelor (cârciume, măcelării, etc.) să între cu începere din 1849 în casele comunale.

5. Averile comunale și bisericesti să fie administrate de grănițeri sub controlul unei comisiuni instituite în Năsăud și prezidate de colonelul regimentului.

¹⁾ A se vedea »Arhiva Someșană« Nr. 3—1925 pag. 3—20. Nr. 6—1926 pag. 1—15. Nr. 7—1927 pag. 1—23.

6. Venitele fondului de mondir (haine militare) să se dea ca ajutoare copiilor de grănițeri, cari vor vrea să facă studii mai înalte sau vor îmbrățișa meserii. Grănițerii vor face serviciile militare pe teritoriul regimentului în hainele proprii, iar afară de districtul militar în uniformă primită dela stat.

7. În interesul serviciului să fie numiți în regiment numai acei ofițeri și funcționari streini, cari posed limba românească.

8. La școalele existente să se mai înființeze două catedre: pentru instrucția în matematică și în limba maghiară.

9. Să se suprimă orice monopol.

10. Să înceteze întreținerea gării la izvorul de apă minerală dela Anieș și la vama din Borgo-Tiha și Joseni. Soldații în calitate de ordonanțe să facă numai serviciile strict oficiale și nu și particulare.

11. Primarii comunali să poată judeca în cauze civile conform legilor țării. Procedura să fie publică și accelerată.

12. Certele de granițe cu comunele învecinate provinciale să se rezolve prin o comisie streină imparțială.

13. Populația de peste 40.000 a regimentului să aibă dreptul să trimită la dietele viitoare câte 2 deputați.

14. Să înceteze robotele și furnizarea de lemne pentru ofițeri și slujbași.

15. Preoții să fie plătiți din visteria statului și învățătorii dela școalele grănițerești să primească leafă mai mare.

16. Grănițerii să nu fie împiedecați în folosirea fântânilor de saramură (slatină) din apropiere.

17. În listele de conscriere să se accentueze condiția »liberă« de până acum a locuitorilor.

18. Constituția pe care grănițerii vor avea să jure să li se comunice și explice în limba românească.

19. De acu înainte să nu se mai numească regimentul »valah«, ci »al doilea regiment românesc grănițeresc«.

O deputațiune a grănițerilor la Impăratul

Se alese apoi o deputațiune de trei sub conducerea Vicariului ca să plece cu petiția la Impăratul. Dar trebuia mai întâi se plece la Sibiu, ca să obțină dela comanda generală permisiune și pașa-

port, fără cari nu puteau călători la Viena. Vicariul într'un circular către preoți, dela 26 August 1848, spune între altele, că: »Eu cât am putut, vreme de un ceas am tot vorbit cu Excelența sa (comandantul din Sibiiu) și m'am rugat în tot chipul cum am știut după puterea intelectuală. Mărturie î-mi sunt generalii Gedeon și Schurter, Obercomissar Fronius. Rugatu-s'a și deputatul Botârlă foarte frumos, cât mai mult nu se putea, ci Excelența Sa și-a pus mâinile pe piept zicând cumcă nicidecât stă în puterea lui de a ne da pasul, fără de a dobândi întâi licență dela locurile mai înalte«.1)

Deci deputanția sta pe loc.

În lunile Iulie și August situația se agrava. Proclamații, porunci, provocări, amenințări sosiau dela Curtea din Viena, dela comanda militară din Sibiiu, dela episcopul din Blaj, dela guvernul unguresc din Pesta și dela guvernul ardelean din Cluj — cari se contraziceau, — și haosul creștea. Un batalion (I) al regimentului năsăudean primi ordin să plece în Banat (și apoi la Seghedin) cu scopul tănuț deocamdată, ca să lupte acolo contra Sârbilor și Croaților — și aceștia credincioși Impăratului. Dar ajuns acolo batalionul năsăudean refuză porunca ungurească a se bate contra acelora.

Înțeleptul vicar nici în aceste grele împrejurări nu-și perdu cumpătul, ci după trebuință, odată cu blândețe, altădată cu energie, căuta în tot felul să calmeze spiritele agitate ale grănițerilor. Astfel într'o circulară scrie preoților să le spună Dumineca poporenilor că: »cei mai mari ai națiunei române se ostenesc întru tot chipul a lucra pentru fericirea lor și Maiestatea Sa Impăratul pe Români în viitor îi va socoti ca și pe celelalte conlocuitoare nații, va înălța pe cei vrednici și învățați la cele mai înalte deregătorii«.

O scrisoare judicioasă a Vicariului Macedon, cătră prefectul comitatului din Dej

Cu toată corectitudinea, patriotismul și cinstea vicariului el n'a fost cruțat în aceste primejdioase vremuri, de însinuări și calomnii din partea unor Unguri șovinști. Atunci el se plânse Pre-

1) Arh. Som. Nr. 3 p. 11.

fectului din Dej al comitatului Solnocului, Contelui *Fr. Beldi*, într'o scrisoare judițioasă, dela 25 Iulie, din care extragem — în traducere românească — câteva rânduri caracteristice: »Dacă omul cel mai liniștit este astfel tratat, dacă domnii funcționari ai Comitatului jignesc pe cei mai onești bărbați cu astfel de invinuiri neintemeiate și chiar și pe preoți — a căror autoritate sunt datori din punct de vedere chiar al principiului de stat să o apere, — îi întemnițează; atunci nu mai este de mirat că antipatia între Români și Magiari este așa de mare și fricțiunile între dânșii nu încetează. Prin astfel de tratamente de sigur nu se pot produce simpatii. Furtunile și brutalitățile evenimentelor au distrus apăsătoare povări feudale și alte nedreptăți originale din vremurile barbare. Aristocrații culți au contribuit la aceasta — mulțumită lor în numele umanității. Aceasta însă nu este încă de ajuns. Pentru a trăi în pace și concordie mai este ceva necesar: tratament omenesc, luarea în seamă a drepturilor omenești și prudența a nu ofensa pe omul nevinovat. Și selbaticul african rămâne om, dacă este tratat omenește.

Conștiu de nevinovația mea rog pe onor. D-Voastră a-mi arăta pe denunțiatorul, pentru ca să-l trag în judecată, altmintrea onoarea numelui meu și al funcțiunii mele, pe cari până acuma nu le-am pătat prin nici un act contrar legilor, mă vor sili a mă adresa Excelenței Sale Dlui Comisar regal Vay pentru a-l ruga să-mi dea satisfacție pentru ofensa ce mi s'a adus«.1)

Raportul vicariului către Episcopul despre situația din ținutul grănițerilor. O nouă mare adunare

Dar situația se complica din ce în ce mai mult și se semnalau în multe părți ale Ardealului mișcări revoluționare. Vicariul raportează atunci, cu adresa dela 16 Septembrie 1848, Episcopului, între altele, următoarele: După ce-i comunică Episcopului, că s'a ținut o mare adunare grănițerească la 10 Iulie, că s'a redactat o petiție către Impărat și că s'a cerut dela Comanda generală din Sibiiu permisie și pașaport de a pleca la Viena, care însă nu le-a

1) Arh. Som. Nr. 3—1925, p. 12—13.

putut obține, continuă: »Din 10 Iulie, adică din timpul adunării, până la reîntoarcerea deputaților dela Sibiu, s'au întâmplat doue lucruri momentuoase: citirea circularilor prin biserici despre Ministerul maghiar și pornirea batalionului la Seghedin. Auzind militarilor cumcă ei nu mai stau sub sfatul ostesc de curte, ci sub ministeriu (unguresc) s'au amărit, necăjit și întristat. Au început a clama în gura mare cumcă episcopii și popii i-au vândut Ungurilor și clamă neîncetat; la care i-au adus, pelângă sumuțarea făcută din partea unora, și scenele întâmplare în vecinătate, cum sunt: execuția dusă în mai multe sate românești, de Unguri; bătăile cele tiranice puse pe spatele țăranilor, banii storși cu puterea. Apoi citirea în Gazetă (Transilvaniei) și alte jurnale despre intenția Ungurilor de a maghiariza armadia și a introduce limba lor încă și în școalele elementare, au ajuns capet la toate și i-au adus la aceea cugetare poate dreaptă, cumcă ei voesc a se despărți de cătră Austria, și națiunile conlocuitoare a le maghiariza.

Deci nechemați, în 13—14 Septembrie au venit mai mulți, ca 300 din toate satele și s'au rugat de dl Comandant (al regimentului) să binevoiască a scrie la Maiestate, cumcă ei nu voesc a ști despre Ministeriu unguresc, despre făcuta unire. Batalionul (cel plecat din Năsăud) să se strămute din Ungaria în provinciile austriace, și acolo să se judece de a greșit, și Maiestatea Sa să se îndure a convoca dieta aci în patrie, în care având și Românii »a propoziție« reprezentanții lor, a două oară să se ia la desbatere obiectul unirii.

Aceasta a lor petiție s'a luat în scris de o comisie spre acest scop orânduită și ieri, în 15, fuse și așternută (expediată) Maiestății prin curir, făcându-se totodată relație atât Inaltului Gen. Comando, cât și Ministerului.

Seara în 13 au ales alți deputați, cari să meargă cu suplica din 10 Iulie. Atunci iară au început a voma câte toate în contra preoților, cari aci a se descrie omenia nu îngădue. Și oare care-i cauza acestei înverșunări în contra nevinovaților preoți? Lecția circulariilor trimise de Măria Voastră precum și zăbovirea Mărilor Voastre ambii Episcopi în Budapesta. Am ajuns în mod nevinovat cu corabia între Scyllam et Charibdim. Aici stau oamenii și ne pun pe foc. Batalionul zice a-se fi jurat de preoți a nu se oști contra Slavilor. Trebuie să budulim în lumea largă, însă nu știm

unde, că în toată Europa sunt mișcări politice. Poate în Africa meridională am avea loc.

Di Gavril Mihali, orânduitor comisar de cătră minister, încă n'a venit aici, însă de va și veni, nimic va isprăvi, că numai de comisar dela minister maghiar trimis să nu le pomenești, că te pui în pericol.. Aceste până acum în acest ținut întâmplare sincer descriindu-le, mai adaug încă umilita rugare, că Măria ta în viitor cumpănind primejdiile, care mi le-au cauzat circulariile, să nu ne mai trimiți nicidecât, că te expui însuși Măria ta primejdiei; și de se vor trimite, nu se vor citi, că nu voesc a le asculta«.1)

Noul colonel Carol Urban la Năsăud. Hotărârile marelui adunări dela 13—14 Septembrie. Deputațiunea la Impăratul. Rezultatele audienței împărătești

Înainte cu câteva zile de această adunare a grănițerilor, dela 13—14 Septembrie, sosi noul comandant al regimentului grănițeresc, Vicecolonelul *Carol Urban* dela Viena, cu instrucțiuni secrete, iar nehotărîtul colonel *Iovici* se retrase. Probabil că în urma acestei schimbări a comandantului de regiment s'au întrunit delegați din toate satele, ofițeri activi și pensionari, alți funcționari și mult popor.

Anunarea prezidată de maiorul *Ioan Hatfaludi*, hotărî următoarele: grănițerii rup orice contact cu ministerul maghiar, care salută republica franceză, primește soli străini ostili monarhiei și deneagă ajutorul contra Italiei; cu un cuvânt pregătește tradarea și desbinarea Ungariei de Austria. Introduce cu sila limba maghiară în școlile și bisericile celorlalte popoare, prigonește cu starea de asediu pe Români, îi arestează fără judecată, presa maghiară îi clevește, așa că o teroare desăvârșită e îndreptată contra poporului român. Unirea Transilvaniei cu Ungaria s'a făcut fără ascultarea românilor, cari sunt aci în majoritate. Grănițerii protestează contra unirei, cer revocarea ei și instituirea unui guvern provizor constător din membri maghiari, secui, sași și români.

1) Arh. Som. Nr. 3—1925, p. 14—15.

Batalionul I¹⁾ să fie scos din Ungaria și pus la dispoziția ministrului austriac. Cele trei batalioane ale regimentului să se întrebuinteze împotriva dușmanilor externi și interni ai monarhiei, iar pentru apărarea teritorului grănițeresc ușor se mai pot forma încă alte două batalioane cu arme proprii.

Procesul verbal al adunării semnat de toți cei prezenți și întărit de comisia militară, a fost trimisă, la 15 Septembrie, Impăratului, iar copii ministerelor din Viena și Pesta, comandelor militare din Sibiu, Lemberg și Cernăuți și comisarului regal Nicolae Vay. La aceasta adunare s'a discutat din nou petiția către Impăratul, redactată în adunarea dela 10 Iulie și încă netrimisă, s'a mai complectat și încredințat unei deputațiuni de trei delegați: *Florian Porcius*, *Vasile Nașcu* și sergentul *Gavrilă Pop* din Feldru, la cari se alătură și *Căpitanul Luchi*, din partea regimentului, plecând la Viena, sosind la 1 Octombrie acolo. Urma să se prezinte la Ministru de război, Conte *Lator*, în ziua de 6 Octombrie, spre a fi apoi primită în audiență la Impăratul în ziua viitoare. Dar tocmai atunci izbucni revoluția în Viena, Latour este ucis și spânzurat de un felinar în piața »am Hofe«, tumult pe străzi, canonadă îngrozitoare, arsenalul asaltat și jăfuit, iar Impăratul părăsi, cu o escortă militară capicala, și delegația rămâne fără audiență. Totuși ea plecă apoi la Olmütz, unde se stabilise Impăratul și la 16 Octombrie fu primită în audiență particulară. La 20 Oct. primiră răspuns la petiția dată Majestății Sale, de care nefiind mulțumiți, se adresară din nou cu petiție la arhiducele Francisc și la 26 Oct. primiră rezoluția finală.²⁾

Răspunsul dela 20 Oct. era: Rugarea înaintată de delegații Regimentului II grănițeresc pentru ușurarea raporturilor, cari le apasă starea, am primit-o cu afecțiune, și cu plăcere m'am convins de sentimentele de credință și alipire, care îi însuflețește atât pe mandatar, cât și pe mandanți. Dar sunt nevoit să-mi exprim regretul,

¹⁾ Istoricul și peripețiile acestui I Batalion nădăudean, în timpul revoluției din 1848—49 este foarte interesant și vrednic de cunoscut. Soldații acestui batalion au dovedit și atunci, că vechea virtute romană n'a perit din strănepoții strămoșilor lor. Vezi acest istoric în *Arhiva Someșană* Nr. 14—1931 pag. 379—486 de d. Virgil Șotropa.

²⁾ Din Raportul lui Fl. Porcius și V. Nașcu, dela 21 Nov. 1848, către Comandantul Regimentului. Arh. Som. Nr. 3—1925 p. 16—17.

că împrejurările actuale îmi fac imposibilă examinarea singuraticelor puncte ale petiției, cum și luarea măsurilor corespunzătoare. Intenția mea nestrămutată însă este să iau în considerare cât de îngrabă și cu proximalul prilej amintitele rugări și expuneri, și spre acest scop se fac pregătirile trebuincioase. Olmütz 20 Oct. 1848.

La preainalt ordin: Prinț Lobkovitz, aghiotant general«.

Răspunsul-rezoluție la petiția dela 26 Octomvrie era: »La ordinul Maiestății Sale Împăratului d. d. Olmütz 25 Octombrie 1848 împărtășesc delegaților amintitului Regiment, că cât mai de grabă și îndatăce restabilirea funcționării regulate a administrației centrale va permite, li se vor împlini rugările deosebit de importante, și adică încuviințarea proprietății de pământ, liberarea de robote și facilitatea aranzii regaliilor; și încă în măsura în care acestea li-s'au împlinit ori li-s'au pus în perspectivă și altor militari grănițeri. Deci suplicanții în privința aceasta să fie încredințați de intențiile dovedite de atâteori ca binevoitoare ale guvernului Maiestății Sale. Prinț Lebkovitz, aghiotant general«.¹⁾

Această rezoluție s'a comunicat și comandai generale din Sibiu, adăogându-se, că nu s'a putut satisface rugării de a li se da grănițerilor mai multe arme, rugându-se comanda din Sibiu să dea ea Regimentului grănițeresc arme din cetatea Albei-Iulie, apoi îi se mai pune în vedere că prin formarea batalioanelor al III-lea și al IV-lea să întărească spiritul escelent ce domnește în acel regiment și trăgând din acest fapt avantaj, să se poată realiza faima și în Viena, că generalul Puchner din Sibiu intenționează un atac puternic contra Maghiarilor spre a paraliza uneltirile criminale ale acestei națiuni.

Petițiile grănițerilor n'au avut, în împrejurările critice cari se desfășurau, nici un rezultat atunci, ci în anul 1851 regimentul spre mare desolare a grănițerilor fu desființat, ca și celelalte regi-
 | | | |

¹⁾ Arh. Som. Nr. 3—1925 p. 18.

Năvălirea Ungurilor revoluționari în Ținutul Năsăudului. Plecarea Regimentului și a Vicariului în Bucovina și Galiția. Incendii, jafurile Ungurilor. Inapoierea Vicariului

Dela plecarea până la întoarcerea deputațiunei la împăratul, mișcările revoluționare se lătiră peste întreaga țară. Din zi în zi se aștepta năvala rebelilor maghiari să vină dinspre Cluj și Dej, aflând că comandantul regimentului C. Urban ia măsuri de atac și apărare în Năsăud și împrejurimi. Urban formase, pe lângă regiment, din grănițeri trupe de voluntari pedestri și călări, pe cari îi trimitea întru apărarea Românilor din ținuturile învecinate (așa în județul Dobâca și în Maramureș) spre a apăra locuitorii în contra gardelor maghiare. Foarte mulți Români de prin județele învecinate sau chiar mai depărtate veniau mereu cu grămada la Năsăud, cereau comandantului să-i înscrie printre combatanți și jurau pe steag credință Impăratului (Arh. Som. Nr. 3, p. 18).

*

În Decembrie 1848 Ungurii revoluționari ocupând tot Nordul Ardealului atacă și Ținutul Năsăudului și după mai multe lupte, revoluționarii fiind în mare număr, regimentul s'a retras în fine în Bucovina și cu dânsul a plecat și Vicariul Macedon care era foarte tare amenințat de Maghiari. Atașat ca preot de Regiment, pribegind cu regimentul prin Câmpulung, Cernăuți apoi prin Przemysl, Cracovia și Bochnia până la finele lui Noembrie 1849, când se înapoie acasă, după ce interveni pe lângă colonelul *Urban* să permită tuturor soldaților bătrâni și slăbiți, precum și capilor de familie și celor ale căror case fură arse și jefuite de Unguri, să se întoarcă acasă. Sosit în Năsăud Vicarul găsi biserica arsă, casa vicarială, grajdurile etc. în ruină, nici urmă de mobile și din bogata lui bibliotecă nici o carte. De asemenea frumoasa grădină vicarială, fără garduri și fără altăaiele, pe care le pusese în anul precedent. Firește că și casele locuitorilor au fost arse de Unguri, și bieții oameni abia își făcură colibi de locuit în pripă.

Incendiind biserica revoluționarii au prădat și ars și arhiva

vicariatului, pe care Macedon o păstra în biserică, în speranță, că Maghiarii cel puțin de biserică vor avea respect.¹⁾

Toate aceste Vicariul le-a reparat, biserica a acoperit-o și grădina a plantat-o din nou cu altoaie de cele mai nobile varietăți.

Asemenea au fost arse și casele autorităților militare, a colonelului și ofițerilor. La 23 Martie 1849 Ungurii au ars și distrus și clădirea institutului militar, care de mult le era un spin în ochii lor răutăcioși. Nu puteau tolera acești descreerați să mai existe școala din care au eșit nenumărați cărturari și mai ales ofițeri români. Cu prilejul revoluției au ars toate actele și documentele privitoare la viața și la trecutul grănițerilor năsăudeni — o pierdere incalculabilă și ireparabilă pentru posteritate și pentru istoria noastră.

Colonelul rebelilor, *Ritzko*, ce se stabilise pentru un timp în Bistriță, într'o proclamație, dela 14 Ianuarie 1849, numește »Năsăudul, cuibul tuturor crimelor și răutăților« — acel Ritzko, care fu bătut și rănit apoi în lupta dată de colonelul Urban, la 17 Februarie, între satele Crainimăt și Măgheruș, murind după două zile și fiind înmormântat în Bistriță.

Firește că Unguri, în ura lor fără seamăn ce întotdeauna au arătat-o contra Românilor, au aprins și satele Mocod, Rebrîșoara, Feldru ș. a., prefăcând totul în cenușă, jăfuind, împușcând și ucizând oameni nevinovați.

Munca Vicariului pentru refacerea morală și materială a populației

În raportul pe care Vicariul îl înaintă, la 12 Decembrie 1849 comandai regimentului, despre casa vicarială scrie că »Insurgenții au distrus cartirul vicarial într'un mod vandalic, nimicind nu numai mobilierul meu în valoare de 400 florini, vânzând cucuruzul ce

¹⁾ »În ziua în care rebelii au ocupat acest ținut, am cules și adunat toate scrisorile din arhiva vicarială Țiitoare dimpreună cu toate protocoalele corespondințelor purtate de reposatul vicar Marian și de mine, și le-am depus în biserică, sperând că sanctitatea locului le va mântui de perire, — ci tare m'am înșelat!!! Înaintea vandalilor nimica n'a fost sfânt!!! *Ei au adunat toate arhivele în Năsăud aflătoare, le-au scos la uliță și ars.* Ca prin minune au scăpat de această perire vr'o patru protocoale din anii 1842, 1846, 1847 și 1848«. (Din circularul dela 21 Iunie 1850 Consistorio, publicat în Arh. Som. Nr.7, pag. 12—13.)

a rămas în podul casei în cantitate de 700 mierțe (Viertel) și bându-l, ci au luat toate ușile casei, a pivniței și dela podul clădirii, obloanele dela ferestre, jaluzelele, lăzile, sobele și toate ferăriile, de asemenea podelele (pardoselele), sub care au căutat bani și unele le-au ars, altele le-au dus cu ei.» (Arh. Som. Nr. 7, p. 10.)

Reocupându-și postul său, Vicariul a început să lucreze cu zor, ca să dispară urmele infecte ale rebelilor și cu toată autoritatea persoanei sale contribui la regenerarea și refacerea morală și materială a populației.

În circulara sa dela 3 Decemvrie 1849, către preoțime, Macedon zice: »Fraților! Precum nația săsească face cunoscut publicului prin novele (ziare) pagubele avute din cauza belului civil și daune din partea insurgenților cauzate; așa ar fi cu cale, socot, ca și *pagubele bieților noștri Români militari pricinuite de cătră acei rebeli* să se facă publicului prin organul unei foi cunoscute. Eu voesc aceasta cât mai curând a duce în efectuință cu ajutorul Frățiilor Voastre. Deci Vă revirez, ca întrebând pe capetele satelor, sau mai bine pe aceia, cari în timpul usurpării insurgenților au stat în servire, să-mi aduceți spre cunoștință: *a)* câți bani au fost siliți a da, *b)* câte vite, *c)* cât oves, *d)* câte bancnote Kosutiane au dat spre ardere, *e)* lucrat-au la șanțurile dejene și bărgăuane, *f)* câte care și căruțe, *g)* cassele satelor și ale eclesiilor răpitu-le-au? Aceste trebuie cu număr specificate; pagubele celelalte, precum pierderea lucrului, răpirea vestmintelor și a altor victuale dela mulți etc. se vor arăta generatim. Socot că fiecare după înăscutul patriotism, care a fiecui inimă încălzește, se va strădui a face genuină relație în acest obiect atât de important. Această descriere se va trimite în 22 Decemvrie c. n. la vicariat...» (Arh. Som. Nr. 7, p. 9.)

Apoi în circulara dela 18 Decemvrie 1849 scrie: »Toate satele din acest regiment fură în timpul usurpării insurgenților amar cercate, *însă nici unul ca Năsăudul*. Patimile, cari acești sărmani oameni le-au suferit din Ianuarie până în Iunie, nu se pot descrie. Nu numai i-au despoiat de averea hrănitore, dar și *casele lor le-au prefăcut în cenușă*. Și acela a cărui suflet numai o schintee de dragoste frățească îl încălzește, trebuie să aibă milă și compătimitate. Cetindu-se în Dumineca trecută înaintea bisericii, că statul din cauza multor spese care are, nu poate da ajutor tuturor prin

resbel civil păgubiți, nu rămâne alta decât cei de această furtună nu așa tare cercați să întindă, după putere, mână de ajutor celor care au rămas fără locuință.

Și oare cine trebuie să înceapă? Mi se pare că aceea clasă de oameni, care predică în biserică: toate câte voiți a vă face vouă oamenii, faceți și voi. Deci dar se rânduește și poruncește cantorilor și feților, începând dela compania a treia până la a douăsprezecea, luându-se afară cei din Feldru și Rebrîșoara, fără deschilnire de are boi sau ba, ești dascăl deodată sau nu; ca până în sfârșitul lui Februarie anului 1850 să aducă o bârnă fiecare de 4 1/2 stânjâni și 10 țoli aici în Năsăud și Fratele Lazar le va lua în seamă. Care n'ar plini, se va depărta din servirea bisericească fără judecată; iară cantorii și feții dela compăniile Monorului și Budacului, fiindcă sunt în depărtare, vor ajuta cu bani sau bucate cel puțin 2 merțe grău sau mălai, iarăș până în timpul hotărit...« Asemenea mai îndeamnă a ajuta pe doi preoți ajunși într'o jalnică stare. (Arh. Som. Nr. 7, p. 10.)

În circulara dela 23 Decemvrie 1849, Consistorio, — spune că »parohul din Nușifalău, Mihail Pop a fost impușcat de insurgenți în Martie. Fiul său Iacob absolvise teologia cu laudă, se roagă să fie sfințit. În revoluție s'a refugiat în Moldova, unde a fost instructorul fiului prințului Cantacuzino, căpătând dela acesta frumos testimoniu de silință și purtare.« (Arh. Som. Nr. 7, p. 11.)

Preparandia. Redeschiderea ei

Într'o scrisoare dela 30 Decemvrie 1849, către preotul Pavela din Salva, îi scrie că »mâne la 8 ore a. m. se va deschide *cursul preparandial* (adică a școalei de învățători). Acest curs e cel dintâi în Transilvania pentru Români (înfiiințat încă de vicariul I. Marian). Dumnezeu! În timpul trecut și anumit când domniau regi și principii din nația maghiară nu era iertat Românului nici batăr a cerca școala; acum însă cei cari voiesc a fi învățători capătă stipendiu dela stat. Ce puternică mutare: duhul timpului, violența evenimentelor întâmplare în anul acesta au sfârșmat cătușele ce legase așa cumplit desvoltarea puterii intelectuale a Românilor. Se cade dar ca cursul acesta de preparanzi să-l tractăm

cu punerea fundamentului culturii noastre, trebuie drept aceea să se deschidă cu solemnitate». Și-l chemă pe pr. Pavelea să vină. (Arh. Som. Nr. 7, p. 11.)

Deci în ziua de 31 Decembrie 1849 s'a redeschis cursul preparandial de șase luni, care funcționa încă dela 1837 pe lângă școala normală din Năsăud, acuma sub directorul Moise Panga. Cu ocazia deschiderii vicariul Macedon Pop a ținut o foarte frumoasă vorbire pe care o reproducem aici.

»Tinerilor! Românul care are cât de puțină cunoștință din istoria națiunii sale, cetind prea îndurata ordinațiune a Excelenței Sale guvernatorului civil și militar despre deschiderea a două preparandii pedagogice pentru o sută de tineri români, cari în timpul petrecerii sale la această învățătură să capete stipendii dela stat; a alăturat timpul trecut cu cel prezent. Trecutul l-a înfiorat, iară prezentul l-a bucurat. Piedecele puse desvoltării înțeleșuale (intelectuale) a Românilor maicuseamă în timpul domniei prinților maghiari de către dușmani, umplu sufletul de necaz și de amărăciune. Românul pe atunci necum să capete el ajutor dela stat, dară nici îi era ertat a umbla la școală. Starea lui era jalnică ca și a sclavilor din Africa. O timpuri, o năravuri!

Lanțurile cari legaseră puterea înțeleșuală a Românilor au început a se sfărma, maicuseamă decând patria noastră a venit sub domnia casei austriace; însă acele groase fiind, nu s'au putut odată sfărâma. Duhul timpului prezent, violența evenimentelor au produs principiul egalității, care pronunțiat prin constituția dată de prea bunul nostru monarh, garantează Românilor asemenea drepturi ca și celorlalte națiuni din monarhie.

Însă tinerilor! Ca Români să se știe folosi de drepturile garantizate, ca să fie respectați de națiunile Europei, să aibă putere morală, să fie adevărați creștini și bravi crescători și subdiți; au trebuință să învețe, au cea mai neapărată trebuință de școale.

Școalele însă numai atunci vor aduce doritul folos, dacă vor avea dascăli procopsiți. Numai aceștia sunt în stare a ridica onorea și fericirea națiunii.

Această trebuință a cunoscut-o părintescul guvern, căci numai puțin timp trecu dela nădușirea resbelului, și iată vedem punerea fundamentului pentru desvoltarea Românilor.

Voi tinerilor adunați aicea voiți a fi dascăli sau învățători?

Frumoasă chemare! Ce folos putem aduce omeniei mai mare, decât dacă vom învăța tinerimea, — zisese oratorul roman Cicero. Voi ve-ți trebui în viitor a planta în fragedele inime știința și morala; însă ca să fi-ți în stare, înși-vă trebuiți a învăța.

În șase luni vi se va propune metodică de un pedagog, care de mai mulți ani a meritat stima înaltelor locuri. Aceasta vă va arăta calea pe care veți trebui a conduce pe învățăcei către câștigarea neperitoarelor averi; pe care a o învăța vă îndatorați. Ci un pedagog adevărat poartă grija ca pruncii să fie în viitor numai bărbați învățați, dar totodată oameni drepti și morali. Acest sfânt scop îl veți dobândi prin învățarea religiei, a moralului și prin darea exemplului bun.

Cu atâta însă nu șocotiți că încă a-ți făcut destul. Nu. Unui dascăl sunt și alte științe de lipsă. Încât împrejurările și capacitatea vă vor îngădui, sunteți îndatorați și acelea a vi-le câștiga. Omul numai așa răspunde așteptării divine, numai așa i-și arată demnitatea omenească, dacă din zi în zi se străduiește a fi mai perfect.

Altmintre făcând, rămâneți răspunzători națiunii, care așteaptă dela voi fructuri îndoite; statului care vă întinde mână de ajutor; și lui D-zeu, înaintea căruia vom da samă de tot momentul petrecut în deșert¹⁾

Desființarea Regimentului în 1851. Laudele Împăratului și recunoașterea de acesta a averilor și drepturilor grănițerilor. Circulara Vicariului și dorințele de a înființa școli

După cum am amintit, anul 1851 a adus o mare decepție în grănițeri prin desființarea regimentului de graniță dela Năsăud.

Abstragând dela nenumeratele chestiuni, cari trebuiau clarificate și rezolvate cu acest prilej, chestiunea principală și vitală pentru grănițeri era, ce se va întâmpla acuma cu averile imobile, pe cari le posedau și cu fondurile în bani, pe cari le-au creat ei în timpul instituției grănițerești.

¹⁾ Din »Arhiva Someșană« Nr. 11—1929, p. 22—24.

În afară de laudele aduse grănițerilor, asigurarea folosinții munților, predarea și preluarea cercului militar și altele, din actul guvernatorului *Wohlgemuth*, dela 18 Februarie 1851, redactat conform îndrumărilor primite dela Curtea imperială, reproducem pasagiul privitor la fondurile grănițerești, act ce avea să fie foarte binefăcător în viitor pentru cultura neamului nostru grănițeresc. Iată ce se spune în el: »*Privitor la fondurile și capitalurile de orice fel înfăunțate, formate și create pe orice cale de comunele grănițerești, prin destinația benevolă a anumitor obiecte rentabile, precum sunt: fondul de mondire, fondul școlar și altele, cari până acuma au fost chivernisite de către diregătorii administrative grănițerești; ele formează proprietate incontestabilă a respectivelor comune, cari în urmăre la desființarea instituției militare grănițerești pot liber dispune de acele. Comanda regimentului imediat să întrebe pe comunele grănițerești, că în înțelegere reciprocă ce scop și destinație vreau ele să dea capitalurilor aparținătoare lor. La caz dacă nu se va putea ajunge la un acord între comune, atunci în considerarea faptului, că cu prilejul desființării graniței, comunele vor fi împărțite între diferite dregătorii și cercuri civile de administrație; abia se va putea face alta decât să se repartizeze, după o cheie justă, capitalurile existente între singuraticele comune și suma repartizată pe fiecare să se așeze în cassa (lada) comunală; stându-le însă în liberă voie și lucrându-se chiar expres în direcția ca ele și mai departe să destineze venitele pentru scopuri de utilitate publică, anume pentru scopurile școlare deosebit de importante și necesare. În tot cazul aștept urgent împreună cu declarațiile comunelor propunerea bine motivată practicabilă și realizabilă a comandai regimentului, privitor la administrarea și destinația amintitelor capitaluri.* (Arh. Som. Nr. 7, p. 20.)

În urma acestei memorabile adrese a guvernatorului, Vicariul Macedon trimite preoțimei sale, în această foarte importantă chestiune, următorul circular:

3 Martie 1851. În urma prea înduratei decisiuni a Maiestății Sale, institutul de graniță militar din Transilvania se desființează, și în urma ordinațiunei Excelenței Sale civil și militar guvernator, din 18 Februarie, va trebui jurisdicția militară, cu 1 Aprilie, a tran-

șpune toată administrația și casele satelor și ale bisericilor jurisdicțiunei civile, care în viitor va ocârmui acest circuit.

Frățiile Voastre cu ocaziunea transpunerii casselor bisericesti ve-ți băga seamă ca toate socotelile, obligațiunile și banii prezenți să fie acurate.

Nu se știe adevărat oare în viitor purta-va aceasta, sau numa singur jurisdicția ecleziastică, după paragraful 2 din constituțiune, controla; ci aceea se știe că curăția cu Vicariatul va avea a face socotelile, a purta grija de înmulțirea proventelor și cred că se vor și transpune Fr. Voastre, în care caz vor urma despre partea Vicariatului cele cuviincioase.

În urma citatei ordinațiuni guverniale vor veni întrebate satele, ce vor voi a face cu banii destinați pentru facerea vestmintelor militare (Montursfondsgelder)? care sue la un capital de 28.000 fl. arg. și cred că pentru desbatere vor veni din fiecare sat doi bătrâni. A tuturor Românilor inteligenți opiniune este, *ca din interesele acestui capital să se fundeze școale mai înalte. Dacă n'om avea oameni învățați, nu ne știm folosi de drepturile garantate.* Deci dați consiliu sătenilor celor mai cuminte, și în specie cari vor veni la desbatere, ca să se lipească de cei inteligenți. Ce fel de școale? aceea se va putea și mai târziu decide, după primit consiliu și dela alți bărbați, cari au experiență, știință și încrederea poporului.

Sfătuiți sătenilor, că decumva s'or vinde *cvartirele erariale cu grădinile*, să le cumpere ei din banii aflători în case, pentru școale și case parohiale, de cari avem trebuință; sau decumva nu vor fi bani de ajuns, pot împrumuta pe contul unui munte. *Să nu lase a le cumpăra jidovii, cari îi vor iobăgi pe vecie.* (Arh. Som. Nr. 7, p. 20.)

*

Intr'o scrisoare a lui Macedon Pop, din Năsăud, dela 23 Februarie (7 Martie) 1851, către Iacob Mureșian, redactorul Gazetei Transilvane, arată că grănițerii au petiționat la Impăratul că, desființându-se regimentul, fondul de montur să fie aprobat a-l întruința pentru școale. Asemenea casele foștilor ofițeri, ridicate și reparate de grănițeri să le cumpere grănițerii — în contul vr'unui munte. Apoi adaugă: »de le vor cumpăra jidovii, apoi îi vor iobăgi

pe vecie și trupește și sufletește». Incheie: »Toate arhivele Regimentului și a vicariatului, batăr că le pusesem în biserică, gândind că sântenia locului le va scuti, s'au pustiit și ars, deci compunerea Istoriei acestui regiment e împreună cu dificultăți mari, totuși din *Poemation*-ul latin (de Tanoli-Cosimelli), cum și din alte fragmente socot că pe încetul se va compune». (Arh. Som. Nr. 6 – 1926 p. 89 și Nr. 7, p. 23.)

Hotărîri importante

În broșura sa: »*Activitatea vicarilor Năsăudului*«, vicariul Macedon ne descrie (la pag. 67 seq.), cel mai însemnat eveniment din viața grănițerilor năsăudeni: »În Faur 1851 venind ordinațiune pentru desființarea institutului grănițeresc din Transilvania și chie-mându-se toți reprezentanții comunelor la publicarea acesteia în Năsăud, mi-s'a comunicat, din partea comandai militare și mie aceea ordinațiune pe lângă aceea recercare oficioasă ca să o fac cunoscută în limba noastră, reprezentanților comunali. Aceasta am și plinit-o după finirea cultului divin, în prezența vicecolonelului Reznar și a mai multor oficiali militari, spunându-le cumcă M. S. Impăratul recunoaște cu mulțumită serviciile lor militare făcute mai în un seclu pentru monarhie și tron... Cu toate laudele și recunoștințele, poporul a fost neîndestulit cu aceste măsuri, fiindcă s'au pus în rând și dănșii, ca fideli ai tronului, cu grănițerii Secui, cari se răsculase în contra tronului.

Cu ordinațiunea venită despre desființare li s'au recunoscut deodată fondul de montur și fondul scolastic — înființat din dreptul cărciumăritului de trei luni pentru școalele confesionale naționale — de proprietate nedisputaveră; și prin urmare s'a lăsat în voia grănițerilor a dispune despre acestea după placul lor, *dându-li-se totuș acel părintesc consiliu* ca fondul școlastic să-l lase tot pentru acest scop, și celalalt fond, adică al monturului, să-l destineze tot pentru scopuri scolastice.

Văzând eu — zice mai departe Vicariul — din această ordinațiune cumcă amintitele fonduri s'au recunoscut de proprietate a grănițerilor, *am luat consiliul înaltului guvern — pentru întrebuințarea acestor fonduri — de al meu*, și ca să pot reuși cu el, am

chemat la casa vicarială, încă înainte de adunarea reprezentanților comunali, pe directorul școlii normale *Moise Panga*, pe locotenentul *Petru Tanco* și pe învățătorul normal *Vasile Nașcu* spre a ne conțelega despre modul cum adevărat am putea aduce pe reprezentanții comunelor ca aceste fonduri, și oșebit fondul monturului să se lase pentru scopuri scolastice; și anumit pe acest din urmă pentru stipendii studenților dela gimnazie, academii și universități, cari vor avea calculi buni, iar pe celelalte pentru scopul menit la înființarea lor; și în caz de convoire, despre alegerea unui comitet de 12 inși, adică dela fiecare companie¹⁾ unul, sub prezidiul vicarului.

După mai multe debateri am convenit ca atât noi, cât și alți inteligenți mireni și preoți, cunoscuți de zeloși pentru binele comun, să sfătuiască pe reprezentanți ca să lase numitele fonduri pentru aceste scopuri. Și în adevăr ne-a și succes fără mari dificultăți a-i aduce la această convoire și lăsare, oșebit pe reprezentanții dela zece companii; și numai cei dela compania 1 și 2 a Budacului și Monorului stăruiau morțiș împărțirea fondului de montur între comune. Ci după mai multe învățături morale și arătarea urmărilor celor rele ce ar veni din asta împărțire, cum și a celor bune, dacă fondul de montur se va lăsa fond de stipendii; s'au conșuit și aceștia, și așa apoi luându-se cu toții la protocol, și răs-picându-și în acesta convoirea în numele comunelor, și subșcriindu-l în prezența comandantului de regiment Reznar, s'a ales un comitet de 12 inși, sub presiul vicariului foraneu episcopesc, pentru luarea în seamă și manipularea acestor fonduri. După care reprezentanții s'au lăsat să se întoarcă la ale sale, iar protocolul s'a sușternut (înaintat) guvernului civil și militar și s'a aprobat dimpreună cu comitetul, ca organ al comunelor în obiectul acestor fonduri«.

Această memorabilă adunare grănițerească, dela 13 Martie 1851 și hotărârile ei, precum și adresele radactate și expediate împăratului și guvernului se pot citi în »Foaia pentru minte, inimă și literatură«, pe anul 1851, Brașov și în »Cartea de aur« publicată de dl T. V. Păcațian. (Arh. Som. Nr. 7, p. 23.)

Cu toată recunoștința exprimată de monarh, cu toate asi-

¹⁾ Tot teritoriul grănițereșc era împărțit pe companii.

gurările binevoitoare relative la drepturile și averile grănițerești, grănițerii au trebuit să mai lupte greu, câteva decenii, până să revină în posesiunea acelor averi străvechi, administrate încă de guvernele dușmane neamului românesc.

Macedon cu episcopii Șuluț, în 1852, și Alexi, în 1856 la Viena. Numirea lui de prepozit al consistoriului de Gherla, în 1857

În anul 1852 *Episcopul Șuluț* al Blajului l-a rugat pe Macedon să meargă cu dânsul la Viena, pentru a-l ajuta într'o mulțime de chestiuni bisericești și a-i compune, în limba germană, diferite memorii ce trebuiau înaintate Ministerului Cultelor și Împăratului. Au stat acolo vr'o șapte săptămâni și i-a fost de mare folos Episcopului.

În anul 1856 a fost rugat de *Episcopul Ioan Alexi* al Gherlei se meargă tot la Viena, la niște conferențe ale episcopilor greco-catolici și romano-catolici pentru diferite chestiuni religioase, petrecând acolo dela Martie până la finele lui Iunie și ajutând pe episcop la facerea de memorii în limba germană cătră Împărat și Ministerul Cultelor, memorii soluționate grabnic și favorabil. Între aceste chestiuni a fost și înființarea seminarului teologic român unit din Gherla, care s'a deschis apoi în anul 1858.

Cu această ocaziune Macedon a cerut Ministerului Cultelor (Thun) un ajutor pentru ridicarea unei noi biserici în Năsăud. Pentru acest scop îi s'a aprobat ca arânda târgului din Năsăud — care se vărsa încă în fondul proventelor, ținut de erariul civil și care de drept trebuia să se verse în cassa comunală, — să se dea pe timp de zece ani, pentru edificarea bisericei.

Cu altă petiție cătră împăratul a cerut să se aprobe cât mai urgent rezolvarea chestiunilor de drept ale grănițerilor și predarea fondului scolastic comunelor, iar fondul de montur comitetului grănițeresc, spre a se putea da stipendii studenților din gimnasia și universități. Împăratul i-a făgăduit, că în curând se vor rezolvi aceste chestiuni — dar totuși numai în anul 1861 s'au rezolvat definitiv.

Ocupându-și episcopul Alexi, în 1856, scaunul episcopesc al noii Episcopii de Gherla, după înapoierea dela Viena, numi pe Macedon de secretar al Episcopiei, iar în 1857 îl înălță la rangul de prepozit al capitolului (consistoriului), în baza multor sale merite, deși fusese propus tot pe atunci de canonic pe lângă Mitropolia Blajului.

*

Ca orice om de bine și corect avu și Macedon dușmanii săi străini de neam și incorecți, cari îl săpau unde puteau. Din această cauză și aprobarea numirii lui ca prepozit fu amânată, până ce poliția secretă din timpul absolutismului austriac (dintre anii 1849—1860) a desmințit toate calomniile pretorelui Kancsusky (unul din dușmanii săi) din Năsăud, care în urmă fu dimis din oficiul lui¹⁾ din Năsăud și transferat în afară de district.

Instalarea lui în scaunul de prepozit la Gherla s'a făcut la 12/24 Mai 1858 — Rusalii, — de Episcopul Alexi.

Astfel Macedon părăsi Vicariatul Năsăudului după o păstorie de 20 de ani.

Vicariul Macedon conduce din nou deputațiuni grănițerești la guvernatorul Ardealului și la Impăratul în anii 1861 și 1865

Dar și după plecarea lui Macedon din Năsăud, grănițerii l-au onorat cu conducerea unor deputațiuni, una la guvernatorul Ardealului, contele *Mico*, și altele la Impăratul.²⁾

Prima deputațiune, în Aprilie 1861, la Cluj, compusă din noul vicar al Năsăudului *Grigore Moisil*, protopopul *T. Buzdug* și subprefecții *Maxim Lica*, *Flore Marian* și *Flore Porciu*, s'au prezentat la guvernator în audiență. Macedon într'o vorbire românească aduce mulțumiri din partea grănițerilor pentru înființarea noului District politic, autonom, românesc al Năsăudului și-l roagă a interveni la Inaltele autorități pentru rezolvarea cât mai grabnică a chestiunii dreptului de proprietate a grănițerilor. Contele le mulțumi, în limba

¹⁾ Activitatea Vicarilor de Mac. Pop p. 86.

²⁾ Act. Vic. p. 88 seq.

germană, scuzându-se că, deși pricepe limba românească, nu o poate vorbi, și că va sprijini cauza grănițerilor.¹⁾

A doua deputațiune la Impăratul, compusă din cinci persoane (*Macedon*; *Grig. Bota*, vicecapitan; subprefectul *Maxim Lica*; învățătorul *Vasile Nașcu* și medicul *Dr. Ștefan Pop*), prezentându-se în audiență, în Iulie 1861, mulțumi Impăratului pentru rezolvarea chestiunilor dreptului de proprietate a foștilor grănițeri și pentru transpunerea fondurilor de montur și scolastic comitetului grănițeresc ales. În această audiență, *Macedon* predând cererea a ținut împăratului o vorbire în limba germană, la care Impăratul a răspuns următoarele (în traducere): »Prin înființarea Districtului Năsăud cred a fi corespuns dorinței poporațiunii, care ca soldați grănițeri a făcut servicii salutare tronului și imperiului meu. Cred că și în noua situație vor fi tot așa de buni și de bravi cetățeni ca și mai nainte.«²⁾

Tot în Iulie 1861, într'o nouă audiență la Impăratul și tot în chestia dreptului de proprietate și de predare a fondurilor. *Macedon* a ținut convenita cuvântare la care Impăratul a răspuns (în traducere): »Chestia proprietății de pe teritoriul fostului Regiment al II-lea de graniță românesc a fost foarte încurcată, de aceea a fost necesar mult timp pentru rezolvirea ei. Sper însă că încă în luna aceasta se va rezolvi spre deplina satisfacție a poporațiunii.«²⁾

Rezultatul a fost, că îndată, fiind deputațiunea încă în Viena, s'a publicat decretul imperial prin care comunele grănițerești din Valea Rodnei și comunele Sânt-Ioana și Nușifalău (Mărișel) s'au repus în toate drepturile avute înainte de militarizare, iar grănițerii din Valea Bârgăului, precum și companiile Budacului și Monorului s'a tratat ca și foștii iobagi din întreaga țară, considerându-se ca proprietari ai pământului, dar dreptul regal de cârciumărit, precum și pădurile foste — după conscrierea făcută la militarizare — ale domnilor, s'au reținut pentru erariu.³⁾

O deputațiune din anul 1865, la Impăratul, compusă din *Florian Porciu*, *Maxim Lica* și *Vasile Buzdug*, toți asesori dela sedria districtuală din Năsăud, condusă de *Macedon*, pentru pre-

1) Activ. Vic. p. 88.

2) Activ. Vicar. pag. 91 și 94.

3) Activ. Vicar. p. 94 și 95.

darea unui memoriu în chestia »munților revindicați« — în absența împăratului, — fu primită de arhiducele *Carol Ludwig*, ca delegat al împăratului. Rezultatul a fost că »munții revindicați« au rămas deocamdată tot în folosul grănițerilor.¹⁾

Demnitățile lui Macedon la episcopia Gherlei

După stabilirea sa în Gherla, Macedon fu numit Vicar general episcopesc și ascultător general al cauzelor bisericești și școlare. Apoi președinte al Tribunalului matrimonial diecesan, președinte la Examinatorul prosinodal, precum și al comisiei școlastice.

El a fost primul prodirector al »Liceului teologic regal episcopal domestic« — cum se numea atunci seminarul sau »Academia de teologie« de azi. Tot el a fost și *primul inspector suprem* al școlilor diecesane confesionale²⁾, funcție care purtat-o cu toată demnitatea, pricepera și energia, căci avea o bogată experiență și o temeinică cultură. În fiecare an inspecta școlile cele mai însemnate din districtul Năsăudului și din diferite localități ale diecesei.

Toate dispozițiile relative la școli sunt luate la inițiativa sa. Astfel instrucții pentru parohi și protopopi, dela 20 Martie 1863 (Nr. 166); circularul Nr. 457 dela 8 Martie 1859 despre izvoarele de venit, din care s'ar putea înființa fonduri școlare și apoi în circularul episcopesc dela 9 Octombrie 1861 (publicat în Nr. 42 al »Foi pentru minte, inimă și literatură« din Brașov), în urma căruia multe comune parohiale greco-catolice din dieceză au destinat obligațiunile de împrumut național« pentru școli și învățători, asigurând existența lor pe viitor.

Influența școlilor năsăudene prin Macedon în dieceza Gherlei

Și aici se observă influența școlilor din Năsăud asupra întregului Ardeal de Nord, influență foarte însemnată și răspândită

¹⁾ Activ. Vicar. p. 94 și 95.

²⁾ Dr. Victor Bojor în »Biografia lui Macedon Pop«, publicată în ziarul *Săptămâna* din Bistrița, 1936, Nr. 281—82 și separat în bibliotecă »Din Granița Năsăudeană« Nr. 5—1936.

de Macedon din înaltele funcțiuni pe cari le ocupa și prin influența ce o avea la episcopatul Gherlei.

Actele pentru înființarea de școli românești — din inițiativa episcopatului unit al Gherlei — sunt publicate în extenso în »Foaia pentru minte, inimă și literatură« din Brașov, 1862, Nrile 27 și 28. Deasemenea aprobarea acestei inițiative de către »Guvernul transilvan« din Cluj cu Nr. 12717 dela 13 Iunie 1862. Din această aprobare extragem următoarele: »Dupăce în contra ridicării de școale centrale, ce au de scop a le înființa cele 42 comune române țitoare de comitatul acest nobilitar (al Dobâcii), nu se află nici o piedecă, ci și scopul însuși se recunoaște de salutar, repicarea(?) școalelor proiectate se primește aici în cunoștință și se aprobează«. Apoi »că guvernul regiu poștește ca din obligațiunile plătite de respectivele comune, date afară după împrumutul de stat, oferite spre scopul acesta, precum și din folosul așa numitului cârciumărit (de trei luni), ce curge cu drept pe partea liberațiilor urbanaliști și s'a merit spre scopul de mai sus, să se înțeleagă numai partea câtă compete după proporțiunea locuitorilor de rasa română din cele 42 comune, ce au făcut ofertul«.

Deci nu guvernul, ci locuitorii români se declară a înființa și susține școale — fără nici un ajutor dela stat.

Publicând acestea redacția »Foi p. m. i. l.« adaugă: »Aceste acte le publicăm ca să vadă și să facă și alții asemenea sau si mai bine dacă pot; numai să scăpăm odată cu puteri unite din ferecălurile piedecilor, ce ni se pun în cale, că doară vom rămânea fără institute de creștere. Numai neștiința unui popor poate ajuta pe șireți la predominire; și cei ce nu favorază sau sunt indiferenți întru ridicarea și organizarea școalelor, nu sunt amicii culturii poporului român, nici iubesc viitorul acestuia mai fericit«.1)

*

La dieta ardelenescă din Sibiiu din 1863, găsim și pe prepozitul Macedon Pop, între cei 46 Români, ca regalist (adică între cei chemați de Impăratul din fiecare naționalitate, — câte 11 sau 12²).

*

1) Foia p. minte, in. lit. 1862 Nr. 28 p. 220.

2) *G. Bariț*: Părți alese din Istoria Transilvaniei. Vol. III p. 181—183.

După moartea episcopului Alexi (29 Iunie 1863) Capitulul catedral — în ședința dela 7 Iulie 1863 — a ales cu unanimitate pe Macedon Pop ca Vicar capitular. Această grea diregătorie o purtă 2 1/2 ani, cârmuind vasta diecesă — spre mulțumirea generală, până la instalarea noului Episcop *Ioan Vancea de Buteasa*, la 28 Ian. 1866. Și acesta îl numește de vicar general tot pe prepozitul Macedon Pop.

La instalarea lui Vancea, Macedon îl salută pe noul episcop printr'o frumoasă cuvântare, (publicată în »Sionul românesc« din Viena Nr. 6 dela 15 Martie 1866).

Extras din cuvântarea ținută de Macedon Pop la instalarea episcopului Ioan Vancea în scaunul său arhieresc la 28 Ianuarie 1866

»Bucură-te biserică diecezană și te veselește cler și popor român, căci după văduvia de doi ani și șapte luni, ți-ai căpătat pe mirele, capul și apărătorul tău! Depune-ți veșmintele cele de jale și îmbracă cele sărbătorești de bucurie, pentrucă în locul lui Moise ți-a dăruit Domnul pe eroul Iosua, zelosul și neobositul anteluptător al lui Hristos!...

»Prea Onorați în Hristos Frați și demn public! Să aducem mulțumită atotputernicului Dumnezeu, pentrucă a mișcat inima Unsului său de a ales și numit pe acest bărbat înzestrat cu însușiri eminente și activitate în viaa Domnului exemplară de episcopul acestei dieceze. Deci, bucură-te turmă creștină, că ți-a trimis Domnul pe oftatul (doritul) tău arhipăstor, care va să te conducă la pășunile adevărului etern, și va să-ți pregătească calea către regiunea staulului nemuririi eterne! Bucurați-vă, fii sufletești și tu națiune, că aveți în sânul vostru un părinte, care va să îmbrățișeze cauza prosperității voastre celei temporale și eterne cu toată căldura simțimentelor sufletului părintesc.

»Iar *Măria Ta, preasfințite Domnule Episcop*, cuprinde acest scaun episcopesc, fost în faptă vacant și cu doliu acoperit: iea în mână frânele guvernării acestei dieceze și le îndreaptă după înalta-ți înțelepciune și câștigata experiență, spre înflorirea diecezei și religiunii noastre, și spre mărirea lui Dumnezeu, spre a cărui scop

sfânt și sublimă realizare îți promitem tot posibilul nostru concurs, precum și o acurată împlinire a tuturor ordinelor Măriei Tale, aducându-ți totodată pe lângă depunerea profundului nostru devotament omagial — sincerile și respectuoasele noastre felicitări și urări, exclamând: Să trăiască Măria Sa prealuminatul nostru domn episcop Ioan Vancea întru mulți ani!«

*

Episcopul Vancea fiind numit mai târziu Mitropolit al arhiepiscopiei Blajului și instalat, la 11 Aprilie 1869, în scaunul mitropolitan, Capitulul catedral din Gherla, alege iar pe prepozitul Macedon Pop ca vicar capitular, conducând dieceza Gherlei aproape 4 ani — până la instalarea noului episcop *Mihail Pavel* — cu multă înțelepciune și tactică.

În timpul acestui al doilea vicariat s'a făcut și mutarea preparandiei dela Năsăud la Gherla, luând dispozițiile ca acest institut pedagogic să fie susținut prin contribuțiunea bisericilor parohiale din întreagă dieceza.

Episcopul Pavel, instalat la 23 Februarie 1873 l-a întărit pe Macedon în toate demnitățile sale anterioare.

*

Bolnăvindu-se grav (lithiasis) Macedon, plecă la Cluj, unde, supunându-se la o operație, în spitalul Carolinei, încetă din viață la 29 Iulie 1873, în etate de 64 ani; fiind înmormântat în cimitirul de acolo, de protopopul Clujului, Gavrilă Pop, în urmă canonic Blaj, Alimpiu Barbolovici protopopul Giulei (mai târziu vicar for. episc. în Șimleul Silvaniei) și alți 6 preoți.¹

Macedon Pop a publicat câteva cărți de școală și anume: *Catechismul mic*, *catechismul de mijloc* și *catechismul cel mare*, cari au fost introduse în școalele noastre. Apoi *Galeria icoanelor sfinte*, o carte de catechizare, intuitivă și foarte frumos ilustrată, — toate tipărite la Viena. În fine: »*Activitatea vicarilor episcopesci năsăudeni*«, publicată în ziarul *Albina* din B.-Pesta, 1875, extrasă și în broșură, de Maxim Pop, profesor gimn. Năsăud.

¹) *Dr. Victor Bojor*: Prepozitul Macedon Pop, în ziarul *Săptămâna* Nr. 281 și 282. Bistrița 1936 și separat în biblioteca »Din granița năsăudeană« Nr. 5—1936 p. 20.

Macedon posedă o înaltă cultură și frumoase cunoștințe teologice și istorice. Lăsa prețioasa lui bibliotecă, — pe care o adună după revoluția din 1848 — bibliotecii liceului din Năsăud, ca unul care a fost din principalii factori ai întemeierii acestui institut de cultură românească. Lista cărților dăruite s'a publicat în Programa (Raportul) liceului de pe anul 1875—76, p. 54—57.

Macedon Pop a fost un »om foarte activ, de o scrupuloasă exactitate în împlinirea oficiului și al misiunilor lui încredințate, un rar simț de dreptate, francheță și loialitate, o mare abnegațiune de sine — caracterizază pe Macedon Pop... Apărător al dreptății, moralității și a bunei ordine, al instituțiilor străvechi a bisericii noastre. Pentru națiunea noastră a fost unul din fiii săi cei mai credincioși și devoțați.«¹⁾

¹⁾ Din Programa (Raportul) a V-a a gimnaziului superior rom. gr. cat. Năsăud pe 1873—74, p. 17—20.

Vicariul Grigore Moisiu

1814—1891

Cei mai mulți din marii noștri înaintași ardeleni și-au făcut studiile în școalele Blajului, cari erau singurile școli românești secundare și superioare (teologia) până în anul 1850. Elevii acestor școli, încălziți de sentimentele naționale, deșteptați de latinitatea limbii noastre, conștii de drepturile națiunii noastre, încălcate de dușmanii noștri, — toate aceste infiltrații de marii dascăli blăjeni, înzestrați cu înțelegere profundă, cu iubire neclintită de neam și țară, cu muncă neobosită, — au răspândit, la rândul lor, toate învățămintele primite dela Blaj, prin toate locurile unde acești elevi

au hălăduit și au contribuit astfel la ridicarea neamului românesc din toate punctele de vedere.

Intre nenumerații apostoli ai culturii și a Românismului a fost și vicariul episcopesc foraneu al Rocnei, *Grigore Moisil*, care timp de 50 de ani ai activității sale publice, din care 32 de ani ca vicar, a fost conducătorul devotat și priceput, de o energie și probitate severă și intangibilă, a grănițelor năsăudeni.

Născut în comuna Șanț, la 10 Ianuarie 1814, fiu al preotului Vasile Moisil de acolo, a urmat școala trivială¹⁾ din Sângeorz, norma²⁾ din Năsăud, gimnaziul, filosofia și teologia la Blaj (1831—1840). La 1841 fu numit preot în comuna Tiha Bârgăului, — introdus de vicariul I. Marian, — unde funcționează până la 1859, când fu numit, de episcopul Gherlei Ioan Alexi, vicar episcopesc foraneu al Rocnei și paroh al Năsăudului.

Ridicat pe temeiul meritelor și a calităților sale, la un post așa de important, Grigore Moisil, deveni nu numai reprezentantul clerului și conducătorul lui, ci în general al grănițerii năsăudene și astfel, prin firea lucrurilor, unul din conducătorii unei mari părți a Neamului românesc din Ardeal.

*

Când vicarul Moisil își ocupă postul său, țara era încă în epoca absolutismului austriac. Situația grănițelor, drepturile și averile lor, fondurile și pădurile grănițerești, erau tot într'o stare încurcată și aceasta dura de aproape zece ani, adică dela 1851, când se desființase granița militară.

Cu toate că încă din 1851 Impăratul Francisc Iosif recunosc drepturile și averile grănițelor ca ale lor, — toate petițiile, rugămintele, plângerile, memoriile, pe cari grănițerii le înaintau autorităților statului, în special fiscoșului — Ministerului finanțelor, — pentru a le preda averile, ele erau puse la dosar de eternii dușmani ai neamului românesc, pe care nu-l lăsa să se ridice. Erariul financiar cu un cinism sfidător puse mâinile pe averile grănițerești și astfel pe resursele din cari se susțineau școalele, dându-le așa numitei »Casse perceptorale provinciale« sub pretext de o mai bună

1) Trivium (vechea numire latină medievală) școală în care se învățau cele trei obiecte: citirea, scrie și calcularea.

2) Normă = școală primară cu 4 clase.

administrație. Din această cauză grănițerii au avut lupte grele și îndelungate cu fiscul.¹⁾

*

Îndată după stabilirea noului vicar în Năsăud, începu un șir de convorbiri și sfături, în chestiile grănițerești, cu energicii grănițeri: *Vasile Nașcu* și Locotenentul *Petru Tanco*. Toți trei hotărîră atunci să nu se încreadă în vorbele, promisiunile și ajutorul nesigur al nimănu, ci să continue luptele începute și să facă toți pașii necesari întru apărarea și recâștigarea tuturor drepturilor și averilor grănițerești, deci conform principiului salvator: »Prin noi înșine«.

Pentru acest scop Vicariul a convocat mai întâi pe reprezentanții grănițerimii celor 44 comune, în număr de 105, la un mare sfat, pe ziua de 2 August 1860 la Năsăud. La această adunare au fost chemați și membrii comisiei administratoare a fondurilor, aleși încă în 1851. Adunarea a ales atunci pe noul vicar ca *Președinte* al comisiei și a complectat comisia fondurilor la 23 membri și apoi s'a expus adunării toată situația chestiilor grănițerești în amănunțime. Adunarea a hotărît atunci trimiterea unei deputațiuni la Împăratul, ca să-l roage din nou să dispună regularea averilor grănițerești, cari se puse în confuziune de organele financiare, aceste voind să pună mâna definitiv pe toate averile, înlăturând pe grănițeri.

Cu toată hotărîrea adunării, când fu momentul să plece deputația la împăratul, organele politice îi puneau tot felul de piedeci.

Atunci vicariul, văzând intențiile organelor politice, a trimis, în Septembrie, o adresă energică prefecturii dela Bistrița în care spunea: »Dorința reprezentanților comunelor grănițerești este a suplica numai la Maiestate. S'au pus destule sarcini (de fisc) pe lăzile comunale fără de a întreba poporul, dacă vrea să le supoarte. Acuma când se lucră pentru viața și existența foștilor grănițeri, ziceți, că nu se pot îngreuna cu spese. Vedem că ni se pun piedeci, ca să nu putem suplica la Maiestate, pe cale legală. Ne vom plînge la Maiestate, că împiedecați pe grănițeri ca să nu-și aducă înaintea tronului năcazurile lor«.

¹⁾ Arhiva Someșană Nr. 11—1929 p. 17—18.

Cu toate piedecile deputațiunea, compusă din *Vasile Nașcu*, căpitanii *George Lica* și *Ioan Purceilă* și *Ioachim Mureșianu*, a fost trimisă și primită în audiență de Impăratul, în ziua de 10 Decembrie 1860, în care i-au predat o mare petiție, pe 19 coale, cu 35 anexe (compusă de juristul Mureșianu). Petiția, bazată pe acte scoase din arhivele din Năsăud, Cluj și Viena, cuprindea și istoricul vechiului Ținut al Năsăudului și s'a publicat apoi în întregime, tradusă în limba română, în »Foaia pentru minte, inimă și literatură« din Brașov, din anul 1862, Nrile 12—14.

Nașcu a trebuit să rămână la Viena foarte mult timp, peste un an, și să stăruiască mereu, ca să primească rezoluția împăratească, prin care averile s'au dat în mâinile grănițerilor, ceace, prin ajutorul arhiducelui *Rainer* — protectorul grănițerilor — s'a și împlinit, prin autograful împărațesc dela Laxenburg, din 27 August 1861. Această rezoluție¹⁾ este *actul de temelie*, prin care s'a asigurat viitorul grănițerilor, a școalelor lor, a fondului de stipendii pentru tineret, în fine pentru cultura românească din acest frumos colț de țară româneacă.²⁾

*

La 20 Octombrie 1860 Impăratul dă o *diplomă*, prin care anunță o *nouă constituție liberală* și făgăduia autonomia provinciilor austriace în unitatea imperiului, — prin care și națiunea română devenia cu drepturi egale între celelalte națiuni (cari erau în minoritate) din Ardeal. Totodată se dispune și restaurarea municipiilor vechi din Ungaria și Ardeal.

Publicarea acestei diplome a produs o enormă mișcare în toate popoarele țerii și Ungurii, Secuiei și Sașii se ocupau acuma cu restaurarea comitatelor lor.

Foștii grănițeri se nelinișteau foarte tare, ce se va face cu teritoriul lor, după ce reactivarea fostei granițe militare nu se mai

¹⁾ Vezi: »Vasile Nașcu« — viața și faptele lui de Dr. Nestor Șimon. Năsăud 1911, p. 397 și 407—414. I

²⁾ »Au să rămână eternizate meritele acestui bărbat, (Moisil) care a insistat să se trimită deputația la Viena, a stat cu membrii ei în continuă corespondență, împărtășindu-le multe date și documente, și toate aceste în timpul unui regim absolutistic, care nu permitea nici consultări publice, nici colecte de bani pentru delegați«. (Fl. Porcius, în »Istoricul Districtului Năsăudean« — din rev. Arhiva Someșană Nr. 9—1928 p. 48.)

putea face. La Bistriță grănițerii nu voiau cu nici un preț să fie anexați, precum nici la comitatele învecinate.

În starea aceasta de agitație Vicariul Moisiil a luat inițiativa, în acord cu alți fruntași grănițeri, să ceară Împăratului, ca în locul vechiului district militar grănițeresc să se creeze, pe acelaș teritoriu, un district politic, autonom, cu jurisdicțiune proprie. Florian Porcius fiind tot de această opinie mai adăuga că: »Efectuirea acestei idei este pentru viitorul nostru de mare importanță și eu gândesc că spre aceasta nici o jertfă ar fi prea mare; deci toate puterile să le întrebuițăm spre realizarea ei... Apoi știut lucru este, că toți ceialți Români țintesc la noi ochii, ca la ceia, cari suntem în stare a da tonul... De altă parte nu trebuie multă minte diplomatică, ca să putem pricepe, că ce este planul maghiarilor (adică să o restauzeze țara ca înainte de 1848, cu înlăturarea Românilor)«.1)

Adunarea, convocată de Vicarul pentru această cerere a hotărît să trimită o petiție Împăratului cerându-se separarea administrației districtului fost militar grănițeresc și înființarea unui nou district, un capitanat, ca municipiu independent, neanexat nici la orașul Bistrița, nici la vr'un alt comitat învecinat.

Petiția a fost iscălită, la 5 Martie 1861, de reprezentanții fondurilor, precum și de Prepozitul Macedon Pop, apoi trimisă lui Nașcu, la Viena, să o predea, într'o audiență, Împăratului.2)

Ungurii îndată după publicarea diplomei împărătești începură cu minciunile, intrigile și perfidiile de totdeauna și a vâri discordia între naționalități și în special în contra Românilor, în speranță de a putea pune iarăși ei mâna pe situațiune.

Cererea grănițerilor Împăratul o predete baronului Fr. Kemény, numit, la 21 Decembrie 1860, președinte provisor al cancelariei de curte (aulică) transilvană, ca să-și dea opinia asupra reorganizării administrative a Ardealului. Deputațiunea grănițerilor, în cap cu Nașcu, interveni și la Kemény în privința înființării Districtului Năsăud. Se părea că toți erau contra, numai Arhiducele *Rainer*, atunci ministru-președinte, a fost pentru înființare, conform cererii grănițerilor.

1) Dintr'o scrisoare a lui Fl. Porcius, dela Rodna la 21 Dec. 1860, către Vicariul Moisiil.

2) »Vasile Nașcu« l. c. p. 288.

Este interesant a ști cum motiva Cancelarul Ardealului, baronul Fr. Kemény, neînființarea districtului autonom românesc al Năsăudului. În raportul său către Împăratul el zicea: »că nu aflu consult, ca un popor, constător numai din Români, deprinși cu armele și aflători tocmai la granița Moldovei, unde comunicația cu Principatele-Unite este așa de frecventă, să fie de sine stătător, sub conducerea de funcționari proprii naționali, fiindcă deși acest lucru în prezent nu s'ar părea periculos, ar putea deveni însă mai târziu, căci cine știe ce este ascuns în întunerecul viitorului...«¹⁾

Maghiarii aveau deci frică de *Românii deprinși cu armele*, despre ale căror vitejii și virtute militară aveau foarte bună cunoștință... Și apoi Ungurii se mai temeau și de »*întunericul viitorului*«. Întunericul acesta nu era altceva decât *strălucita România mare* de astăzi.

Împăratul însă aprobă cererea grănițerilor și la 24 Martie 1861 semnă actul de înființare a »*Districtului românesc autonom grănițeresc al Năsăudului*«.

La terminul de 15 Aprilie restaurarea Districtului Năsăud trebuia să fie înfăptuită; dar nimic nu se făcuse de organele în drept și nici noul *căpitan suprem* — cum se numia capul sau prefectul acestui județ, — nu era încă numit. Piedecile continuau.

Vicariul Moisiș, președintele comitetului grănițeresc, pentru a accelera organizația noului district, convocă o nouă mare conferința a grănițerilor, pe ziua de 18 Aprilie 1861, fiind prezenți 220 reprezentanți din cele 44 comune, apoi preoți, juzi, notari, intelectuali, ofițeri și popor. Discuțiunile a fost foarte interesante și inflăcărâte.

Primul punct a fost discuția asupra intențiilor de organizare și de purtare a prefectului Thiman²⁾ dela Bistrița, adunarea declarându-le de anticonstituționale și contrarie diplomei imperiale dela 20 Octomvrie 1860 și ale autografului împărațesc dela 24 Martie 1861.

Pentru a înlătura piedecile ce se puneau la cale, adunarea hotărăște a trimite o petiție, bine motivată, printr'o delegație, con-

1) »Vasile Nașcu« I. c. p. 304.

2) Acest prefect voia cu toată perfidia a nu se înființa districtul românesc aici și proiecta chiar să anexeze Ținutul grănițeresc la Bucovina.

dusă de Prepozitul Macedon Pop, la cancelaria aulică din Viena și la guvernatorul Ardealului (contele E. Miko).

Apoi adunarea desbate și alte chestiuni importante pentru organizarea Districtului și hotărăște că în toate afacerile, actele, adresele, corespondențele, etc. în chestiuni politice, judiciare, etc., să se folosească exclusiv numai limba românească.¹⁾

În adevăr bărbații de stat unguri voiau să numească un om de ai lor. Grănițerii însă lucrând energic și hotărâți au candidat ei pe viitorul căpitan suprem, trimițând un ordin lui Nașcu, că dacă nu se va numi candidatul cerut de grănițeri să înainteze imediat protest, ca să dezoace intențiile dușmanilor Românilor.

Dintre candidații grănițerilor s'a numit în fine *Alecsandru Bohățel* jurist și avocat și bun român, triumfând astfel grănițerii asupra lui Miko și al cancelarului Fr. Kemény.²⁾

Ziua instalării noului capitan fu fixată pe 18 Iunie. Călătoria lui Bohățel dela Cluj la Năsăud a fost o călătorie triumfală, însoțit de un mare număr de intelectuali români, din toate părțile Ardealului, cu toții dându-și seamă de marea importanță al acestui act în noua istorie a Ardelenilor.

Instalarea și prima adunare a noului consiliu (congregațiune) districtual s'a făcut cu mare fast.

Firește că Ungurii nu s'au liniștit și au început iarăși intrigile și persecuțiile lor contra noului district, la care grănițerii au răspuns protestând energic la guvern și cerând ca toate ordinele guvernului să fie adresate districtului în limba românească.

Pentru ca personalul necesar pentru noile funcțiuni administrative să fie românesc și pe cât posibil dintre grănițeri, Vicariul Moșil, în răstimpul dela numirea Căpitanului până la instalarea lui, a compus o listă din toți fiii districtului, pe cari i-a chemat — prin »Gazeta Transilvaniei«, — din locurile unde se găseau, să se prezinte pe ziua de 18 Iunie la Năsăud, pentru a fi numiți în noile posturi administrative.³⁾ În acest fel s'a putut avea îndată personalul necesar român, nefăcându-se apel la nici un străin.

1) »Vasile Nașcu« l. c. p. 326 seq.

2) Între candidații grănițerilor erau: Iacob Bologa, Elie Măcelariu, Alecsandru Bohățel, Leontin Luchi. Unii voiau să-l aibă pe George Bariț.

3) »Arhiva Someșană« Nr. 4—1926 p. 44, în autobiografia Vicariului Gr. Moșil.

Noua instituție administrativă își începe astfel activitatea, care se dezvoltă foarte bine și ridică populația grănițerească din ce în ce mai mult, mai ales că și administrația averilor grănițerești era acum în mâinile adevăraților proprietari și puteau dispune după voința și interesele naționale.

În timpul acesta grănițerii au conceput planuri mari. Mai întâi s'au gândit că vechile școli trebuie nu numai menținute, ci și îmbunătățite și bine organizate și anume: școlile comunale (naționale), cele cinci școli triviale, apoi școala normală (adică școala primară cu 4 clase) din Năsăud, precum și preparandia (adică școala de învățători) și în fine școala de fetițe. Vicariul a insistat acum foarte mult să se înființeze un gimnaziu complet adică (liceu) cu 8 clase și ca model să se ia liceul (colegiul) din Cluj, apoi o școală reală și un convict (internat) pentru o sută de fii de grănițeri. Și era proiectat să aducă ca Director suprem la aceste școli pe *Iacob Mureșianu*, redactorul »Gazetei Transilvane« și profesor la liceul catolic din Brașov, de origine grănițer, din comuna Rebrîșoara, de lângă Năsăud.¹⁾

Pe la 1861 Năsăudenii voiau să aibă și o episcopie la Năsăud și cereau să se mute cea dela Gherla aci, pentru care scop s'au și făcut intervențiile necesare.

Prepozitul Macedon dela Gherla, într'o scrisoare dela 28 Februarie 1861 face cunoscut lui Nașcu — la Viena, — că și episcopul Alexi voește mai bucuros să fie strămutată episcopia la Năsăud decât la Baia-Mare. Apoi Macedon adauge: »...în acest fericit caz, când acest lucru (strămutarea) ar succede, s'ar equipara Năsăudul, cu Blajul — doue colonne nu numai pentru națiune, dar chiar și pentru dinastie...«

Grănițerii aveau mare speranță, că dacă episcopia va fi în Năsăud, toate celelalte, sub epitropia episcopiei, vor urma mai ușor.

Vasile Nașcu¹⁾ scrie din Viena în chestia episcopiei: »Mi se pare că Kemény stă, ca și Vay, pe terenul din 1847« — adică să nu fie în Ardeal decât o singură episcopie unită, la Blaj; dar nici o mitropolie, — și nici episcopie la Gherla.

¹⁾ *Ioan Florian* într'o scrisoare dela 19 Octomvrie 1861 către *Iacob Mureșianu*, îi expune aceste proiecte.

Strămutarea episcopiei n'a reușit, căci Ungurii prin oamenii lor — primatele catolic și alții — au lucrat contra.

*

După cum se vede din deosebite acte dela administrația fondurilor grănițerești și din scrierea: »Viața și faptele lui V. Nașcu« de Dr. N. Șimon, ș. a., Vicariul Moșil stăruiește mereu pe lângă V. Nașcu să continue la Viena pentru a aduce la bun rezultat chestiunile grănicerești și să nu plece de acolo până nu va veni cu cele mai bune rezultate.

Indată ce se ivea vr'o piedecă, fie aici în graniță, la direcția financiară sau la alte autorități din țară, Vicariul Moșil imediat convoca comisia sau comitetul fondurilor, sau pe intelectualii fruntași, pentru luarea măsurilor necesare la înlăturarea piedecilor, cele mai multe puse de dușmanii neamului nostru, — fie pentru alte chestiuni ale fondului de montur, a celor școlare, pentru câștigarea caselor, edificiilor, cuartirelor ofițerești și locuințelor rezervate de erar pentru el, însă în adevăr făcute de grănițeri, apoi pentru lagăr și magazinul de arme, — fie pentru combaterea comisiunii reguloare de posesiunile grănițerești (al cărei președinte era generalul Pöck, care trata chestiunile grănițerești cu dușmănie și superficialitate) și trebuia să se facă recurs de către grănițeri în contra hotărîrilor acelei comisiuni.

Mereu trebuia să se trimită deputațiuni la Sibiu, Cluj sau Viena.¹⁾

Grănițerii voiau deci să facă din *Năsăud o formidabilă fortăreață de cultură și viață românească*, cea ce în mare parte au și înlăturat. De aici apoi s'a răspândit o puternică lumină de cultură și de sentimente românești peste întreg Nordul Ardealului, timp de peste șaptezeci de ani.

*

Vicariul Moșil, care era și inspector al școalelor grănițerești a depus o deosebită grijă pentru aceste școli.

A îngrijit *a)* să se procure cărțile necesare, rare pe aceea vreme, atât pentru școlari, cât și pentru învățători; *b)* a stăruit să mărească fondurile școlare, înființate de vicarul Marian, pentru ca

¹⁾ »Vasile Nașcu« l. c. p. 409 și 506—7.

din dobânzi să se poată susține și asigura școalele conform cu necesitățile de atunci; *c)* a stăruit să se ridice noue clădiri de școale corespunzătoare; *d)* a contribuit la îmbunătățirea sortii învățătorilor și formarea unei generații de învățători pricepuți, harnici și conștii de chemarea lor dascălească și națională, — acestea și prin vechea școală pedagogică, ce există în Năsăud, al cărei profesor era și în colaborarea cu marele pedagog de atunci, Vasile Petri, profesor la această școală, pe care au ridicat-o la un înalt nivel.

*

Printr'o circulară, dela 3 Aprilie 1860, către preoți și învățători invită ca fiecare școală comunală și trivială să aibă grădina îngrădită, iar »*Școala de pomărit*« deschilinită și bine îngrădită, în care să se cultive tot felul de pomi și cei cari sunt de altoit, dascălii înaintea pruncilor să-i altoiască. Pruncii deci sunt a se deprinde în grădina școllei, cu pomăritul și legumăritul.

*

Prin altă circulară, Nr. 33 dela 14 Septemvrie 1860, invită grănițerii, cari sunt gazde mai bune să-și aducă fiicele la »*Școala de fetițe*« din Năsăud, că e mare rușine, că numai jidoavcele cearcă școala făcută și ținută cu mari spese de grănițeri și fetele lor nu o frecventează.

*

Prin circulara Nr. 276 dela 5 Decemvrie 1864 se dispune că numai *Abecedarul* lui *Vasile Petri* se va folosi în școalele primare, iar celelalte vechi (cari se tipăreau de »Editura statului de cărți școlare« din Viena) să se caseze de tot.

*

Intr'o circulară dela 8 Iunie 1864 adresată preoților, în care, după ce spune, că au să fie organizate școalele »triviale«¹ și cea normală (primară superioară), precum și nou deschisul gimnasiu, apoi salariile profesorilor și învățătorilor, încheie astfel: »Așadară cea ce am dorit am ajuns, lipsește ca Frățiile Voastre să capacitați pe oamenii noștri, ca să nu-și tragă fii dela școală, ci care va putea și va fi cu talent să-i lase să învețe și guste din bunătățile

cedate nouă de Inaltul Impărat și guvernul său; că nu se află alte ținuturi românești, care să se poată mândri cu astfel de scoli și venite, ca noi, numai să ne folosim de ele cum se cuvine«.1)

*

În ținutul Năsăudului, după trecerea școalelor sătești la confesiuni, în 1858, s'a simțit necesitatea de a întruni învățătorii în conferințe, în cari să se trateze despre deosebite chestiuni pedagogice, conform cerințelor școalei de atunci. Intelectualii fruntași și conducători ai Districtului Năsăud, în frunte cu vicariul Moisil, au convocat, în anul 1863, pe toți învățătorii școalelor sătești din district la o conferință pedagogică în Năsăud, foarte frecventată, la care au luat parte, în afară de învățători și alți cărturari și sprijinitori a cauzelor școlare. Cinci zile dearândul, dela 19 – 23 Octombrie 1863, au ținut interesantele debateri asupra diferitelor chestiuni școlare. S'au mai repetat încă câțiva ani, dar mai târziu — din motive ce nu se cunosc — au încetat. Numai în anul 1874, când în fine s'au terminat statutele reuniunii învățătorilor și înaintându-se guvernului spre aprobare s'au înapoiat aprobate la 15 Februariei 1876 — purtând numele de *Reuniunea Mariana* (în amintirea vicarului Marian), s'au continuat conferințele în noua organizație a învățătorilor. Reuniunea în adunarea sa generală, dela 2 Iunie 1878, în considerarea meritelor Vicariului Moisil, pe terenul instrucțiunii și educațiunii, fu ales de prim membru și totodată de Președinte de onoare al Reuniunii.2)

*

După ce grănițerii au fost puși în drepturile și averile lor, li s'a recunoscut și posesiunea dreptului regal și atunci comunele au dat din voe liberă trei din patru părți din venitele acestui drept pentru susținerea școalelor grănițerești, precum și pentru înființarea unui gimnaziu și un internat al acestuia în Năsăud.

Vicariul Moisil dimpreună cu alți câțiva fruntași grăniceri au lucrat foarte mult la încheierea »*Invoirei*«, cuprinsă în »*Instrumentul fundațional* pentru institutele de învățământ și educațiune din Districtul Năsăudului« (1865), semnat de reprezentanții celor 44 co-

1) Arhiva Someșană Nr. 11—1929, p. 17.

2) Din însemnările Dr. Nestor Șimon (la »Muzeul Năsăudean«).

mune grănițerești, în frunte cu Vicariul episcopesc, care era și Președintele fondurilor grănițerești, — *actul cel mai important al grănițerilor, declarat obligator și pentru urmașii lor. Prin acest sublim act grănițerii de atunci au dat dovadă de cea mai admirabilă solidaritate națională, hotărând ca toate fondurile și averile, ce decurgeau din vechile lor drepturi, să nu se împartă între proprietarii grănițeri, ci să se administreze în întregime pentru scopuri comune*, — în special școlare, stipendii și culturale, întrunite toate în instituția numită: »Administrația fondurilor grănițerești«, — hotărâre aprobată și de Împăratul.

Marii noștri înaintași grănițeri, cu adevărat idealști, sinceri iubitori ai neamului românesc, prevăzători ai luptelor dintre popoare pe teren cultural, s'au îngrijit din vreme de partea cea mai bună, necesară neamului nostru: *luminarea minții și înobilarea sufletului fiilor lor.*

*

În 1863 s'a înființat și gimnaziul proiectat, sub numele de »gimnasiu public superior românesc grănițeresc greco catolic«, deschizându-se clasa întâia la 4 Octombrie 1863. Cu direcția acestei școli a fost însărcinat Vicariul Moisiș, care l-a condus până la 1868, când s'a retras, atât din cauza multiplei sale activități, cât și fiindcă se formase profesorii necesari din stipendiații grănițeri trimiși la diferite universități, cu stipendii din fondurile grănițerești.

*

Dar greutățile și luptele grănițerilor n'au încetat, căci dela 1867, când Ungurii decretară Uniunea Ardealului cu Țara Ungurească — fără consimțământul Românilor și în contra lor, — situația s'a schimbat mult.

Multe lupte au avut grănițerii și de aici înainte cu guvernele ungurești — în ochii cărora, districtul românesc al Năsăudului, cu mișcarea lui culturală, cu școalele lui, și cu avântul național ce luase, le era un spin de nesuferit. Urmarea fu că în anul 1876, în preajma războiului româno-ruso-turc, guvernul maghiar atentă la Districtul Năsăudului și-l încorporează la cel săsesc al Bistriței, cu tendința de a paraliza astfel dezvoltarea mai departe a Româ-

nilor, căci guvernul reintroducea iarăși vechea arondare a comitatelor dinainte de 1848.

*

Pentru ca Districtul Năsăudului să-și mai poată conserva ceva din rolul ce l-a jucat până acuma în privința culturii românești, așa de crunt lovită de șovinismul intolerant unguresc, Vicariul Moșil a emis din nou vechea idee dela 1861, să se intervină pentru strămutarea episcopiei și a seminariului teologic dela Gherla la Năsăud.

Pentru acest scop a convocat o adunare, pe ziua de 21 Mai 1876, care s'a pronunțat unanim să se facă pașii necesari pentru realizarea acestei idei. Comitetul fondurilor grănițerești a hotărât la rândul lor să pună episcopiei la dispoziție edificiile necesare și locuri pentru clădirea de noue edificii.

În urma acestor hotărâri Vacariul a înaintat episcopului Gherlei un memoriu identic cu acel anterior (dela 1861). Totodată s'a hotărât să plece o deputațiune la Împăratul. Deputațiunea a fost compusă din *Alexandru Bohățel*, fost căpitan al Districtului Năsăud, *Grigore Moșil* și *Ioachim Mureșianu*, avocat. Deputațiunea a predat petiția într'o audiență, Împăratului, la Sibiiu, — (unde venise cu ocazia manevrelor ce avură loc în împrejurimile Sibiului) — în ziua de 10 Septemvrie 1876.

Cu această ocaziune Vicariul Moșil avu satisfacția să vorbească și cu Ion C. Brătianu, Prim-Ministrul României, care sosise la 11 Septemvrie împreună cu Stătescu, la Sibiiu. Vicariul vorbea cu mare entuziasm de Brătianu, pe care-l adora de mult. Luă parte și la supeu, la Împăratul, la care fură și episcopii români din Ardeal.

Dela Sibiiu deputațiunea plecă la Budapesta și apoi ia Viena, ca să urmărească rezultatul petiției. În Budapesta interveniră la Ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, Trefort, la Coloman Tisza, la Ministru de justiție Perczel, la Sam. Poruțiu (dela Curie = Curtea de casație), ș. a. Fiindcă Moșil nu știa ungurește a vorbit și cu Trefort nemțește. Acesta îi zise Vicariului în l. germană: »Glauben Sie nicht, dass wir Sie magyarisieren wollen, wenn ich sage, dass Sie ungarisch lernen wollen«.

În zilele de 20—21 Septemvrie au fost la Viena, unde interveniră la arhiepiscopul Vienei și la nunciul. Apoi fură din nou primiți în audiență la Împăratul în ziua de 21 Septemvrie.

Deși episcopul Gherlei a fost pentru strămutarea la Năsăud, Primatul Ungariei și guvernul unguresc au fost — firește — iarăși contra și astfel dorința grănițerilor nu s'a împlinit.

*

Prin desființarea Districtului românesc al Năsăudului apar noi pericole pentru grănițeri. De aceea Vicariul Moșil convoacă pe ziua de 6 Iunie 1876, pe reprezentanții comunelor la o adunare în Năsăud. Convocarea sună astfel: »Prin noua schimbare politică populațiunea Districtului Năsăud, respective foștii grănițeri, trebuie să cugete cum și-ar putea asigura proprietățile sale, câștigate cu multă batere de cap, cu multe deputațiuni trimise la locurile mai înalte și cu spese însemnate, ca încordările puse în privința aceasta de un pătrar de secul, — adică dela desființarea graniței până în momentul de față să nu rămână deșerte. Că deși cele mai multe întrebări (chestiuni) de proprietate, în decursul existenței Districtului, prin sprijinirea diregătorilor districtuali s'au deslegat favoritor, totuși o întrebare vitală pentru grănițeri, deși se credea definitiv deslegată, reasumându-se de nou din partea legislațiunei ungare, poate avea un rezultat foarte nefavoritor pentru comunele foarte grănițere. Voiu a înțelege aici pactul încheiat între Inaltul Regim și reprezentanții comunelor și a fondurilor școlare în Martie 1872, prin care terenul adjudecat erariului și familiei Kemeniane, prin comisiunea regulatoare de posesiuni (sub prezidenția Generalului Pöck) din cercul Borgo-Prundului și Monorului, s'a dat în posesiunea și proprietatea comunelor din acele cercuri, — s'a luat la reviziune, care va trage după sine ori stricarea pactului de tot, ori prețul rescumpărării dela o sută de mii florini statorit se va duplica sau triplica. În toată privița va cauza o nouă încurcătură, care Dumnezeu știe când se va putea descurca. Pentru a ne înțelege la olaltă asupra pașilor ce ar fi de făcut, ca pactul să se susțină și ca comunele să fie scutite de lungi și dăunăcioase procese între sine, ce negreșit vor urmă după stricarea pactului, fiind de a se executa sentințele foastei comisiuni regulatoare, — aflu cu cale a invita comunele foarte grănițere la o adunare generală pe 6 Iunie c. n. aici în Năsăud, la care să-și trimită reprezentanții săi, provăzuți cu plenipotența recerută și împuteriți de a decide în numele comitenților cu deplină valoare și putere.

Totdeauna pe acel termen se invită și membrii Comitetului administrator de fondurile școlare.

Dorire-ași ca și domnii preoți pe aceea zi să se afle aici, spre acest scop.¹⁾

*

Tot în acest timp se ivi și o altă zizanie, pe care Vicariul Moisiil avea să o înlătore. Într'un circular către grănițeri el scrie: »Din cauza disolvării municipiului Năsăud și contopirea Districtului în noul Comitat »Bistrița-Năsăud«, unii dintre districtualii noștri umblă cu cugete rătăcite, cu idei scâlciate, cu păreri greșite și cu intențiuni dăunăcioase, că toate câte s'au făcut bune dela înființarea Districtului nostru (în 1861) să se strice și disolveze. Sunt oameni, cari cred că fondurile ce s'au format din averile grănițerești, cu disolvarea Districtului, se pot desface, se pot nimici.

Oameni scurți la vedere și nepricepuți vor dori aceasta și în ideile lor rătăcite vor afla sprijinitori destui în antagoniștii noștri seculari, cărora nu le place ca și Românii să aibă ceva, să știe cât dânsii, să înainteze în știință și cultură, în economie și industrie.

Mi s'a relatat că într'adevăr se lucră, ca să se desființeze fondul școlastic central, să se împartă fondul de montur la foștii grănițeri, că vezi (Doamne), că comitetul administrator de fonduri nu dă atâtea și atâtea stipendii, câte se cer de tineri și părinții lor și câte se dau nu se dau sume mari câte doresc tinerii și părinții lor... și altele.

Acei oameni însă nu cugetă ce pot urma mai încolo din niște pași nesocotiți ca aceștia. Atari oameni lucră numai pentru moment și pentru interesul particular, dar nu pentru binele public.

Dacă s'ar desface fondul școlastic central, atunci de sine urmează că trebuie să închidem școalele normale (adică primare super. cu 4 clase), triviale și gimnaziul (liceul), pentru că de unde se vor susține aceste, dacă nu va exista fondul școlastic central?

Dacă s'ar împărți fondul monturului (de stipendii), de unde se vor putea da stipendii la tinerii, cari ar dori să studieze la școale mai înalte?

Ce folos ar fi avut grănițerii noștri, dacă s'ar fi împărțit acest fond la desființarea grăniței?

¹⁾ Din Insemnările lui Dr. Nest. Șimon (la »Muzeul năsăudean«).

În vr'o câteva săptămâni s'ar fi cheltuit pușinii florini, ce i-ar fi primit unii și alții în mână, precum s'au cheltuit și alți bani rămași dela institutul de graniță«.1)

În fine și acest pericol s'a înlăturat și fondurile și averile s'au salvat.

*

Trebue să se știe că erariul unguresc a intentat comunelor foste grănițere vr'o patruzeci de procese, iar familiile nemeșești maghiare Br. Kemény și Contele Klebersberg, în contra comunelor din Valea Bârgăului și a Monorului, iarăși vr'o optsprezece procese.

S'a închiat în urmă un contract între grănițeri și cei ce au pornit procesele, contract sancționat de Împăratul, dar Dieta (parlamentul) ungurească nu respecta validitatea lui și guvernul unguresc, de câte ori se apropiiau alegerile de deputați, amenința prin organele sale, spunând că dacă grănițerii nu vor capitula, dieta se va pronunța asupra contractului amintit.2)

*

După cum am amintit mai sus, prin autograful împărătesc dela Laxenburg, dela 27 August 1861 — la articolul 13 — Împăratul a recunoscut și aprobat ca »acei munți revindicați, în a căror folosință s'a aflat populațiunea grănițerească, la desființarea regimentului (în 1851) trec în proprietatea comunelor grănițerești«.

Dușmanii grănițerilor însă au stors totuși o »*decisiune împărătească*«, la 24 Septemvrie 1863, că mai mulți munți și păduri, vr'o 74.000 jugăre, mai ales din Valea Bârgăului, să fie reținute pentru erar și pentru familia Kemenyeștilor, care îi pretinseră chiar și în timpul existenței graniței militare, precum cereau și despăgubiri, etc.

Acastă decizie s'a păstrat însă în cel mai mare secret, până când în Ianuarie 1864 s'a aflat de grănițeri. Aflând acest secret Vicariul Moșil a convocat imediat ședința comisiunii, pe 1 Februarie 1864, cu unicul obiect al acestei chestiuni. Din protocolul încheiat

1) Din Însemnările lui Dr. Nest. Șimon (la »Muzeul năsăudean«).

2) Din o corespondență din Năsăud, dela 5 Iulie 1878 publicată în ziarul »Observatoriul«, lui G. Barițiu, Sibiu, Nr. 52.

reproducem pe scurt următoarele: »D-nul Președinte declară, că el, după propriul său impuls și după provocarea mai multora a aflat de trebuință a convoca cu urgență astă comisiune, reprezentantă de interesele grănițerilor, în sesiune, pentru a se consulta, ce măsuri ar fi de întreprins cu privire la faima răspândită, că chestia munților revindicați s'ar fi rezolvat defavoritor pentru populațiunea grănițeră, care faimă a iritat și neliniștit spiritele populațiunei«.

Hotărîrea comisiunei se cuprinde în următoarele: »Noi toți membrii adunați stînd asemenea în relațiuni cu unii alții din populațiunea noastră, ne-am încredințat, că astă faimă nu numai că există, dar (improbabilă), a produs între populațiunea grănițeră cea mai vie impresiune dureroasă, o mare consternațiune, apoi o iritațiune, care merge crescînd, din motiv că grănițerii au mai multe asemenea nemulțămiri vis-a-vis cu măsuri de ale regimului și prin urmare este cu tot dreptul de a se teme a nu trage adevirirea acestei faime consecvințe calamitoase după sine, — și pentru obvenirea de timpuriu, ca unele ca acestea să nu se întîmple, ne concertăm toți în unanimitate, ca să se însărcineze imediat deputatul nostru domnul Vasile Nașcu pentru a intra în o audiență la prea bunul nostru Imperator și a mijloci nu cumva să se întreprindă în adevăr așa măsuri defavoritoare pentru populațiunea grănițeră, pe care ea din bune motive le-ar numera între cele nejuste și în caz că ar exista deja unele așa dispozițiuni, ce ar fi lucru deplorabil, a mijloci pentru revocarea lor de timpuriu, pentru a se putea evita unele calamități, ce ar putea urma«.¹⁾

Hotărîrea aceasta dimpreună cu instrucțiunile necesare s'au trimis imediat lui Nașcu, la Viena. Acesta dimpreună cu cavalerul Grig. Bota s'au prezentat în audiență la vicecancelarul aulic în aceasta (și în alte chestiuni grănițerești), care, citind telegrama trimisă lui Nașcu, s'a aprins și a izbucnit în cuvinte tari spunînd, că sunt bărbați, cari agită spiritele cele pacinice și loiale ale populațiunei și administrația nu desvoltă energie pentru liniștirea populațiunei, care prea' des se întîmplă acolo, în loc să ceară guvernului miliție, fie și două batalioane și să dea afară funcționarii naționali ai Districtului și a pune străini, a îndepărta ofițerii

¹⁾ »Vasile Nașcu« I. c. p. 482.

grănițeri pensionari, cari cu toții sumuță poporul... etc. (Deci Ungurul dușman iarăși eși din ghioace).¹⁾

Nașcu însă i-a răspuns cum se cuvine, spunându-i că »vino-vate sunt ziarele, cari au răspândit această știre tristă, care a cășunat mâhnirea poporului« și cere a se căuta cine, din minister, a dat articolul la ziare și redacțiile să fie trase la răspundere și a nu se arunca nici o vină pe grănițeri, cari își cer drepturile lor și pentru aceasta nimene nu se va judeca de criminali, a ne amenința cu execuții militare, căci dările le plătim, soldați dăm țării peste tangenta noastră, la poruncile guvernului ne supunem, apoi cum s'ar putea lua astfel de măsuri, când drepturile noastre ni le-am căutat și sub absolutism?«²⁾

După acest drastic răspuns, cu francheța grănițerească a lui Nașcu, omul s'a mai astâmpărat și a spus apoi ce hotăriri s'au dat în privința munților... cari trec în proprietatea cumulativă a celor 44 de comune... prin care bunăvoință a Maiestății sale populațiunea devine una din cele mai fericite și n'ar avea motiv de neîndestuliri... În urmă Nașcu adaugă în scrisoarea sa dela 9 Februarie 1864, că »Rezoluția Impăratului în privința munților revindicați o am la mână, copie, dimpreună cu propunerea, espedițiile către Președintele guvernului, Comisiunea regulatoare de posesiune, Ministrul de finanțe, Ministrul de stat și principiile de direcție la executarea regulării difinitive a relațiilor de posesiune din cercul al II-lea Regiment român, aprobat de Maiestatea Sa la 24 Septembrie 1863 din care Vă aclud aci două extracte... Toate aceste cu rugare ca Reveredissima D-Voastră să nu facă întrebuițare de ele până la timpul său...« și încheie: »Binevoiți a vedea ce blăstămăție e croită de vecinii noștri« (adică de Sașii din Bistriță și jur, cărora li s'a hotărât să li se dea munții din Valea Rodnei) și apoi încheie, că totuși va cere audiență la Impăratul.³⁾ La aceste șicane și intrigi Vicariul Moșil răspunde lui Nașcu: »De vei afla cu cale caută-ți un avocat, care se compună petițiunea la Majestate cu fundament juridic, că i se va da de aici un onorariu amăsurat... Spre complectarea actelor trimise mai în urmă îți mai adaugem

1) Vasile Nașcu« I. c. p. 483.

2) «Vasile Nașcu» I. c. p. 484.

3) »Vasile Nașcu« I. c. 485.

alăturatele să te folosești de ele«.1) Iar relativ la amenințările vice-cancelarului aulic, Vicariul Moisiil îi scrie lui Nașcu la 19 Februarie 1864: »Misiunea ți-e grea, văd, dar nu avem ce face; amenințările baronului să nu te sperie, că pe noi încă nu ne sperie, ci cu acestea de va umbla, ne vom plânge către maiestate. Dacă ne cerem dreptul și cerem ce socotim că e a nostru, nu facem lucruri în contra Majestății, nici ne poate cineva opri a nu ne plânge«.2)

Dar relativ la munții revindicați, trebuie să lămurim pe cititor asupra intrigilor făcute din nou în contra grănițerilor. *Decisiunea împărătească* dela 24 Septemvrie 1863 a fost »stoarsă de unii magnați înrudiți cu Sașii«. De aici începură nouă lupte, după cum reese din mai multe scrisori a lui Nașcu către Vicariul (dela 22 Februarie, 26 Februarie, 18 Martie), în cea din urmă Nașcu exclamă: »Vai mulți inimici mai avem pe tot locul; fără de proces formal nu ni se va lămuri cauza de proprietate în veci vecilor!«

*

În adevăr pentru o parte din Munții revindicați, aparținători Districtului Năsăud, familia Kemény a și început un proces în contra erarului și a câtorva comune grănițerești, acțiune înaintată Tribunalului din Bistrița (la Nr. 2516 — 30 Iulie 1883) în special contra comunelor: Mureșeni, Tiha, Bistrița, Joseni (din Bârgău), apoi Budacul român, Monor, Gledin, Nușifalău, Ragla, Șieut, (de după Târgul-Bistriții) — în contra dreptului de proprietate a acestor munți.

Vreau să citez aici un episod, din multele, cum se lucra în minister și încercările de a deposeda pe grănițeri din drepturile și averile lor.

Procesul începând, grănițerii aveau de advocați pe *Dănilă Lica* și *Gavrilă Manu*, amândoi grănițeri, cu domiciliul în Bistrița.

În anul 1884 Vicariul cerea lui Lica să-i arete în ce stadiu se află procesul cu Kemény. Într'o scrisoare, dela 6 Octomvrie 1884, din Bistrița, Lica scrie: »În zilele trecute, în specie în 3 luna

1) Scrisoarea Vicariului Moisiil către Nașcu, dela 11 Februarie 1864. (Colecția de acte: Moisiil.)

2) Scrisoarea Vicariului Moisiil către Nașcu dela 19 Februarie 1864. (Colecția de acte Moisiil și în »Vasile Nașcu« I. c. p. 486.)

curentă, cam pe la ora 1 d. am. într'o conferință avută în Pesta, m'am încrucișat ce am esperiat...« »Vă pot descoperi (dar iarăși numai D-Voastră), că s'au făcut încercări, chiar infernale cu noi pentru a ne seduce sau a ne duce pe ghiață, când am fost acum în urmă la Pesta singur; n'au fost destul directorul și subdirec-fiscal, apoi un consilier din Ministerul de finanțe, căci au inter-venit din partea Ministerului de justiție încă ca delegat judele dela Curie (Curtea de casație) Szentgyörgyi Imre, — dară toate au fost indeșert, în conferința ținută dela 11 ore a. m. până la 4 ore p. m. nu m'au putut îndupleca să primesc aceea ce voesc dâșii, sau zicând românește, n'am voit să-mi bag grumazul în laț. De altmintea eu toate acestea le privesc de încercări desperate și n'am teamă de cauză nici cât e negru sub unghie. Pe 15 l. c. avem iarăși conferință, la care vom merge ambii, cu Manu«.

În altă scrisoare, dela 11 Decemvrie 1884, din Budapesta, Lica comunică că de o săptămână căuta dela 8 dim. până la 2 d. am. acte, în chestia procesului Kemény și apoi continuă: »Am găsit multe, dar puține de folos..: cele mai bune lipsesc cu totul... se vede că le-au pus deoparte. Noi le-am notat și pretindem necon-diționat extradarea lor. Ni s'au făcut câte și mai câte obiecțiuni, că nu ne sunt de folos, că nu privesc obiectul, etc., etc., dar le-am răspuns că le pretindem și suntem îndreptățiți a le pretinde în tenoarea contractului«.

În fine li s'a permis de minister vederea documentelor și să se ia un protocol asupra celor a căror copie o cer. Apoi acest protocol se va înainta Ministerului, ca să decidă să li se dea sau nu și ce să li se dea. Mai comunică — Lica — că au aflat dela Szentgyörgyi, — »că guvernul vrea să facă un proiect de lege asupra regulării porprietăților grănițerești, în care consideră comuna politică ca domn pământesc și pe foștii grănițeri, ca pe foștii ei iobagi, așa prin acest proiect voesc a regula referențele de posesiune între comuna politică și între locuitorii ei, pe baza principiilor *urbariale* sau mai curat expres *allodiale* și *colonicale*; e adevărat, că numai pe calea aceasta mai pot lua hotarele și munții sau cel puțin o parte a acelora din folosința și proprietatea foștilor grănițeri«.

Procesul acesta se termină printr'o »pace judecătorească«, încheiată la 10 Ianuarie 1890, la tribunalul din Bistrița, prin care

familia Kemény își retrace acțiunea dela 30 Iulie 1883 în contra erariului și a comunelor grănițerești mai sus numite »pentru recunoașterea dreptului de proprietate a acelor munți numiți revindicați, pentru luarea lor în posesiune, pentru întoarcerea daunelor-interese de 3,110.490 florini și accesoriile, cu condițiunea a i se plăti (familiei K.) 315.000 flori, fiind cu această sumă împăcată pe veci și deplin toate cererile cuprinse în acțiune, anume: munții revindicați ceruți, valoarea lor, foloasele pierdute« etc.¹⁾

Astfel munții reveniră iarăși în posesiunea străvechilor proprietari: ai grănițerilor năsăudeni.

Bărgăuanii de astăzi să-și amintească bine și cu respect cine le-a salvat munții și i-au făcut stăpâni pe ei: Someșenii în frunte cu Macedon Pop, cu Vicariul Moșil, Vasile Nașcu, Florian Porcius, Petre Tanco, Ioachim Mureșianu, Ioan Florian. Toți acești bărbați energici și cu dragoste fără seamăn pentru frații lor grănițeri trebuie vecinic amintiți, numele lor respectat. Năsăudul — acest centru cultural — loc sfânt pentru grănițeri, trebuie ridicat cât mai mult, iar pilda și solidaritatea părinților și moșilor noștri — de toți Românii admirată, — trebuie imitată, iar nu destremată, căci neunirea fiilor și nepoților îi va duce cu siguranță la pieire.²⁾

*

Cu toate neajunsurile și lipsurile ce le-a suferit în viață, Vicariul Moșil a lucrat mereu cu un zel exemplar, până la finele vieții sale, pentru binele grănițerilor și al Neamului românesc.

Și cu toate aceste iată ce cuvinte minunate ale optimistului vicar Moșil găsim undeva³⁾: »Cine vrea a folosi națiunii și patriei, trebuie să aducă și ceva sacrificiu dela sine și să facă merit, căci altmintea dacă după serviciile și cele mai mici se vor pofti tot plăți și remunerațiuni, națiunea noastră miseră și lipsită de mijloace bănești, cum este, nu va prospera și înainta, ci va rămânea

¹⁾ Vezi »Legile grănițerilor năsăudeni« de Dr. Victor Onișor, Bistrița. 1905, p. 59.

²⁾ A se consulta articolul: »Militarizarea Văii Bărgăului« de d. V. Șotropa, în »Arhiva Someșană« Nr. 10—1929 p. 1—30 și din opera »Vasile Nașcu«, viața și faptele lui de Dr. Nest. Șimon p. 245.

³⁾ »Arhiva Someșană« Nr. 11 p. 17. Anul 1929.

«coada și batjocură' altor națiuni. Patriotismul nu trebuie cumpărat cu cantarul și cu litra».

*

Iată ce spunea Florian Porcius, unul din distinșii săi colaboratori, despre Vicariul Moșil: »Dacă n'ar fi fost Grigore Moșil cu cumințenia și energia lui, nu s'ar fi făcut în graniță ce s'a făcut. Totul a fost condus de dânsul cu mintea și priceperea sa. Ca un fir roșu se poate urmări totul ce el a făcut și condus în viața grănițerească timp de peste treizeci de ani. Ceialalți i-au fost colaboratori sinceri, harnici și desinteresați«.1) Acești colaboratori au fost: Prepozitul *Macedon Pop*; Locotenentul *Petru Tanco*; Invățătorul *Vasile Nașcu*; savantul *Florian Porcius*; Advocatul *Ioachim Mureșianu*; fostul președinte de tribunal *Ioan Florian* și Pedagogul *Vasile Petri*.

1) Comunicat de d. V. Șotropa.

BCU Cluj / Central University Library Cluj